

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Eva Dudíková

**Hédonismus v české společnosti:
sonda do vývoje hodnotových orientací
v letech 1990 - 2011**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Vávra**

Praha 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. května 2013

Eva Dudíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Martinu Vávrovi za mimořádnou ochotu a vstřícný přístup při vedení diplomové práce a užitečné rady, které mi pomohly při jejím zpracování.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá hodnotami české společnosti v období 1990 – 2011 se zaměřením na hodnotu hédonismu. Využívá přitom metodu sekundární analýzy kvantitativních dat. Východiskem této práce je předpoklad, že společenská transformace, která započala v roce 1989, ovlivnila také oblast hodnot. Naším cílem je nabídnout odpovědi na následující otázky: 1) Změnil se v české společnosti v průběhu společenské transformace důraz na hédonismus? Pokud ano, jakým způsobem? Dochází k postupnému posilování této hodnoty? 2) Jaký vliv mají socio-demografické proměnné na hédonismus? Mění se diferencující vliv těchto proměnných na hédonismus v čase? Empirické části předchází část teoretická, která se věnuje tématu zkoumání hodnot v sociálních vědách a sociologii, zabývá se otázkou hodnotové stability a dynamiky, prezentuje model hodnotové dynamiky D. Slejšky a nastiňuje některé úvahy o vlivu společenských podmínek – konkrétně těch, které nastaly v souvislosti s přechodem od totalitní ke svobodné společnosti – na oblast hodnot.

Klíčová slova

hodnoty – hodnotová dynamika - hédonismus – společenská transformace – výzkumy veřejného mínění – sekundární analýza dat

Abstract

The thesis is focused on values of the Czech society in 1990 – 2011, especially on hedonism value. It uses the method of a secondary analysis of quantitative data. We deal with the presumption that the social transformation which started in 1989, influenced value area as well. Our aim is to answer following questions: 1) Has an emphasis of hedonism in the Czech society changed during the social transformation? If yes, in what way? Can we observe continual rising of this value? 2) What is the influence of socio-demographic variables on hedonism? Is differentiating influence of these variables on hedonism changing in time? An empirical part of this thesis is anticipated by the theoretical one, which is focused on research of values by social sciences and sociology, deals with questions about value stability and dynamism, presents a model of value dynamism by D. Slejška and draws up some consideration about influence of life circumstances – especially those which are related to the transformation of totalitarian society to freedom society – on the field of values.

Keywords

values – dynamism of values – hedonism – social transformation – public opinion surveys – secondary analysis of data

Obsah

Úvod.....	7
I TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Hodnoty jako předmět sociologického zkoumání.....	10
2 Stabilita versus dynamika hodnot.....	18
3 Model hodnotové dynamiky Dragoslava Slejšky.....	23
4 Hodnoty v totalitní a svobodné společnosti aneb jaké změny přinesl rok 1989?.....	28
4.1 Adaptace na život v podmínkách komunistického režimu a její vliv na hodnotové preference.....	34
4.2 Proměna hodnotových struktur v Československu po roce 1989 pohledem D. Slejšky.....	38
4.3 Shrnutí.....	42
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	43
5 Použitá data – výzkumy veřejného mínění	44
6 Pohled na žebříček hodnot v letech 1990 – 2011.....	46
7 Jak definovat hédonismus? Širší a užší pojetí hédonismu.....	50
8 Vývoj hédonismu v čase.....	57
9 Hédonismus a vybrané socio-demografické proměnné.....	59
9.1 Jednorozměrné analýzy.....	60
9.1.1 Pohlaví.....	60
9.1.2 Věk.....	62
9.1.3 Vzdělání.....	64
9.1.4 Velikost místa bydliště.....	66
9.1.5 Rodinný stav.....	68
9.1.6 Ekonomická aktivita.....	70
9.1.7 Náboženské vyznání.....	72
9.1.8 Shrnutí.....	74
9.2 Regresní analýza.....	76
9.2.1 Design regresních modelů.....	76
9.2.2 Diagnostické testy.....	78
9.2.3 Post hoc testy.....	79
9.2.4 Pohlaví.....	80
9.2.5 Věk.....	81
9.2.6 Vzdělání.....	82
9.2.7 Velikost místa bydliště.....	83
9.2.8 Rodinný stav.....	84
9.2.9 Ekonomická aktivita.....	86
9.2.10 Náboženské vyznání.....	87
Závěr.....	89
Bibliografie.....	93
Příloha.....	97

Úvod

Jedním z možných způsobů, jak lépe pochopit myšlenkový svět lidí a motivace jejich jednání, je zkoumat, co je pro ně v životě důležité, čemu dávají přednost a čeho si cení. Těmito a podobnými otázkami se snažíme proniknout do abstraktní oblasti lidských představ, postojů a hodnot. Vzhledem k tomu, že nemáme možnost sledovat myšlenky druhých lidí přímo, jsme v tomto případě odkázáni pouze na jejich vlastní výpovědi o tom, jak chápou a hodnotí svět, ve kterém žijí.

V předkládané práci se věnujeme právě takovým výpovědím a to v jejich kvantitativní podobě, tedy v podobě dat z dotazníkových šetření. Zajímají nás přitom hodnoty české společnosti a to zejména jejich vývoj na pozadí společenské transformace, která započala v roce 1989. Zaměřili jsme se výhradně na jednu konkrétní hodnotu – hédonismus – a rozhodli jsme se podrobit ji hlubšímu zkoumání.

Z. Bauman charakterizoval současnou dobu jako období vratkosti a nejistoty. Absence jistoty a zabezpečení vede k tomu, že lidé dávají přednost okamžitému uspokojení před trvalými hodnotami. „Jednotlivcům byla poskytnuta – přesněji řečeno, byli do ní obsazeni – svoboda nevídaných rozměrů, avšak za cenu stejně nevídané nezajištěnosti. A kde je nejistota, tam zbývá jen velmi málo času na péči o hodnoty, které překračují rovinu každodenních starostí. Nemůžeme se starat o to, co vydrží déle než prchavý okamžik“ [Bauman 2004: 189]. Je tento názor pravdivý a platí i pro současnou českou společnost? Nakolik je pro nás důležité „užívat si“ a co si pod tímto pojmem vůbec máme představit? Někteří autoři, kteří sledovali vývoj hodnot v období společenské transformace, upozornili, že v české společnosti došlo k nejvýraznějšímu nárůstu právě u hédonistických hodnotových orientací [Prudký 2010]. Toto zjištění v nás vzbudilo zájem věnovat se zkoumání hédonismu podrobněji.

Při úvahách na toto téma jsme dospěli k formulaci následujících výzkumných otázek, na které se budeme v naší práci snažit podat odpověď. Změnil se v české společnosti v průběhu společenské transformace, konkrétně v letech 1990 – 2011, důraz na hédonismus? Pokud ano, jakým způsobem? Dochází k postupnému posilování této

hodnoty? Jaký vliv mají socio-demografické proměnné na hédonismus? Mění se diferencující vliv těchto proměnných na hédonismus v čase?

K zodpovězení těchto otázek jsme zvolili metodu sekundární analýzy dat z výzkumů veřejného mínění, které byly realizovány v letech 1990 – 2011. K ověření našich pracovních hypotéz jsme využili jednorozměrné i vícerozměrné statistické metody.

Naše práce se skládá ze dvou základních bloků – teoretického a empirického. V teoretické části se věnujeme nejprve otázce zkoumání hodnot v sociálních vědách a sociologii v obecné rovině, přičemž se zabýváme některými vybranými koncepty hodnot a problémy, které vyvstávají při jejich zkoumání. V další kapitole zmiňujeme některé z příspěvků k diskuzi o stabilitě a dynamice hodnot. Toto téma je pro nás zajímavé proto, že se v naší práci snažíme na hodnoty nahlížet z časové perspektivy a tudíž je pro nás otázka po dynamice hodnot klíčová. Z tohoto důvodu jsme se také rozhodli věnovat samostatnou kapitolu modelu hodnotové dynamiky D. Slejšky, který představuje v našem prostředí ojedinělý pokus o zachycení a popis procesů hodnotové změny. V poslední části teoretického bloku se zabýváme možným vlivem společenských podmínek – konkrétně jejich změnami, k nimž došlo v souvislosti se společenským obratem v roce 1989 – na oblast lidských hodnot.

Těžiště práce však spočívá v empirickém bloku, kde se snažíme nejprve o vlastní vymezení hédonismu. Následně sledujeme vývoj této hodnoty v českém prostředí a to v kontextu hodnotového žebříčku v letech 1990 – 2011. Dále se věnujeme vztahům mezi hédonismem a některými socio-demografickými proměnnými a všímáme si toho, k jakým změnám došlo ve sledovaném období.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Hodnoty jako předmět sociologického zkoumání

Hodnoty jsou v sociálních vědách frekventovaným tématem, nicméně jejich zkoumání je, jak sami badatelé připouštějí, problematické. Ve vědecké obci, a to ani v rámci jedné vědní disciplíny, neexistuje konsenzus ohledně definice hodnot, ani vhodných nástrojů k jejich zkoumání. V této úvodní kapitole chceme čtenáře ve stručnosti seznámit s některými koncepty hodnot a přístupy k jejich zkoumání. Naším cílem není podat ucelený přehled o dějinách sociologie hodnot, stěžejních teoriích a výzkumech, které byly v této oblasti realizovány. Místo toho se zaměříme na některé otázky, které si badatelé v souvislosti se zkoumáním hodnot kladou a přiblížíme některé z možných přístupů k tomuto tématu.

Český filozof a sémantik Ladislav Tondl ve své monografii *Hodnoty a hodnocení* podává následující charakteristiku hodnot: „hodnoty nejsou věci, události, děje nebo situace, které by bylo možno bezprostředně registrovat nebo vnímat, ale abstraktní entity nebo artefakty intelektuální povahy, které vznikají z hodnotících postojů vyjádřených ve formě hodnotících atributů.“ [Tondl 1999: 31] Na tuto charakteristiku můžeme nahlížet jako na jednu z možných definic hodnot, ale především nám ukazuje, že problém zkoumání hodnot je bytostně spjatý s jejich abstraktní povahou, která je činí obtížně uchopitelnými a přináší metodologické problémy při jejich zkoumání.

Tondl upozorňuje na čtyři základní okruhy otázek, které jsou ve vztahu k hodnotám obtížně řešitelné. V první řadě se jedná o ontologické (metafyzické) problémy, kdy si klademe otázky po samotné podstatě a povaze hodnot. Dále musíme čelit epistemologickým problémům, které se týkají toho, jak rozpoznat přítomnost hodnot ve stavech, situacích nebo lidských činnostech. Pochybnosti nás mohou provázet také, pokud se budeme ptát po jejich vzniku a původu – tzv. genetické problémy. Posledním problematickým okruhem je lingvistická, logická a sémantická problematika hodnotových soudů. [Tondl 1999: 149 – 152] Tento výčet podle našeho názoru dobře vystihuje základní okruhy problémů, s nimiž se při zkoumání hodnot může potýkat také sociologie.

Sociální vědci jsou si vědomi limitů svých oborů při zkoumání lidských hodnot. Podle M. Hechtera je pokrok ve vědeckém zkoumání hodnot pomalý a to zejména kvůli několika zásadním překážkám, které brání jejich lepšímu poznání. Jako první překážku uvádí již zmiňovanou nepřístupnost hodnot přímému pozorování. S tímto argumentem se opakovaně setkáváme také u jiných autorů [například van Deth, Scarbrough 1998]. Druhou překážku spatřuje Hechter v tom, že ekonomické, psychologické nebo sociologické teorie nebyly dosud schopny podat uspokojivé vysvětlení vztahu mezi hodnotami a lidským jednáním. Třetí překážkou jsou problémy, s nimiž se badatelé potýkají při samotném měření hodnot [Hechter 1993: 2]

I když někteří autoři na formulaci nominální definice hodnot rezignují [van Deth, Scarbrough 1998], přesto se snaží hodnoty jako předmět svého studia nějakým způsobem vymezit a uchopit. Podívejme se na některé vybrané přístupy k tématu hodnot.

Hodnoty mohou být chápány jako podstatná součást kultury. Autoři G. Hofstede a G. J. Hofstede nahlíží na hodnoty jako na jeden ze základních projevů kultury. Na tomto místě je třeba zmínit, že v souvislosti s kulturou používají tito autoři termín „mentální programování“, jenž charakterizuje proces, při kterém si jedinec od raného věku osvojuje určité vzorce myšlení, cítění a potenciálu pro jednání. Výsledkem tohoto programování je to, co nazývají „softwarem lidské mysli“, který pak částečně určuje naše jednání. [Hofstede, Hofstede 2007: 14]

K dalším projevům kultury řadí tito autoři symboly, hrdiny a rituály, které patří do skupiny praktik, zatímco hodnoty tvoří samotné jádro kultury. Hodnoty jsou v jejich pojetí „všeobecné tendence k dávání přednosti určitým stavům skutečnosti před jinými“ [Hofstede, Hofstede 2007: 17] Charakterizují je jako pocity, který mají kladný nebo záporný směr a pomáhají nám v rozlišení následujících dichotomií: zlé/dobré, špinavé/čisté, nebezpečné/bezpečné, zakázané/povolené, slušné/něslušné, morální/nemorální, ošklivé/krásné, nepřirozené/přirozené, nenormální/normální, paradoxní/logické, iracionální/racionální.

Vymezují také několik úrovní kultury – národní, regionální, náboženskou či

jazykovou, dále například úroveň pohlaví, generace, sociální třídy nebo úroveň kultury organizace, útvarů, spolků či odborů. Vzhledem k tomu, že jedinec většinou patří do několika sociálních skupin současně, nese v sobě také několik vrstev mentálního programování, které odpovídá různým vrstvám kultury. Můžeme se pak setkat s tím, a v moderních společnostech nejde o jev ojedinělý, že mentální programy z různých úrovní nejsou v souladu a může tak docházet například ke konfliktům hodnot.

Hofstede G. a Hofstede G. J. dále poukazují na rozmanitost kultur ve světě, ať už jsou jejich konkrétními projevy odlišné hodnoty nebo praktiky. Rozdílnost jednotlivých kultur pak spatřují v tom, jak tyto přistupují k řešení základních problémů. Jedná se o následující problémové oblasti (dimenze kultur): vzdálenost moci, kolektivismus versus individualismus, feminita versus maskulinita, vyhýbání se nejistotě, dlouhodobá versus krátkodobá orientace¹. [Hofstede, Hofstede 2007: 17 - 29]

Dalším možným přístupem k tématu hodnot je pokus identifikovat napříč různými kulturami základní hodnotové typy a odhalit ve vztazích mezi nimi nějakou strukturu. Příkladem tohoto postupu je koncept hodnot S. H. Schwartze. Tento autor v úvodu k jedné ze svých statí vyjmenovává pět rysů konceptuální definice hodnot, o nichž podle jeho názoru mezi sociálními vědci panuje shoda. Hodnoty jsou chápány jako: 1) přesvědčení, 2) vztahují se k žádoucímu konci stavů nebo způsobů jednání, 3) přesahují specifické situace, 4) usměrňují výběr nebo hodnocení chování, lidí a události, 5) jsou uspořádány podle relativní důležitosti ve vztahu k jiným hodnotám, čímž vytvářejí systém hodnotových priorit. Tyto základní rysy jsou tím, co hodnoty odlišuje od podobných konceptů, jimiž jsou potřeby nebo postoje. [Schwartz 1994: 20]

Sám Schwartz pak hodnoty definuje jako žádoucí cíle různé důležitosti, které

¹ Dimenze vzdálenost moci souvisí se sociální nerovností a vztahem k autoritě. Autoři ji definují jako „rozsah, v němž méně mocní členové institucí a organizací v dané zemi předpokládají skutečnost, že moc je rozdělována nerovnoměrně“. Dimenze kolektivismus versus individualismus odkazuje na vztah mezi jednotlivcem a skupinou. V individualizovaných společnostech jsou svazky mezi jedinci volné – každý se stará sám o sebe a svou rodinu. Naproti tomu v kolektivistických společnostech jsou lidé od narození integrováni do silných a soudržných skupin, které jim poskytují ochranu výměnou za jejich věrnost. Dimenze feminita versus maskulinita se týká kulturního pojetí mužskosti a ženskosti. V maskulinních společnostech jsou sociální rodové role jasně odlišeny. Ve femininních společnostech se překrývají. Dimenze vyhýbání se nejistotě vypovídá o tom, do jaké míry se příslušníci dané kultury cítí ohroženi nejistotou a neznámými situacemi. Dodatečně přidaná pátá dimenze poskytuje informaci o tom, zda v kultuře převažují dlouhodobé či krátkodobé orientace. [Hofstede, Hofstede 2007: 45 - 162]

přesahují konkrétní situace a slouží jako řídicí principy v životě jedince nebo jiné sociální entity. Z takto formulované definice přímo vyplývá, že hodnoty: 1) slouží zájmům nějaké sociální entity, 2) mohou motivovat jednání – dávat mu směr a emocionální intenzitu, 3) fungují jako standardy pro posuzování a zdůvodňování jednání a 4) jsou získané jednak socializací dominantních skupinových hodnot, jednak učením se na základě individuální zkušenosti.² [Schwartz 1994: 21]

Hodnoty v podobě vědomých cílů pak podle Schwarze vyjadřují odpovědi na tři univerzální požadavky, s nimiž se musí jedinci nebo společnosti vypořádat. Jedná se o: 1) potřeby jedinců jako biologických organismů, 2) nutnost koordinace sociálních interakcí a 3) požadavky na hladké fungování a přežití skupiny. Z těchto požadavků pak Schwartz postupně odvozuje celkem deset charakteristických motivačních typů hodnot: moc (*power*), úspěch (*achievement*), požitkářství (*hedonism*), stimulace (*stimulation*), samostatnost (*self-direction*), univerzalismus (*universalism*), benevolence (*benevolence*), tradice (*tradition*), konformita (*conformity*) a bezpečnost (*security*). [Schwartz 1994: 21]³

Schwartzův koncept hodnot v podobě rozlišení základních hodnotových typů je často užíván v mezinárodní kvantitativních šetřeních. Schwartzovy hodnotové portréty byly zařazeny do výzkumů European Social Survey (ESS), které byly realizovány také v České republice. Analýzou dat z těchto výzkumů se v českém kontextu zabývali například Řeháková [Řeháková 2006] a Vávra [Vávra 2007]. Ke Schwartzovu konceptu hodnot se ještě vrátíme v empirické části naší práce, neboť jedním z definovaných hodnotových typů je právě požitkářství – hédonismus.

K nejpoužívanějším, a současně také nejvíce kritizovaným, patří podle Prudkého přístup ke zkoumání hodnot, který vychází z konceptu R. Ingleharta. [Prudký 2000: 77] Tento autor při svých analýzách hodnotových struktur moderních společností vychází ze základního rozlišení hodnot na materialistické a postmaterialistické. Uvedené rozlišení staví na distinkci mezi materiálními potřebami, které jsou nezbytné

2 Schwartzovo pojetí hodnot je ve své podstatě funkcionalistické, neboť hodnoty plní v životě jedince či sociální entity specifické funkce.

3 Vycházeli jsme z českého překladu těchto termínů tak, jak je užívá Řeháková [Řeháková 2006].

k zajištění fyzického přežití a bezpečnosti a nemateriálními potřebami, jakými jsou například úcta, sebevyjádření nebo estetické uspokojení. K jeho teoretickým předpokladům patří hypotéza vzácnosti, podle níž vede nedostatečné zajištění materiálních potřeb k jejich prioritizaci a to na úkor všech ostatních potřeb, včetně postmateriálních. Tato hypotéza platí i v opačném směru – jestliže jsou materiální potřeby dostatečně zajištěny, pak se do popředí zájmu individuí dostávají postmaterialistické potřeby. [Inglehart, Welzel 2005: 98] Inglehart byl přesvědčen, že v moderních společnostech dochází v souvislosti s rostoucí ekonomickou úrovní a zajištění požadavku existenciální bezpečnosti k posunu od materialistických k postmaterialistickým hodnotám. K tomuto tématu se ještě vrátíme v další kapitole, která se věnuje stabilitě a dynamice hodnotových struktur.

Prudký připomíná, že Inglehart formuloval kromě materialistických a postmaterialistických hodnot ještě další dichotomie, které je možné ve sféře hodnot pozorovat. Jedná se o dichotomii tradičních a náboženských hodnotových orientací a o dichotomii mezi autoritářskou, uzavírající se tendencí a demokratizační, otevřenou orientací.⁴

Také Inglehartův koncept zkoumání hodnot našel své uplatnění v mezinárodních empirických výzkumech. Jedná se například o sérii šetření World Value Survey (WVS) a European Value Survey (EVS) [Prudký 2000: 79 – 80]. Ověřováním platnosti Inglehartových hypotéz se v našem prostředí zabýval například L. Rabušic, který dospěl na základě dat z 90. let k závěru, že postmaterialistická dimenze je v české populaci přítomna, má tendenci k růstu a jejími nositeli jsou především nejmladší členové české dospělé populace. [Rabušic 2000: 19] Výzkumný tým sdružený kolem publikace *Inventura hodnot* zase konstatoval, že centrální Inglehartova hypotéza se pro společnost České republiky v období transformace potvrdila, nicméně stále převažují hodnoty smíšeného typu nad materialistickými a hodnoty materialistické nad postmaterialistickými [Prudký 2000: 276 – 277].

⁴ Zdá se, že sám Inglehart na tyto dichotomie klade stále větší důraz, jak je patrné v jeho knihách z posledního desetiletí viz například *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide* (2004) nebo *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence* (2005)

Autoři Hofstede, Schwartz a Inglehart, jejichž pojetí hodnot jsme zde v krátkosti prezentovali, patří podle Prudkého v současné sociologii k nejvýznamnějším konceptům zkoumání hodnot, které jsou založeny na kvantitativních metodách výzkumu. [Prudký 2000: 73] Současně je však realizováno také mnoho empirických výzkumů, které nemají jasné teoretické zakotvení. Jedná se o takzvané výzkumy „ad hoc“, k nimž patří také výzkumy veřejného mínění, které jsme jako zdroj dat využili v empirické části naší práce.

Kromě kvantitativních metod zkoumání hodnot se v sociálních vědách využívají také kvalitativní metody. Ty jsou charakteristické tím, že obvykle vycházejí z objektu zkoumání a metodologii vyvozují následně na základě zjištěných výsledků. Kvalitativní metody mohou být v jistém ohledu pro výzkum hodnot dokonce vhodnější než metody kvantitativní a to vzhledem k mnohovýznamovosti a subjektivní povaze hodnot [Prudký 2000: 124 – 125].

Jak již bylo řečeno na začátku této kapitoly, výzkum hodnot s sebou přináší četné metodologické problémy a vyvolává řadu otázek týkajících se vhodných nástrojů k jejich zkoumání. Hlavním problémem je přitom nemožnost přímého pozorování hodnot, takže se badatelé snaží alespoň o zachycení jejich indikátorů [Rabušic 2000: 19]. O tom, jaké indikátory zvolit a jakými metodami je měřit, se v sociálních vědách vedou diskuze. Autoři van Deth a Scarbrough si všímají toho, že někteří badatelé do své definice hodnot včlenili poznámku o tom, že lidské hodnoty se vztahují k jednání. Data o jednání jako takovém však podle jejich názoru nejsou vhodným indikátorem ke zkoumání hodnot. [van Deth, Scarbrough 1998: 31] S tímto názorem souhlasí také Hofstede G. a Hofstede G. J., kteří argumentují, že „založit systematický výzkum hodnot na usuzování z lidských činů by bylo těžkopádné a vedlo by k nejasnostem.“ [Hofstede, Hofstede 2007: 28] Jednou z možností je odvozovat hodnoty z informací o postojích [van Deth, Scarbrough 1998; Rabušic 2000].

Obvykle využívaným výzkumným nástrojem pro zjišťování hodnot bývají v případě kvantitativních výzkumů dotazníková šetření. Jak upozorňují Hofstede G. a Hofstede G. J., odpovědi respondentů přitom nelze brát zcela doslovně, protože ve skutečnosti

nebudou lidé jednak vždy tak, jak odpověděli v dotazníku. I přesto můžeme získat užitečné informace, neboť ukazují rozdíly v odpovědích různých skupin osob. Podle těchto autorů je při interpretaci výpovědí o hodnotách důležité rozlišovat mezi žádaným a požadovaným. Žádoucí hodnoty jsou reprezentovány představami o ideální podobě světa, požadované hodnoty, které mají o něco blíže ke skutečnosti, vypovídají o tom, co si lidé přejí pro sebe [Hofstede, Hofstede 2007: 28]. Netřeba zdůrazňovat, že dalším problémem při výzkumu hodnot může být, tak jako u jakéhokoli jiného empirického výzkumu, to, co bývá nazýváno zkreslením výzkumnou rolí. „To, že si člověk uvědomí, že je předmětem výzkumu, že jeho názory budou zkoumány, může jeho výpověď ovlivňovat různými směry. Například může dát jasně najevo svůj nesouhlas, projevit svou nekonformnost, i když by třeba v jiných rolích vystupoval umírněněji, a naopak bude vystupovat mírně a konformně, zatímco jinde je nesmiřitelný. Nejvýrazněji se toto ovlivnění výzkumnou rolí projevuje při zkoumání určitých morálních postojů a hodnot. Zkoumané osoby se nepokoušejí o analýzu vlastních postojů, ale často se ztotožňují s obecně pozitivními hodnocenými postoji a zavrhují obecně negativní hodnocené postoje a hodnoty.“⁵ [Kapr, Šafář 1969: 178] Na tomto místě jsme jako příklad uvedli pouze některé z problémů, s nimiž se mohou výzkumníci při zkoumání hodnot potýkat.

Na závěr této kapitoly se ještě krátce zmíníme o pokusu založit nový přístup ke zkoumání hodnot z našeho prostředí, který byl prezentován v již zmíněné publikaci *Inventura hodnot*. Je pro nás zajímavý zejména kvůli terminologickému vymezení pojmů, které sociologové hodnot běžně a někdy nereflektovaně používají. Ačkoli je terminologická analýza jen jedním z metodologických kroků nově vytvářeného přístupu, omezíme se zde pouze na vysvětlení několika základních pojmů, neboť s některými budeme pracovat také v empirické části naší práce:

5 Jev, kdy odpovědi respondentů spíše než realitu odrážejí určitá sociální očekávání, nazývají sociální psychologové sociální desirabilitou. Ta spočívá v tom, že pod tlakem sociálních norem o sobě lidé chtějí podat co nejlepší obraz, tak aby byl s těmito normami v souladu. [Chylíková 2011]. V sociálních vědách se jedná o problém obecnějšího charakteru, který se netýká pouze výzkumu hodnot.

*Hodnotové preference*⁶

- Vypovídají o tom, že hodnoty jsou uspořádány v hierarchických vztazích. Konkrétním vyjádřením hodnotových preferencí je žebříček životních hodnot. Mohou sem patřit hodnoty jako například rodina, práce, přátelé, volný čas, politika nebo náboženství. Tyto hodnoty bývají obvykle velmi stabilní a jejich změny mohou mít dalekosáhlé důsledky.

Hodnotové orientace

- Představují dynamickou dimenzi hodnotové struktury. Je pro ně charakteristický důraz na zaměřenost, působnost, tendence a zacílení. Vyjadřují směr, kterým se budou hodnoty ubírat. Také hodnotové orientace lze uspořádat podle jejich důležitosti.

Hodnotový rámeček

- Ohraničuje hodnotové preference a hodnotové orientace. Vymezuje prostor, který má daný subjekt v přijímání a rozvíjení vlastních hodnot. Bývá vyjádřen pomocí několika indikátorů, které se tykají důvěry, víry, smyslu a možností jedince či skupiny působit na svá rozhodování.

Normy chování

- Jsou v úzké souvislosti s hodnotami, neboť slouží jako potvrzení či vyvrácení hodnot. Podávají nám informaci o tom, „co se má“ a lze je indikovat například pomocí míry přijatelnosti přestupků. Představují jakousi spojnicí od hodnot k chování.

Z uvedených kategorií budeme v empirické části pracovat především s hodnotovými preferencemi (v podobě hodnotového žebříčku) a hodnotovými orientacemi. Normám chování se v naší práci nevěnujeme, ačkoli jsou s hodnotovými preferencemi a orientacemi úzce svázány. Stejně tak se nepokoušíme analyzovat celkový hodnotový profil člověka, nicméně jsme si vědomi toho, že jednotlivé hodnotové dimenze vždy existují právě v kontextu těch ostatních, jak se snaží ukázat například Schwartz.

⁶ Následující vymezení termínů je převzato z publikace *Inventura hodnot* [Prudký 2000].

2 Stabilita versus dynamika hodnot

Pro téma naší práce je klíčové vývojové hledisko, tedy otázka, nakolik jsou hodnotové struktury v dané společnosti stabilní a za jakých podmínek a jakým způsobem, se mohou měnit. Jakou roli hraje proces socializace v osvojování základních životních hodnot? Jsou pro nás hodnoty přijaté v dětství a období dospívání závazné po celý život nebo jsme přístupni jejich změnám v závislosti na aktuálních společenských podmínkách? Tyto otázky jsou zajímavé zejména v souvislosti s diskuzemi o zásadních proměnách společností, kultur nebo civilizací, k nimž došlo například v důsledku procesu modernizace a nebo transformace komunistických zemí.

Podle Rabušice se sociální vědci shodují v tom, že hodnoty jsou relativně stabilní entity. Některé skupiny hodnot se však mohou měnit a ve skutečnosti se také mění. Pokud by tomu tak nebylo, pak by nebyla možná žádná společenská změna. [Rabušic 2001: 101]

Stabilitu hodnot vysvětlují někteří autoři jednak tím, že si je osvojujeme v raném věku v průběhu procesu socializace, jednak tím, že rodiče mají tendenci svým dětem vštěpovat stejné hodnoty, jaké vyznávají oni sami. Autoři Hofstede G. a Hofstede G. J. v této souvislosti hovoří o principu homeostáze: „Rodiče mají tendenci zopakovat právě tu výchovu, které se jim samým dostalo, a to bez ohledu na to, zda si to přejí či uvědomují.“ [Hofstede, Hofstede 2007: 19] Předávání, ale i přijímání hodnot tak do jisté míry probíhá na nevědomé úrovni. To je jeden z důvodů, proč je pro nás někdy obtížné zdůvodnit motivace vlastního jednání: „Protože byly osvojeny tak časně v našich životech, zůstává většina našich hodnot mimo vědomí. To znamená, že jejich nositelé si jich nejsou vědomi, a proto o nich nelze diskutovat, ani je člověk z vnějšku nemůže přímo pozorovat. To, že existují, lze jen odvodit z toho, jak lidé za různých okolností jednají. Když se lidí zeptáte, proč jednají právě takto, nejspíše vám řeknou, že ‚vědí‘ nebo ‚cítí‘ co je správné v danou chvíli udělat. Říká jim to jejich srdce nebo svědomí.“ [Hofstede, Hofstede 2007: 19]

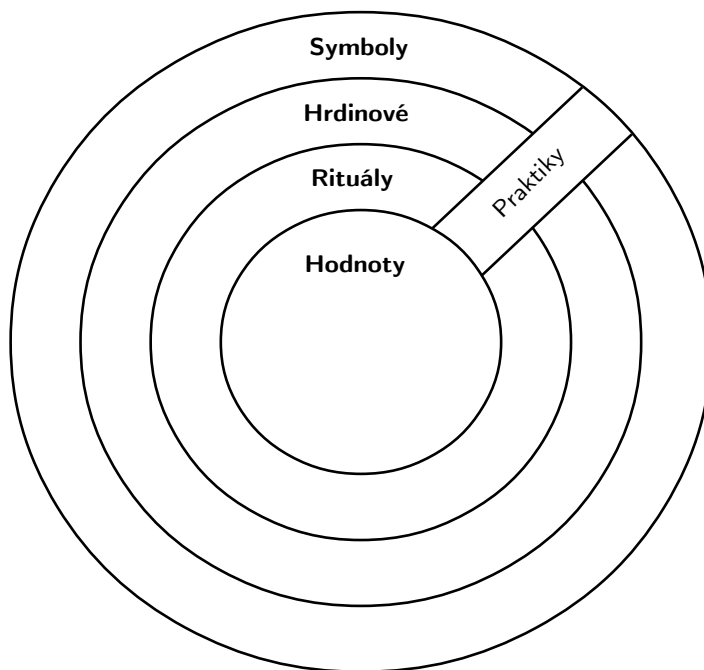
Podobné argumenty ve prospěch stability hodnot nalezneme také u Ingleharta v

jeho socializační hypotéze. Podle této hypotézy reflektují základní hodnoty jednotlivce společenské podmínky, které byly dominantní v období jeho dospívání. V každé společnosti mají navíc starší generace sklon předávat své vlastní hodnoty dětem. [Inglehart, Welzel 2005: 98] Platnost Inglehartovy socializační hypotézy zdůrazňuje také Prudký ve svých úvahách o proměnách hodnotové struktury české společnosti dvacet let po Sametové revoluci. Neochota ke změně hodnot, jež jsme přijali v období socializace, je podle Prudkého obranným mechanismem, kterým má být zabezpečena integrita osobnosti a jež představuje jakousi pojistku proti stavu anomie: „... odmítnutí přijatých hodnot by vlastně znamenalo resocializaci, výsledkem by byl ‚někdo jiný‘ než ten, koho jeho sociální okolí dosud znalo a přijímalo. Hlavně však může vyústit ve stav anomie čili bezdomoví čili hluboké existenciální krize... Taková změna je tudíž velmi riskantní a proto se jí bráníme.“ [Prudký 2010: 38]

Můžeme tedy s ohledem na výše uvedené argumenty vůbec očekávat nějakou výraznější změnu hodnot? Uvedení autoři samozřejmě připouští možnost změny zejména v souvislosti s radikální proměnou společenských podmínek. Tyto změny nicméně považují za dlouhodobé a pozvolné. Charakter těchto změn dobře vystihuje pojem „tichá revoluce“, který do sociálních věd zavedl na počátku 70. let právě Inglehart. Jedná se o proces výrazné, ale současně postupné a nenápadné proměny hodnotových preferencí obyvatel vyspělých západních zemí, která znamenala posun od materialistických k postmaterialistickým hodnotám. [Velký sociologický slovník 1996: 934]

Také autoři knihy *Kultury a organizace: software lidské mysli* si všímají toho, že ačkoli se svět kolem nás neustále mění, změny probíhají v různých vrstvách kultury různým tempem. Jednotlivé vrstvy kultury znázorňují pomocí cibulového diagramu viz Obrázek 1, v jehož jádru se nacházejí právě hodnoty. Kulturní změna je nejrychlejší ve svrchních vrstvách diagramu, tedy v oblasti praktik, jež jsou viditelným projevem kultury. Mnohem pomaleji probíhají změny v jádru, což zajišťuje značnou stabilitu hodnot. Se změnou životních podmínek se tedy mění spíše praktiky než hodnoty. „Ve společnosti je mnoho věcí, které technika a její produkty nemění.

Když mladí Turci pijí Coca-colu neznamená to nutně, že se změnily jejich postoje k autoritám. ... Ve sféře hodnot, tedy v oblasti týkající se základních pocitů spojených s životem a ostatními lidmi, se mladí Turci liší od mladých Američanů stejně, jako se staří Turci odlišují od starých Američanů.“ [Hofstede, Hofstede 2007: 21]

Obrázek 1: Cibulový diagram úrovní projevu kultury
(zdroj: Hofstede G. a Hofstede G. J. 2007)

Pokud Inglehart hovoří o nenápadných změnách, které probíhají v oblasti hodnot, je třeba podotknout, že má na mysli změny mezigenerační. Na otázku, jak je možné pozměnit kulturní dědictví, které se v podobě hodnot předává z generace na generaci, nabízí následující odpověď. Jedinci v období dospívání nevstřebávají všechny hodnoty, které se jim jejich společnosti snaží vštěpovat. Přijmou pouze ty hodnoty, které jsou v souladu s jejich přímou zkušeností a odmítnou naopak ty, které jí odporují. Díky tomu je mezigenerační změna hodnot vůbec možná. Pokud jsou mladé generace socializovány v podmínkách odlišných od těch, v nichž vyrůstaly dřívější generace, hodnoty celé společnosti se budou během generační výměny postupně proměňovat. [Inglehart, Welzel 2005: 99]

Hluboké změny, k nimž dochází v soudobých společnostech a které se projevují v různých oblastech lidského života, jsou pro sociální vědce velkým tématem. Jedním z vývojových procesů, který se badatelé snaží popsat a vysvětlit, je proces modernizace. Autoři Havelka a Müller se pokusili o shrnutí obecných rysů konceptu modernizace. Modernizace podle nich označuje specifický směr změn hodnot, struktur i chování. Jedná se o „shrnující“ či „zastřešující“ označení těch politických, společenských, hospodářských a hlavně kulturních a civilizačních procesů, těch proměn přítomnosti, které mohou být historicky i systémově spojovány s procesy novověku, s osvícenstvím, a zejména s novodobou industrializací a jejími důsledky.“ [Havelka, Müller 2006: 144]

Tito autoři současně upozorňují, že modernizace by neměla být zaměňována s industrializací nebo okcidentizací. Modernizační změny se týkají zejména větších a komplexních sociálních systémů (institucí, organizací, společností či států). V případě menších sociálních systémů můžeme podle Havelky a Müllera o modernizaci hovořit pouze, pokud se jedná o změnu většího počtu těchto malých systémů, tedy například o změnu rodiny jakožto společenské instituce. Modernizace zasahuje většinu sociálních sektorů a proto bývá považována za komplexní nebo dokonce civilizační proces. Sociologové mohou v souvislosti s modernizací zkoumat zejména čtyři důležité faktory: 1) mobilizaci subjektivní i objektivní sféry života společnosti i individuí, 2) diferenciaci a specializaci v souvislosti s dělbou práce, 3) proměňování hodnot směrem k univerzalistickým a funkcionálně specifikovaným hodnotovým vzorcům a paralelně probíhající proces sekularizace, 4) institucionalizaci konfliktů, která má za cíl zvládat jejich ničivé podoby. [Havelka, Müller 2006: 147 – 148]

Podle Ingleharta a Bakera se v teorii a výzkumu socioekonomického vývoje v posledních letech vyvinuly dvě soupeřící myšlenkové školy. První má za to, že modernizace povede k postupnému sblížení hodnot, při němž dojde k úpadku tradičních hodnot a jejich nahrazení hodnotami moderními. Druhá naopak předpokládá trvalost tradičních hodnot navzdory ekonomickým a politickým změnám. Inglehart se přiklání k první z nich, když tvrdí, že ekonomické změny spojené s procesem modernizace vedou ve společnostech k systematickým změnám základní

hodnot. Bezprecedentní existenciální bezpečnost rozvinutých industriálních společností způsobila mezigenerační proměnu hodnot, která se projevila posunem k postmaterialistickým a postmoderním hodnotám. Ačkoli proces modernizace působí změnu v oblasti hodnot, Inglehart a Baker upozorňují, že hodnoty jsou současně ovlivňovány kulturním dědictvím dané společnosti. Rozlišují přitom různé kulturní zóny – například zónu protestantismu, římsko-katolickou, pravoslavnou, konfuciánskou nebo komunistickou, které zanechávají v hodnotách trvalý otisk, jenž přetrvává navzdory modernizaci. [Inglehart, Baker 2000]

Vlivem společenských podmínek v komunistických zemích východní Evropy na oblast hodnot se zabývali autoři Schwartz a Bardi. Vycházeli přitom z předpokladu, že pro formování hodnot je důležitý proces adaptace na podmínky, v nichž lidé žijí. Pripouštěli, že změna těchto podmínek může vést ke změně hodnot a to tím způsobem, že lidé budou postupně přizpůsobovat své hodnoty novým podmínkám. I zde se tedy setkáváme s tím, že pokud autoři hodnotám přiznávají určitou dynamiku, pak je pro ně změna hodnot spíše dlouhodobým procesem. Rychlost osobní změny hodnot je navíc pravděpodobně závislá na věku a životní etapě. Platí přitom, že náchylnost ke změně hodnot může být větší v období dospívání. Mladší lidé se pravděpodobně lépe adaptují na změny životních podmínek, zatímco pro zástupce starších generací může být přizpůsobení se aktuálním podmínkám obtížnější. K podstatným změnám hodnot pak podle Schwartz a Bardi mohlo dojít právě v souvislosti s procesem transformace komunistických zemí východní Evropy. [Schwartz, Bardi 1997]

Otázkou proměny hodnotové struktury české společnosti se v souvislosti společenskou transformací v roce 1989 se zabýval Slejška. Tento autor byl přesvědčen, že v obdobích společenských obrátů probíhá změna hodnot rychleji než za běžných podmínek. [Slejška 1990] V následující kapitole se budeme podrobněji zabývat Slejškovým teoretickým modelem hodnotové dynamiky, který měl pomoci k lepšímu pochopení změn hodnotových struktur ve společnostech.

3 Model hodnotové dynamiky Dragoslava Slejšky

V naší práci jsme se rozhodli věnovat samostatnou kapitolu modelu hodnotové dynamiky, který na počátku 90. let prezentoval Slejška ve studii *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Podle Prudkého je Slejškova práce cenná mimo jiné tím, že se v ní jako jeden z mála autorů pokusil o terminologické ukotvení výzkumu hodnot. [Prudký 2000: 30] Slejškův model nám ale především nabízí zajímavé teoretické východisko ke zkoumání toho, jak se lidské hodnoty proměňují v čase a to zejména na pozadí významných společenských změn a obrátů. Sám Slejška svůj model aplikoval při popisu a interpretaci změn hodnotové struktury, k nimž došlo v důsledku společenské transformace v roce 1989. Na tomto místě se pokusíme přiblížit čtenáři základy Slejškovy teorie hodnotové dynamiky. Možnými dopady společenské transformace na vývoj hodnot české populace, mimo jiné i z pohledu tohoto autora, se budeme zabývat v jiné kapitole.

Při studiu hodnotové dynamiky zdůrazňuje Slejška nutnost propojení empirie a praxe. Ve své práci vychází jednak z mnoha sociologických a sociálně psychologických výzkumů, na nichž se podílel, jednak ze studia sociologických a filozofických teoretických statí o hodnotách. Na těchto základech vystavěl svůj vlastní model hodnotové dynamiky, v němž pracuje se čtyřmi dvojicemi protikladných hodnotových procesů, které jsou vzájemně nepřevoditelné. Jsou to dvojice valorizace/devalorizace, latentizace/aparentizace, instrumentalizace/targetizace, problematizace/ krystalizace. [Slejška 1990: 6]

Slejška si v úvodu své studie klade otázku, jak mohou být hodnoty při své relativní stabilitě současně dynamizující silou. Působení hodnot je dlouhodobé, představují jakousi duchovní jistotu a proto je nelze ztotožňovat s nápady nebo okamžitými zájmy. Jejich nehybnost je však zdánlivá. Ani ty nejobecnější filozofické hodnoty nejsou podle Slejšky „nehybnými hybateli“. „Jsou to kategorizované duchovní síly, které v sobě zkoncentrovaly zkušenosti a potřeby z mnoha desítek tisíc let vývoje lidského rodu a postupně se osamostatnily ve zvláštní sféru individuálního a

společenského vědomí.“ [Slejška 1990: 11] Hodnoty jsou důležitou motivační silou, která ovlivňuje společenské změny. Na druhou stranu ale dochází také k přizpůsobování hodnotových postojů společenské realitě. Ke vztahu mezi hodnotovou dynamikou a společenskými změnami Slejška uvádí: „Nelze říci, že je to pouze hodnotová sféra, která pohání změny společenské reality, ale platí, že bez této sféry by ostatní stimuly společenského rozvoje působily s fatální zaslepeností. Adaptace společenské reality a hodnotového světa není jednostranná, ale vzájemná.“ [Slejška 1990: 7] Hodnotová dynamika pak způsobuje změny hodnotových žebříčků a struktur.

Základem hodnotové dynamiky je podle Slejšky dialektické napětí mezi realitou a hodnotami. Toto napětí působí zejména v těchto oblastech: v subjekt-objektovém vztahu hodnotové sféry, při konfrontaci hodnot jako potřeb a hodnot jako kritérií životního smyslu a nakonec také v interakci hodnotové oběti a hodnotového přínosu.

V přístupu k hodnotám Slejška rozlišuje dva základní hodnotové typy lidí. Typ stabilní hodnotové orientace reprezentují lidé, pro které jsou po celý život zásadní hodnoty osvojené v dětství nebo mládí. Jako příklad uvádí tři skupiny nositelů celoživotních hodnotových orientací z našeho prostředí: nositele náboženských hodnot, nositele liberálně-demokratických politických hodnot a nositele bolševických politicky ideologických hodnot. Do typu hledající hodnotové orientace řadí jedince, kteří se k hodnotám z raného období svého života staví kriticky a jsou přístupni jejich změnám. Při popisu těchto skupin Slejška upozorňuje, že se jedná v podstatě o ideální typy, které se ve skutečnosti nevyskytují v čisté podobě. Podle Slejšky nelze z hlediska přínosu pro společnost a společenský pokrok upřednostňovat jeden typ před druhým. Nicméně předpokládá, že k tomu, aby mohlo dojít k historickému obratu, musí se spojit většina nositelů hodnotově hledající orientace a určitou skupinou hodnotově stabilních. Mimo těchto dvou skupin ještě popisuje zvláštní typ přizpůsobivých a hodnotově rigidních pragmatiků. Jsou to lidé, kteří jsou lhostejní k náboženským nebo politickým hodnotám, uznávají klíčové životní hodnoty jako rodina nebo zdraví a usilují o uspokojivou životní existenci v jakýchkoli společenských podmínkách. Nakonec Slejška rozlišuje mezi hodnotově hledajícími (subjekt je aktivní a hodnotově

tvůrčí) a hodnotově se konformizujícími (subjekt je pasivní, netvůrčí receptor).
[Slejška 1990: 22 – 28]

Podívejme se podrobněji na jednotlivé dvojice hodnotových procesů. Při valorizaci/devalorizaci hodnot se mění důrazy, které jsou na hodnoty kladeny. Roste důležitost některých hodnot, u jiných naopak dochází k jejímu poklesu. Tento proces rovněž souvisí s mírou ochoty člověka se pro danou hodnotu obětovat. Uvedené změny se projevují zejména posuny v hodnotovém žebříčku, které nás budou zajímat také v našich analýzách. Při zkoumání těchto procesů je podle Slejšky důležité brát v potaz komplexní hodnotové pole, neboť zde nedochází pouze ke změnám u jednotlivých hodnot, ale také v jejich asociaci či disociaci s jinými hodnotami. Valorizační a devalorizační procesy jsou svou povahou relativní, neboť hodnoty jsou vždy výrazem osobní nebo společenské skutečnosti. Slejška si dále všímá zajímavého jevu, který souvisí s relativní hranicí valorizace hodnot: „Pro široké reprezentativní soubory platí ustálené dominantní hodnoty zdraví, rodiny a míru a žádná jiná hodnota nemá v tomto měřítku šanci dostat se před ně“. [Slejška 1990: 36] Všeobecná devalorizace celého hodnotového pole pak může vést k hodnotové dezintegraci. Slejška v této souvislosti uvádí Sorokinův názor, že tato dezintegrace může být příčinou válek a revolucí.

Slejška se věnuje také popisu konkrétních forem valorizačních/devalorizačních procesů, které způsobují kvantitativní nebo kvalitativní změny hodnotového obsahu. Mezi tyto formy řadí hodnotovou kreativitu/anihilaci, která se projevuje vznikem a zánikem hodnot. Jako další uvádí hodnotovou disperzi/kontrakci, při které se rozšiřuje nebo naopak zužuje sociální pole působnosti jednotlivých hodnot. Při hodnotové intenzifikaci/degradaci dochází ke kvalitativním změnám hodnotového obsahu. Intenzifikace znamená prohlubování obsahu hodnotových orientací, degradace vede k jejich zpovrchnění a zplošťování. Z uvedených forem potom Slejška odvozuje čtyři valorizační/devalorizační typy, které mohou v určitých společenských a historických podmínkách začít reálně působit a které v sobě kombinují kvantitativní a kvalitativní aspekty: hodnotová disperze a intenzifikace, hodnotová disperze a degradace,

hodnotová kontrakce a intenzifikace, hodnotová kontrakce a degradace. Valorizační a devalorizační procesy lze členit i podle toho, jak odrážejí míru spokojenosti a hodnotových důrazů. Hodnotová euforizace se projevuje zvyšováním spokojenosti a hodnotových důrazů na určitý faktor. Pokud jsou hodnotové důrazy silné, ale současně převažuje nespokojenost, dochází k hodnotové kriticizaci. Hodnotová saturizace je zase jevem, při kterém se zvyšuje spokojenost a současně se snižují hodnotové důrazy. Posledním možným typem je hodnotová apatizace, která vyjadřuje pokles spokojenosti a současné snížení hodnotových důrazů. Jako další možnou alternativu kategorizace valorizačních a devalorizačních procesů nabízí Slejška členění podle typu a obsahu hodnot, které se valorizují/devalorizují. Například při valorizaci duchovních hodnot na úkor materiálních hovoříme o hodnotové spiritualizaci. Opačný trend pak nazýváme hodnotovou materializací. V blízkém vztahu k této dvojici je dvojice hodnotová religionizace a hodnotová sekularizace. [Slejška 1990: 37 – 46]

Proces hodnotové latentizace a aparentizace souvisí s tím, zda jsou hodnoty uplatňovány v soukromé sféře nebo na veřejnosti. Tento proces je, jak ukazuje i Slejška, zvláště zajímavý právě v souvislosti s přechodem od totalitních k svobodným a otevřeným společnostem. V případě latentizace jsme svědky posilování soukromých osobních a neformálně skupinových hodnot a naopak ústupu veřejně společenských hodnot do neveřejné sféry. Setkáváme se s jevem, kdy jsou veřejné hodnoty skrytě diskutovány v rodině, mezi přáteli nebo v úzkém okruhu známých. Hodnotová aparentizace představuje proces opačný. Hodnoty se postupně přesouvají do veřejného prostoru, kde se stávají důležitou složkou veřejného mínění. Významnou roli při jejich komunikaci hrají v současné době hromadné sdělovací prostředky. Slejška si všímá toho, že v tomto případě jsou hodnotové subjekty ve své volbě více ovlivňovány společenskými faktory. [Slejška 1990: 103 – 104]

Dalším z procesů, které Slejška uvádí ve svém modelu hodnotové dynamiky, představuje dvojice instrumentalizace/targetizace. Členění hodnot na hodnoty instrumentální a cílové zavedl do sociologie M. Rokeach. Z tohoto rozdělení vychází také Slejška, který je navíc vztahuje i k oblasti hodnotové dynamiky. Targetizaci

popisuje jako proces, kdy se z hodnot stávají entity, které orientují cílové lidské jednání k určitému životnímu poslání. V souvislosti s tím stoupá také ochota člověka se pro dané hodnoty obětovat. Tyto hodnoty mají nadčasový, nadosobní a nadskupinový charakter. Instrumentalizace je naproti tomu procesem, při kterém hodnoty směřují k ovlivňování každodenního lidského jednání, čímž člověku napomáhají k dosažení hodnotových cílů a naplnění životního poslání. Subjekt zohledňuje spíše své stávající potřeby a usiluje o jejich uspokojení. Je méně odhodlaný obětovat se pro příslušné hodnoty, neboť většinou má k dispozici více alternativních voleb. Snižuje se také míra nadčasovosti, nadosobnosti a nadskupinovosti. Slejška považuje vztah mezi hodnotovou instrumentalizací a targetizací za relativní a připouští možnost vzájemných přechodů. Stejná hodnota může být v různých kontextech považována za instrumentální i cílovou hodnotu. [Slejška 1990: 117 – 126]

Poslední z čtveřice hodnotových vývojových procesů představuje proces problematizace a krystalizace. Jedná se o proces zpochybňování a vyjasňování hodnot. Podle Slejšky jsou obzvláště důležité přechody od problematizace ke krystalizaci a naopak. V období společenských obrátů se v souvislosti s hodnotovou relativizací a kritizací posiluje hodnotová problematizace. Postupně se připojuje také proces hodnotové krystalizace, při kterém se hodnotové orientace vyhraňují. Zpochybňování bývá podle Slejšky doprovodným jevem společenského boje o hodnoty. Při vyjasňování dochází k upevnování jejich samozřejmosti. Z dlouhodobého hlediska je důležité, aby byly problematizační a krystalizační procesy v rovnováze. [Slejška 1990: 134 – 135]

Slejškův model představuje v českém prostředí zajímavý pokus o teoretické uchopení procesů hodnotové dynamiky. Použitelnost tohoto modelu navíc autor doložil na konkrétních případech změn, které nastaly v hodnotových strukturách v souvislosti se společenskou transformací a právě z tohoto důvodu je pro nás cenný.

4 Hodnoty v totalitní a svobodné společnosti aneb jaké změny přinesl rok 1989?

Společenský obrat v roce 1989 znamenal nejen radikální proměnu politického uspořádání, hospodářství, právního řádu a institucí, ale zasáhl různou měrou všechny oblasti života společnosti. Tyto změny se nemohly vyhnout ani oblasti hodnot. Zatímco institucionální a legislativní změny mohou být provedeny relativně rychle, k proměnám vzorců lidského jednání, postojů a hodnot zpravidla nedochází „přes noc“. Jsme přesvědčeni, že společenská transformace nastartovala dlouhodobý proces hlubší hodnotové proměny, který je pro sociální vědce dosud nevyčerpaným tématem. Nabízí se však otázka, jaký je vztah mezi společenskými podmínkami a lidskými hodnotami? Jsou naše hodnoty spíše reakcí na společenské podmínky, ve kterých žijeme nebo je společenská realita utvářena podle hodnot, k nimž se hlásíme? Na tuto otázku podle našeho názoru neexistuje jednoznačná odpověď, neboť tyto procesy se vzájemně nevyklučují a mohou probíhat, a pravděpodobně také probíhají, současně.

V této kapitole se nejprve společně s vybranými autory zamyslíme nad tím, jakým způsobem mohl komunistický režim ovlivňovat jednání, mentalitu, postoje a hodnoty lidí. Poté se budeme věnovat výkladům, které se snaží popsat a interpretovat změny hodnotových orientací, k nimž došlo v souvislosti se společenskou transformací v roce 1989.

Problematiku vlivu komunistického režimu na preferované hodnoty a následné změny v hodnotových strukturách, související s přechodem k demokratickým společnostem, lze zkoumat v zásadě dvojím způsobem. První možností je zkoumání hodnot postkomunistických zemí z časové perspektivy na základě dat z výzkumů před a po roce 1989. Druhou možností představuje mezinárodní srovnání hodnot postkomunistických zemí s hodnotami ostatních zemí. Oba přístupy mají svá slabá místa. V prvním případě je problémem především nedostatek relevantních a spolehlivých dat z období před rokem 1989⁷. V druhém případě si nemůžeme být jisti,

7 V Československu se od poloviny 60. let sociologické výzkumy prováděly a některé se věnovaly i otázkám hodnot, nicméně jejich obsah byl „politicky“ omezen a to buď v podobě vnější cenzury nebo autocenzury

zda je historická zkušenost s totalitním režimem tím jediným a nejsilnějším faktorem, který působí na hodnotové orientace. Jako představitele prvního přístupu jsme zvolili Slejšku, druhý bude reprezentovat dvojice badatelů Schwartz a Bardi.

Soudobý polský sociolog P. Sztompka označil rok 1989 za důležitý kulturní a civilizační zlom: „Rok 1989 byl nejenom politickým přelomem od autokratické vlády jedné strany k parlamentnímu systému více stran – definitivním vítězství demokracie. Nebyl to pouze ekonomický zlom od socialistického plánování a řízené ekonomiky k svobodnému kapitalistickému trhu – tj. druhému zrodu kapitalismu. Nebyla to pouhá radikální transformace institucí. Ani to nebylo pouhé obnovení jakéhosi dřívějšího společenského řádu - „návrat“ k Evropě, k Západu, k „normalitě“ (...) byla odstartována výstavba nového společenského řádu neznámé směsice komponent rozličného původu.“ [Sztompka 1996: 10] S názorem, že rok 1989 nepřinesl pouze rozsáhlé politické a hospodářské změny, se setkáváme také u dalších autorů. Někteří z nich se v našem prostředí věnovali například zkoumání vlivu společenské transformace na sociální strukturu [Machonin, Tuček 1996] nebo na sociodemografické chování obyvatelstva [Rabušic 2001]. Jiní, jako známý český filozof E. Kohák, si všímali toho, jak čtyři desetiletí trvající vláda komunistického režimu proměnila jednání a myšlení lidí, kteří v adaptaci na soudobé společenské podmínky postupně ztráceli schopnost jednat jako svobodné osoby [Kohák 1992]. Působením komunistického režimu na oblast lidských hodnot a následnou proměnou, k níž došlo v souvislosti s přechodem k demokratické a svobodné společnosti, se pak systematicky zabýval Slejška, podle kterého představoval rok 1989 rozhodující obrat v hodnotové sféře, při němž došlo k valorizaci bloku společensky aktivačních hodnot [Slejška 1990: 86].

Přechod k demokratické a otevřené společnosti není plynulým a bezproblémovým procesem. Například Pullmann upozorňuje na jistou setrvačnost ve společenských vztazích a navykých způsobech jednání: „Navzdory ideologickému obratu let 1989 a 1990, navzdory vytvoření nových politických institucí nebo výrazným změnám v

samotných výzkumníků. Některým tématům, jako například hodnotám politické a společenské angažovanosti, se tak výzkumníci vyhýbali. Československá sociologie se také nezapojovala do mezinárodních výzkumů západních zemí, takže nemáme k dispozici data pro srovnání s těmito zeměmi.

životním stylu nepřestala řada společenských vztahů a navyklých způsobů jednání i nadále působit.“ [Pullmann 2011: 13] Sztompka zastává podobný názor, když tvrdí, že k nejrychlejším změnám po roce 1989 dochází na institucionální úrovni. Za tímto institucionálním vývojem však značně zaostává to, co označuje jako „kulturní návyky srdce“⁸. Sztompka k tomu uvádí: „Aby lidé mohli následovat nový způsob života, a úspěšně tak pracovat v nových institucích, potřebují nové kulturní prostředky: zákony, systémy, předpisy, nové ‚návyky srdce‘. (...) Kulturní ‚návyky srdce‘ ukazují překvapující nepružnost. I když už nejsou adekvátní pro nové instituce, trvají dále a představují nejzávažnější překážku plynulého a rychlého přechodu.“ [Sztompka 1996: 15] K popisu vzniklé situace pak využívá Dahrendorfovou metaforu a konstatuje, že „hodiny občana“ jdou mnohem pomaleji než „hodiny právníka“. V souvislosti s transformací postkomunistických zemí hovoří Sztompka dokonce o „kulturní kolizi“, k níž dochází mezi novou, západně orientovanou, demokratickou a tržní kulturou a mezi protidemokratickou a protitržní kulturou. „Šest let po revoluci jsou postkomunistické společnosti stále ještě vnitřně rozštěpené, rozpolcené mezi tyto dvě kulturní alternativy.“ [Sztompka 1996: 16] Také Slejška upozorňuje na možná úskalí související proměnou struktury hodnot v kontextu našeho prostředí. Společenský obrat v roce 1989 vedl ke značnému urychlení hodnotové dynamiky, ale současně ji zkomplikoval, což je ale pro období kritických společenských zvrátů podle Slejšky typické. „Polistopadový vývoj v naší zemi dokumentuje, že období obratu je bouřlivou dobou, plnou nejistot, emocí, vnitřních rozporů a klikatin. Vlnící se hodnoty ještě více komplikují tento vývoj.“ [Slejška 1990: 68]

Abychom mohli sledovat proměnu hodnot po roce 1989, je třeba se vrátit k období před tímto společenským obratem a zkoumat, jaké hodnoty byly pro obyvatele Československa důležité v období komunistického režimu. Námi vybraní autoři se shodují v tom, že působení tohoto režimu se promítlo do jednání lidí v každodenních situacích, mezilidských vztahů, postojů a hodnot [Slejška 1990; McGregor 1991; Kohák 1992; Schwartz, Bardi 1997; Pullmann 2011;]. Odlišují se v tom, jakou míru ovlivnění

8 Obrat „habits of the heart“ pochází od Tocquevillo a v moderní sociologii ho proslavil Robert Bellah v knize *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life* (1985).

režimem připouštějí a jak je interpretují. Na tomto místě uvedeme několik postřehů těchto autorů, které se nám, s ohledem na naše téma, jeví jako přínosné.

Kohák⁹ si všímá toho, jakým způsobem se obyvatelé komunistických států střední Evropy, adaptovali na život v totalitní společnosti a přirovnává tento proces k procesu adaptace vězně na své uvěznění. Tato adaptace měla tři fáze: „Ihned po uvěznění mají lidé sklon nepřipouštět si své nové postavení. Ačkoli jsou ve vězení, odmítají myslet, jednat a reagovat jako vězni. Místo toho se upínají ke zvykům a postojům ze svobody. Pouze postupně převáží realita a s ní i období čekání a naděje. Pokud jsou vězni během tohoto období propuštěni, často se vrátí do obyčejného života moudřejší a posílení o tuto zkušenost. Naproti tomu, pokud uvěznění trvá, mají vězni sklon přizpůsobit se podmínkám, osvojí si nové dovednosti, postoje a zvyky, které patrně zlepšují jejich šance na přežití. Stanou se ostřílenými vězni, schopnými vzdorovat systému a získat pro sebe ty výhody, které nabízí. Co spíše ztrácejí je schopnost fungovat jako svobodní lidé.“ [Kohák 1992: 199] První fáze podle Koháka začala v československém prostředí na počátku 50. let v souvislosti s politickými procesy a tvrdými represemi vůči odpůrcům režimu. V této fázi si obyvatelé Československa odmítali připustit, že vláda komunistické strany bude mít dlouhého trvání. Bylo to období vzdoru. V polovině 50. let si obyvatelé začali plně uvědomovat situaci, v níž se ocitli a nastalo pro ně období čekání a nadějí, které vyvrcholilo koncem 60. let událostmi Pražského jara. Sovětská okupace v srpnu 1968, po níž následovalo dalších 20 let života v nesvobodě, však většinu těchto nadějí zničila a vedla k rezignaci a snaze přizpůsobit se stávajícím společenským podmínkám. [Kohák 1992: 199 – 200]

Kohák popisuje některé specifické rysy, které se u obyvatel Československa rozvinuly pod vlivem adaptace na podmínky totalitního režimu. Prvním důležitým rysem je anonymita. Jedinci žijícímu v totalitním režimu nepřísluší žádná vlastní iniciativa, neboť ta je monopolem orgánů komunistické moci. Adaptivní strategií, k níž se jedinec v této situaci uchyluje, je nenápadnost, vyhýbání se jakékoli iniciativě, rozhodnutí a odpovědnosti. Podle Koháka lze tento rys dobře charakterizovat tím, co

9 Tohoto autora jsme zvolili kvůli jeho zajímavým postřehům o charakteru doby. Na rozdíl od jiných zde citovaných autorů není jeho výklad podložen daty z empirických výzkumů. I tak pro nás může být cenný.

M. Heidegger označoval jako *das Man* – jakási anonymní přítomnost, která proplouvá životem a řídí se pouze ohledem na okamžité výhody. V totalitní společnosti lidé rovněž ztrácí schopnost vztahovat se kriticky ke svým činům a cítit za ně odpovědnost – to co nazýváme svědomím. Svědomí totiž představuje možný zdroj konfliktu a patří tedy spíše do světa svobodných lidí. Rys anonymity Kohák výstižně ilustruje příkladem z běžného života. „Ve společnosti svobodných osob je velmi složité představit si skupinu dělníků, kteří nehybně přihlížejí, jak déšť smáčí dlouho očekávané pytle cementu, složené metr od přístřešku. Za doby komunismu byla taková scéna běžná a opakovaně se odehrávala na všech úrovních, od stavenišť, po vládní ministerstva. Chopit se iniciativy by bylo špatnou reakcí.“ [Kohák 1992: 200] Mezi další problematické rysy charakteristické pro tehdejší společnost řadí Kohák neschopnost rozlišovat mezi iluzí a realitou a hluboce zakořeněný skepticismus, který plodí nedůvěru v jakékoli vyšší ideály. [Kohák 1992: 202 – 203]

Do jaké míry byl komunistický režim schopen proměnit smýšlení, hodnoty a ideje lidí, žijících pod jeho nadvládou? Můžeme hovořit o totálním ovládnutí a podřízení obyvatel Československa komunistické ideologii, která si kladla za cíl stvořit nového socialistického člověka? Podle Pullmanna k tak totálnímu ovládnutí nedošlo a s ohledem na nutnost stabilizace běžného života, ani nemohlo dojít. Ve své studii o období přestavby a pádu komunismu odmítá často užívanou binární šablonu, založenou na předpokladu „zlého“ režimy a „utlačované“ společnosti: „... šabloně o ‚totálním útlaku‘ odporuje velké množství pramenů: zejména tzv. dějiny všedního dne dokládají, že lidé před rokem 1989 nežili jen vyprázdňené životy ve stínu všemocného ‚režimu‘, ale třeba se o tento ‚režim‘ vůbec nezajímali a rozvíjeli ve svých každodenních životech pro ně mnohem důležitější hodnoty – rovnosti, lásky, intimity, nezištné pomoci, rodinné pohody, přátelství, bezpečí, vzdělání, práce či kreativity“ [Pullmann 2011: 16].

Na výše uvedenou otázku se pokusil odpovědět také McGregor, který na případu Československa zkoumal, do jaké míry se hodnoty, k nimž se lidé na konci 70. a počátku 80. let hlásili, blížily ideálnímu typu nového socialistického člověka, jak byl

definován v pracích sovětských marxisticko-leninských ideologů [McGregor 1991]. McGregor spolu s jinými autory považuje za důležitý fakt, že první socialistická společnost vznikla v Rusku, které má své vlastní, svébytné a ne-západní tradice. Ideál nového socialistického člověka byl založen právě na těchto tradicích. Na příkladu prací sovětských autorů z 1. poloviny 80. let ukazuje, jaké vlastnosti byly ceněny a které byly naopak vnímány negativně. Mezi socialistické ctnosti patřila disciplína, iniciativa, internacionalismus, odvaha, patriotismus, politická bdělost, hrdinství, sebekontrola, skromnost, píle a nenávisť k třídnímu nepříteli¹⁰. Ke kritizovaným patřily zejména hodnoty spjaté s individualismem. Například v knize o etice z roku 1984 jsou odsuzovány hodnoty jako samolibost, hédonismus, příživnictví, marnivost a kariérismus. [McGregor 1991: 184]

McGregor při svém zkoumání vycházel z několika výzkumů, které byly realizovány československými sociology v 70. a 80. letech¹¹. Při formulaci závěrů je však opatrný. Podle McGregora nemůžeme říci, že by Češi a Slováci zamítli oficiální hierarchii hodnot. Současně je ale zřejmé, že oficiálně schvalované hodnoty byly daleko od obecného přijetí. Bez dalšího zkoumání pak není možné říci, že ty prvky oficiálního modelu, které Češi a Slováci přijali – rovnost, hodnota práce a odmítnutí vykořisťování, jsou výsledkem explicitní politické resocializace. Na druhou stranu jiné prvky oficiální komunistické kultury jako politický a sociální aktivismus, primát kolektivu nebo zamítnutí individualismu, si zřejmě Češi a Slováci neosvojili. To však ještě nemusí znamenat, že politická socializace selhala. Data z československých výzkumů nicméně ukazují, že proměna občanů v nového socialistického člověka nebyla dokončena. [McGregor 1991: 197]

10 Na tomto výčtu může být překvapivé, že iniciativa patří podle sovětských autorů k ceněným hodnotám. Podle adaptační strategie, kterou popisuje Kohák, se naopak lidé žijící v podmínkách totalitního režimu, snaží ve vlastním zájmu tuto vlastnost potlačovat, protože pro ně může být nebezpečná. Dokonce i volání: „Se Sovětským svazem na věčné časy!“ z vlastní iniciativy mohlo být ve své době chápáno jako nepřipustná provokace. [Kohák 1992: 200] Na tomto příkladu se dobře ukazuje rozpor mezi deklarovaným ideálem a společenskou realitou.

11 Československo je podle McGregora jednou z mála komunistických zemí, kde se sociální vědci ve větší míře věnovali studiu hodnotových struktur a na toto téma také publikovali. Přestože českoslovenští sociologové a političtí vědci pracovali výhradně v kontextu marxisticko-leninského teoretického paradigmatu, zdá se, že tato skutečnost příliš neovlivnila metodologické základy jejich studií. Jejich výzkumy jsou podle McGregora povětšinou pečlivě a profesionálně připraveny a vedeny. [McGregor 1991: 186]

4.1 Adaptace na život v podmínkách komunistického režimu a její vliv na hodnotové preference

Autoři Schwartz a Bardi se v 90. letech v jedné ze svých studií zabývali otázkou, jakým způsobem a do jaké míry ovlivnil komunistický režim ve východoevropských zemích hodnoty svých obyvatel. Vycházeli přitom z mezinárodního šetření, ve kterém srovnávali hodnoty východoevropských zemí se západoevropskými a současně také východoevropské země mezi sebou a to podle síly působení komunistického režimu v těchto zemích.¹² Podle těchto autorů měl život v podmínkách komunistických režimů zásadní dopad na hodnoty obyvatel. Nebylo to ani tak kvůli přímé indoktrinaci obyvatel komunistickou ideologií, která byla úspěšná pouze částečně, byl to spíše důsledek nutnosti přizpůsobit se životním podmínkám komunistického režimu. [Schwartz, Bardi 1997: 386]

Podle Schwartze a Bardi hraje proces adaptace na životní podmínky důležitou roli při formování hodnot. Adaptace přitom nevyžaduje přijetí ideologického poselství. Může naopak pomoci v nalézání způsobů, jak čelit nechtěným ideologiím. Adaptace ovlivňuje hodnotové preference primárně prostřednictvím dvou mechanismů, jimiž jsou aklimace (přizpůsobení se) a kompenzace. U většiny typů hodnot se prosazuje proces aklimace, při kterém jedinci přizpůsobují své hodnoty podmínkám, v nichž žijí. Posiluje se přitom důležitost hodnot, které jsou okamžitě dosažitelné a snižuje se důležitost těch, jež jsou blokovány. Pouze u některých hodnot dochází k mechanismu kompenzace. Jsou to zejména hodnoty vztahující se k materiálnímu blahobytu a zajištění, pokud je jejich naplnění mimo osobní kontrolu jednotlivce (jedná se o Maslowovy deficitní potřeby). Nedostatek tyto potřeby posiluje a v souladu s tím i hodnotové cíle, na které směřují. [Schwartz, Bardi 1997: 387]

12 Z východoevropských zemí byl výzkum proveden v Bulharsku, České republice, Estonsku, Gruzii, Maďarsku, Polsku, Rusku, Slovensku a Slovinsku. Západ reprezentovaly země jako Belgie, Dánsko, Anglie, Finsko, Francie, Západní Německo, Řecko, Itálie, Nizozemí, Portugalsko, Španělsko, Švédsko a Švýcarsko. Šetření probíhalo v různých zemích v různou dobu a to v rozmezí let 1988 – 1993. Výzkumný vzorek tvořili jednak učitelé základních škol (učitelé podle autorů hráli jednoznačnou roli v socializaci hodnot a z tohoto důvodu byli pravděpodobně blízko obecnému hodnotovému konsenzu), jednak vysokoškolská studenti. [Schwartz, Bardi 1997]

Výzkum Schwartze a Bardi se opírá o Schwartzovu teorii hodnot na úrovni kultury, která byla vyvinuta pro potřeby mezikulturních studií. Tato teorie postuluje sedm typů hodnot podle základních otázek nebo problémů, jimž musí společnost čelit, aby mohla regulovat lidskou činnost. Hodnoty jsou zde chápány jako „společensky uznávané cíle, které slouží k motivování jednání, jež se má vypořádat s těmito problémy, vyjádřit a zdůvodnit zvolená řešení“ [Schwartz, Bardi 1997: 389]. Jedná se o následující typy hodnot:

1. otázka povahy vztahu mezi jedincem a skupinou:

- **Konzervatismus** (*Conservatism*)
 - důraz na status quo, vhodnost a omezení jednání, které by mohlo narušit solidární skupinu nebo tradiční řád; pomáhají překonávat nejistotu v životě
 - vzorové hodnoty: společenský řád, respekt k tradici, bezpečnost rodiny, úcta k rodičům a starším
- **Intelektuální autonomie** (*Intellectual Autonomy*)
 - důraz na prosazování a ochranu nezávislých myšlenek a práv jedinců na sledování vlastních myšlenkových směrů
 - vzorové hodnoty: zvědavost, otevřenost mysli, tvořivost
- **Citová autonomie** (*Affective Autonomy*)
 - důraz na prosazování a ochranu nezávislého sledování emocionálně pozitivních zkušeností jedinců
 - vzorové hodnoty: radost, vzrušující život, užívání si života

2. otázka odpovědného společenského chování, které uchová společenskou strukturu:

- **Hierarchie** (*Hierarchy*)
 - důraz na legitimnost hierarchického rozdělení pevných rolí a zdrojů
 - vzorové hodnoty: společenská moc, pokora, autorita, bohatství
- **Rovnostářství** (*Egalitarianism*)
 - důraz na překonání sobeckých zájmů ve prospěch dobrovolných závazků k prosazování blahobytu jiných

- vzorové hodnoty: rovnost, sociální spravedlnost, svoboda, odpovědnost

3. otázka vztahu lidstva k okolnímu přírodnímu a sociálnímu prostředí:

- **Harmonie** (*Harmony*)
 - důraz na harmonické zasazení do prostředí
 - vzorové hodnoty: jednota s přírodou, ochrana prostředí, svět krásy
- **Aktivní sebeprosazení** (*Mastery*)
 - důraz na dosažení úspěchu prostřednictvím aktivního sebeprosazení, proměny a ovládnutí přírodního a sociálního prostředí
 - vzorové hodnoty: ambice, úspěch, troufalost

Schwartz a Bardi předpokládali, že život v podmínkách komunistického režimu měl podstatný vliv na hodnoty obyvatel východoevropských zemí a to zejména v těchto ohledech. Požadavek konformity ze strany režimu ve všech oblastech života, nastavení přísných pravidel, tresty za nepřizpůsobení se a cílené potlačování iniciativy – to vše vedlo k tomu, že lidé se naučili „být nenápadní“, vystříhali se jakékoli iniciativě nebo riziku. Ideálem doby se stala průměrnost, která podkopávala veškeré motivace lidí ke snažení se, inovacím a rozvoji jedinečných myšlenek a schopností. Výsledkem bylo oslabení hodnot intelektuální a citové autonomie. Podobně tomu bylo také s hodnotami aktivního sebeprosazení. V situaci, kdy lidé nemohli tyto hodnoty rozvíjet, snižovali alespoň důležitost. Naopak silnější důraz na hodnoty konzervatismu a hierarchie pomáhal obyvatelům komunistických zemí přizpůsobit se svazujícímu a nebezpečnému prostředí. Rozvíjením hodnot jako zdrženlivost, sebedisciplína nebo společenský řád se lidé mohli snáze vyhnout konfliktům a učinit svůj život předvídatelnějším. Posílení těchto hodnot bylo do jisté míry také důsledkem kompenzace pocitu nejistoty, který byl živen nebezpečnými a nepředvídatelnými životními podmínkami. Podrobný dohled orgánů komunistické moci nad slovy a skutky obyvatel, který byl vykonáván pomocí rozvinuté sítě udavačů, vytvářel ve společnosti atmosféru podezřívavosti a vedl ke snížení mezilidské důvěry, což vedlo

současně k poklesu hodnot rovnostářství.¹³ Dalším z faktorů, který působil na sféru hodnot, byl paternalismus komunistického režimu v sociálních a ekonomických oblastech, jenž podporoval pasivitu, vedl ke ztrátě ambicí a zájmu o politické dění. Současně oslaboval pocit odpovědnosti za své vlastní činy. [Schwartz, Bardi 1997: 391 – 393]

Empirický výzkum realizovaný v letech 1988 – 1993 v západoevropských a východoevropských zemích tyto předpoklady v zásadě potvrdil.¹⁴ Revoluční změny roku 1989 pak podle Schwartze a Bardi pravděpodobně povedou k podstatným změnám hodnot. Tato změna však bude postupná. Autoři o ní říkají: „Vyžaduje víc než pouhou proměnu politické atmosféru a převládajícího ideologického poselství. Závisí na proměně aktuálních životních podmínek, kterým jsou lidé vystavení. Pouze se změnou příležitostí a možností odměny, s nimiž jsou lidé konfrontováni v každodenním životě, lze očekávat posun v hodnotových preferencích. Lidé budou postupně přizpůsobovat svoje hodnoty změněným podmínkám, zvyšovat důležitost hodnot, které se stanou dosažitelné a snižovat důležitost těch, které již nebudou dále podporovat adaptaci. Jestliže se život stane více bezpečným a kontrolovatelným, konzervativní hodnoty ztratí na své důležitosti, protože lidé na ně již nebudou v kompenzaci nedostatku jistoty klást důraz.“ [Schwartz, Bardi 1997: 407] Rychlost osobní změny hodnot je podle autorů pravděpodobně závislá na věku a životní etapě. Mladší lidé se budou zřejmě snáze adaptovat na změny životních podmínek.

13 Autoři upozorňují, že zvýšení důležitosti hodnot hierarchie a snížení důležitosti hodnot rovnostářství jsou v protikladu k tomu, jaké ovlivnění hodnot bychom čekali od rovnostářského učení komunistické ideologie. [Schwartz, Bardi 1997: 392]

14 U hodnotových typů konzervatismu, hierarchie, rovnostářství, intelektuální a citové autonomie se předpoklady Schwartze a Bardi potvrdily konzistentně u vzorku učitelů i studentů. U hodnotového typu aktivního sebeprosazení byly rozdíly mezi východoevropskými a západoevropskými zeměmi a rozdíly uvnitř východoevropských zemí s různou silou působení komunistického režimu potvrzeny pouze u vzorku studentů. [Schwartz, Bardi 1997: 401]

4.2 Proměna hodnotových struktur v Československu po roce 1989 pohledem D. Slejšky

Vztah mezi společenskými podmínkami a oblastí hodnot v kontextu československého prostředí se stal předmětem badatelského zájmu D. Slejšky. Při popisu a interpretaci proměn hodnotové struktury po roce 1989 využil dostupná data z výzkumů 70. a 80. let a srovnával je s daty ze současných výzkumů, které měl na počátku 90. let k dispozici.¹⁵ Je škoda, že se svému tématu nemohl věnovat také v dalších letech, kdy tento proces dále pokračoval.

Období kritických obrátů jsou podle Slejšky doslova „pařeništěm tvůrčích hodnotových potencií“. „Za krátkou dobu vykazují mnohonásobně bohatší hodnotovou tvořivost než dlouhá desetiletí ‚normální‘ existence stabilizovaných období“ [Slejška 1990: 53]. Vlivem společenského obrátu došlo především k valorizaci bloku rozvojově aktivačních hodnot a současné devalorizaci dezaktivačních hodnot. Abychom měli představu, jaké konkrétní hodnoty měl Slejška na mysli, uvádíme jejich výčet.

1. Rozvojově aktivační hodnoty:

- **hodnoty svobody** – osamostatnění, emancipace, samospráva, demokracie, pluralismus, tolerance
- **hodnoty rozvoje osobnosti** – zejména ve vztahu ke vzdělání, kultuře, umění, sportu a dalším hodnotám volného času
- **hodnoty invence** – tvořivost, inovace, objevitelská podnikavost, dosahování špičkové pracovní a odborné úrovně
- **hodnoty veřejné aktivity** – přínos společenskému rozvoji a ochrana životního prostředí
- **hodnoty kritiky** – kritická iniciativa, přímé jednání
- **hodnoty systémové otevřenosti** – informovanost

¹⁵ Vzhledem k tomu, že ve své době neměl Slejška k dispozici jiná vhodná data, vycházel ze speciálních profesních sond, jejichž výsledky sice nejsou reprezentativní pro celou československou populaci, které ale přesto naznačují možné trendy v proměnách hodnotové struktury po roce 1989. [Slejška 1990]

2. Dezaktivační hodnoty

- **hodnoty osobního klidu** – bezrizikovost, apatie, vyhýbání se konfliktům a kritice
- **hodnoty soukromí** – apolitičnost
- **hodnoty konzumačního životního stylu**
- **hodnoty rutiny** – manýra, epigonská přízemnost, zaběhaná osvědčenost
- **hodnoty konformity** – spokojenost s daným stavem, poddajnost, přizpůsobivost daným okolnostem a manipulační manévry
- **hodnoty systémové uzavřenosti** – utajení, dezinformace, frázovitost

Slejška upozorňoval, že dezaktivační hodnoty vždy nemusí působit pouze negativně. Negativními se stanou, pokud začnou vystupovat jako určující hodnoty životního stylu a řídicí činnosti. Tento jev nastal v období vlády komunistického režimu, o němž Slejška hovoří jako o období stagnace. [Slejška 1990: 57].

V období stagnace došlo k celkové devalorizaci oficiálních společenských vztahů a postojů vůči nim. Slejška rozlišoval dvě etapy stagnačního období. V první etapě, která začala po roce 1948, docházelo k této devalorizaci spíše postupně. Začátek druhé fáze po roce 1969 přinesl další, tentokrát náhlou, devalorizaci, která byla reakcí na srpnovou okupaci. Výsledkem obou těchto devalorizací byl rozpad důvěry v systém společenské moci a zhroucení přirozené společenské smlouvy mezi vládou a lidem. [Slejška 1990: 58]

Jak již bylo řečeno, ve stagnačním období výrazně převažovaly dezaktivačních hodnoty nad hodnotami aktivačními. Slejška si všímá například devalorizace veřejné činnosti, která podle něj zasáhla i takové hodnoty jako vlast a vlastenectví, postup (s výjimkou mocenských elit), osobní aspirace nebo publicita. Negativní vliv normalizačně stagnačního období se současně odrazil ve valorizaci klidného života beze shonu, napětí a rizik. Tato hodnota se v 80. letech vyšplhala z 10. na 4. místo oproti 70. letům viz Tabulka 1 níže. Popsané procesy se pak projeví i ve vztahu k dalším hodnotám. „Jednostranná valorizace klidného života proběhla ve stagnačním období

těž na úkor devalorizace celé řady dalších životně aktivačních hodnot. V 80. letech ve srovnání se 70. lety poklesl hodnotový status zajímavé práce, materiální pracovní zainteresovanosti a dokonce i svobodného počínání ve shodě s vlastními zájmy a celkově i volného času (s výjimkou koníčků a sportu). To vše indikovalo silné rezignační tendence, které se ze sféry veřejných činností rozšířily i na sféru činností pracovních a nakonec ryze osobních. Z tohoto hlediska se např. rozšíření chatařství, chalupářství a automobilismu nejeví jako efekt hlubší sféry hodnotových postojů, ale jako forma úniku od bezvýchodnosti téměř všech ostatních společensky aktivujících sfér.“ [Slejška 1990: 66] Na okraji zájmu byla v 70. a 80. letech také hodnota podnikavosti. Dalším typickým rysem tohoto období byla nespokojenost ve vztahu k pracovním hodnotám.

Sledované hodnoty	Souhrnná pořadí ze žebříčků	
	70. let (15 souborů)	80. let (13 souborů)
Zdraví	1.	1.
Rodina, domov, děti	2.	2.
Život v míru	3.	3.
Existence, peníze, výdělek	4.	7.
Přátelství	5.	5.
Zajímavá práce	6.	8.
Pracovní prostředí	7.	6.
Život podle svých zájmů	8.	11.
Byt, vybavení domácnosti	9.	10.
Klidný život bez napětí a rizik	10.	4.
Rozvoj osobnosti, vzdělání	11.	9.
Pobyt v přírodě	12.	12.
Rekreace	13.	13.
Volný čas	14.	18.
Kultura, umění	15.	16.
Chata, auto	16.	19.
Sport, pohyb	17.	15.
Společenské ocenění, postavení	18.	17.
Záliby, koníčky	19.	14.
Veřejná činnost	20.	21.
Technika, inovace	21.	20.

Tabulka 1: Žebříček hodnot v Československu, srovnání 70. a 80. let
(zdroj: Slejška 1990)

V období přechodu od stagnace ke společenskému obratu dochází podle Slejšky nejprve k problematizaci a kritice stávajících hodnot. Následuje proces hodnotové

krystalizace, při kterém se hodnotové orientace postupně vyhraňují. Na základě dat z výzkumů, které byly provedeny na počátku 90. let, se Slejška pokusil načrtnout základní linie hodnotové dynamiky po roce 1989 a do jisté míry i predikovat další vývoj. Zaznamenal přitom následující vývojové trendy [Slejška 1990: 75 – 85]:

1. valorizace osobnostní aktivity – devalorizace klidu a pohodlí
 - posílily zejména hodnoty osobnostního uvolnění, sebevědomé aktivity a snahy o vlastní prosazení (život podle vlastních zájmů)
2. valorizace individuality – devalorizace sociability
 - větší důraz na život „pro sebe“ nezávislý na lidech a společnosti
 - přes oslabení hodnotových důrazů zůstaly sociabilní hodnoty vysoce oceňovány a i nadále jsou více ceněny než většina hodnot osobního uvolnění (s výjimkou hodnot kvalifikačních)
3. hodnotová diskrepance veřejného vlivu a práce pro veřejnost
 - rychlé posilování hodnoty veřejného působení, která však nadále zůstává v spíše v pozadí¹⁶
 - valorizovala se pouze možnost vlastního vlivu na veřejné záležitosti a došlo naopak spíše k devalorizaci ochoty přispívat vlastní prací k rozvoji společnosti
4. revalorizace hodnoty práce
 - v roce 1990 se důrazy na zajímavou a tvořivou práci pouze stabilizovaly a objevují se první náznaky směrem k valorizaci¹⁷
5. valorizační ambivalence stálé práce a soukromého podnikání
 - valorizace hodnoty stálé práce v reakci na nedostatek pracovní jistoty v tržním hospodářství
 - valorizace podnikavosti v návaznosti na valorizaci osobní aktivity

16 Slejška byl, podobně jako Sztompka, toho názoru, že události po roce 1989 byly rychlejší než změny v kvalitě a připravenosti hodnotového potenciálu. [Slejška 1990: 77]

17 Tento hodnotový proces považoval Slejška za jeden z nejobtížnějších a neočekával v této oblasti rychlou změnu. [Slejška 1990: 80]

4.3 Shrnutí

V druhé polovině této kapitoly jsme prezentovali dva příklady sociologického zkoumání hodnot v postkomunistických zemích. Ačkoli se jedná o autory, kteří pocházejí z odlišného sociokulturního prostředí a používají odlišnou metodu práce – v jednom případě je to longitudinální, v druhém případě mezinárodní výzkum, dospěli při zkoumání vlivu komunistických režimů východní Evropy na oblast hodnot k některým obdobným závěrům. Na závěr této kapitoly bychom se chtěli pokusit o krátké shrnutí podobností, které jsme zaznamenali.

Slejška byl toho názoru, že v období vlády komunistického režimu, které nazývá obdobím stagnace došlo u obyvatel Československa k posílení dezaktivačních hodnot a oslabení hodnot rozvojově aktivačních. Upozorňoval zejména na nárůst důležitosti hodnot osobního klidu a bezpečí („klidný život bez napětí a rizik“) v období normalizace. Tyto hodnoty podle našeho názoru odpovídají hodnotovému typu konzervatismu, tak jak je definovali Schwartz a Bardi, kteří byli rovněž přesvědčeni, že život v podmínkách komunistických režimů východní Evropy vedl k posílení hodnot tohoto typu. Dalším charakteristickým rysem stagnačního období byla podle Slejšky nízká důležitost hodnot rozvoje osobnosti, osobnostní aktivity a invence. Jsou to hodnoty blízké hodnotovým typům intelektuální a citové autonomie a aktivního sebeprosazení, které byly podle Schwartze a Bardi slabší právě v postkomunistických zemích. Shodně tito autoři hodnotí také hodnoty svobody a odpovědnosti za vlastní činy (podle Schwartze a Bardi se jedná o hodnoty spadající pod hodnotový typ rovnostářství), které se v podmínkách komunistických režimů rovněž nemohly dostatečně prosadit. Slejška konstatoval také devalorizaci individuality a hodnoty práce, což jsou opět hodnoty vztahující se k hodnotovým typům intelektuální a citové autonomie a aktivního sebeprosazení.

Uvedení autoři shodně očekávali, že v souvislosti se změnou politického režimu a společenských podmínek, dojde k hlubší změně také v oblasti lidských hodnot. Shodli se i v tom, že tuto změnu považovali za dlouhodobý proces, který není bez komplikací.

II EMPIRICKÁ ČÁST

5 Použitá data – výzkumy veřejného mínění

V empirické části naší práce užíváme metodu sekundární analýzy kvantitativních dat. Data, která jsme se rozhodli zkoumat, pochází z výzkumů veřejného mínění, které se v našem prostředí provádějí již několik desetiletí. V současné době tyto výzkumy realizuje Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), které vzniklo v roce 2011 převedením Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) z Českého statistického úřadu do Akademie věd ČR. Tyto výzkumy představují zdroj nejrůznějších informací týkajících se především aktuálních společenských témat, ale i obecnějších a nadčasových otázek. Pro nás je rozhodující, že do těchto výzkumů byla pravidelně zařazována také baterie otázek zkoumající hodnoty.

Z výzkumů veřejného mínění, které obsahují téma hodnot, jsme se rozhodli využít datové soubory z let 1990, 1997 (prosincové omnibusy) a 2004, 2011 (květnové omnibusy). Tímto výběrem, který představuje soubor čtyř výzkumů následujících po sobě v sedmiletých intervalech, jsme se snažili pokrýt období od 90. let do současnosti tak, abychom se mohli v rozumném rozsahu a dostatečně podrobně zabývat sebranými daty. Každý z těchto výzkumů přitom pracuje se vzorkem okolo 1000 respondentů a byl zkonstruován metodou kvótního výběru tak, aby reprezentoval složení celé populace.¹⁸ Kromě jiného v nich tazatelé kladli respondentům také otázku: „Jak je pro vás v životě důležité...?“, ke které jim překládali seznam přibližně třiceti hodnot, jež měli ohodnotit na čtyřstupňové škále: „zcela nedůležité“, „spíše nedůležité“, „spíše důležité“ a „velmi důležité“. V letech 1990 a 1997 byl směr této škály od nejdůležitější k nejméně důležité hodnotě, v letech 2004 a 2011 měla směr opačný. My jsme kvůli lepší názornosti v grafech pracovali se škálou, kde 1 znamená nejmenší důležitost a 4 největší důležitost. Předmětem našeho zkoumání byly pouze hodnoty, které se objevily ve všech čtyřech výzkumech – vyřadili jsme tedy hodnoty „pomáhat těm, co pomoc ocení“ a „chránit přírodu“.

Jsme si vědomi omezení, která vyplývají z toho, že jsme se rozhodli pracovat s

¹⁸ Kvótními znaky byly věk, pohlaví, vzdělání, velikost bydliště a místo bydliště (kraj).

výzkumy hodnot typu „ad hoc“, které, jak upozorňuje Prudký, postrádají jasnější teoretické a konceptuální zakotvení. Podle Prudkého tyto výzkumy nejsou tím nejvhodnějším nástrojem pro zkoumání hodnot a poukazuje na jejich nedostatky, které spočívají především v nemožnosti jejich opakování a sledování dlouhodobějších vývojových procesů. Současně ale připouští, že většina empirických kvantitativních výzkumů hodnot byla v našem prostředí realizována právě „ad hoc“, a ačkoli je kritizuje, s daty z těchto výzkumů pracuje a tedy je považuje do jisté míry za relevantní. [Prudký 2000: 72]

Výše uvedené výzkumy veřejného mínění jsme zvolili právě proto, že jsou prováděny dlouhodobě a opakovaně se v nich vyskytuje stejně formulována otázka zkoumající důležitost vybraných hodnot prostřednictvím jednotné hodnotící škály. Navíc je jednou ze zkoumaných hodnot právě hodnota „žít příjemně, užívat si“, která nás s ohledem na námi zvolené téma zajímala nejvíce.

6 Pohled na žebříček hodnot v letech 1990 – 2011

V této kapitole se věnujeme hodnotové dynamice let 1990 - 2011, přičemž se snažíme postihnout především důležité změny hodnotových preferencí. Soustředíme se na valorizaci či devalorizaci některých hodnot a jejich posuny v hodnotovém žebříčku. Jsme přesvědčeni, že neméně významnou informační hodnotu může mít i dlouhodobá stabilita jiných hodnot. Nejprve stručně popíšeme metody a nástroje, které jsme zde využili.

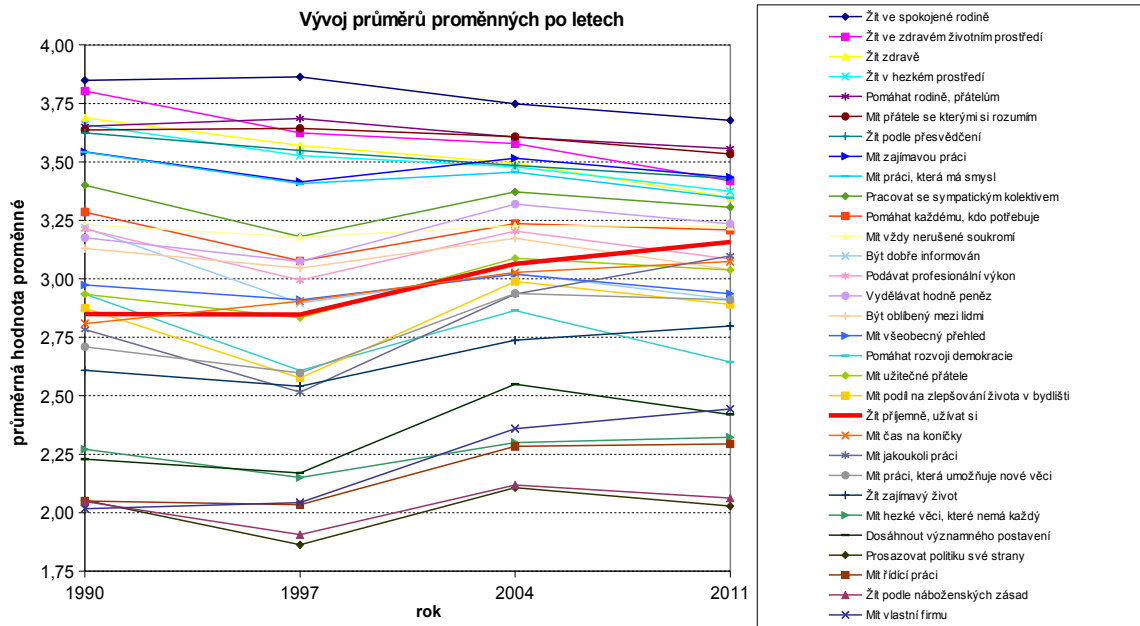
Výchozím bodem naší analýzy byla deskriptivní statistika, konkrétně výpočet průměrů pro všechny proměnné (hodnoty) z užití baterie otázek. Průměr je pro nás ukazatelem, vypovídajícím o míře důležitosti, kterou respondenti dané hodnotě připisují. K tomuto ukazateli můžeme přistupovat ze dvou hledisek: v prvním nás průměr zajímá jako číselná hodnota, v druhém se soustředíme na relativní vztahy v hodnotovém žebříčku, tedy na pořadí průměrů. Při porovnávání výsledků za jednotlivé roky a jejich interpretaci jsme kombinovali oba tyto přístupy, neboť je považujeme za komplementární. Pouze průměr jako číselná hodnota nám však umožňuje pomocí statistických testů zjistit, zda jsou rozdíly v míře důležitosti, kterou respondenti připisují jednotlivým hodnotám, mezi sledovanými skupinami (roky) statisticky signifikantní.¹⁹

Naším původním záměrem bylo využít pro tyto účely test one-way ANOVA. Aplikace tohoto testu však předpokládá homogenitu rozptylů. Proto jsme nejprve přistoupili k Levenovu testu rovnosti rozptylů. Testovali jsme vždy každou proměnnou zvlášť a u každé jsme ověřovali platnost nulové hypotézy, která říká, že rozptyly jsou ve všech zkoumaných skupinách stejné. Alternativa byla, že alespoň v jedné skupině je rozptyl odlišný. U všech proměnných s výjimkou hodnot „mít řídicí práci“ ($p = 0,256$) a „mít vlastní firmu“ ($p = 0,177$) jsme nulovou hypotézu zamítli.

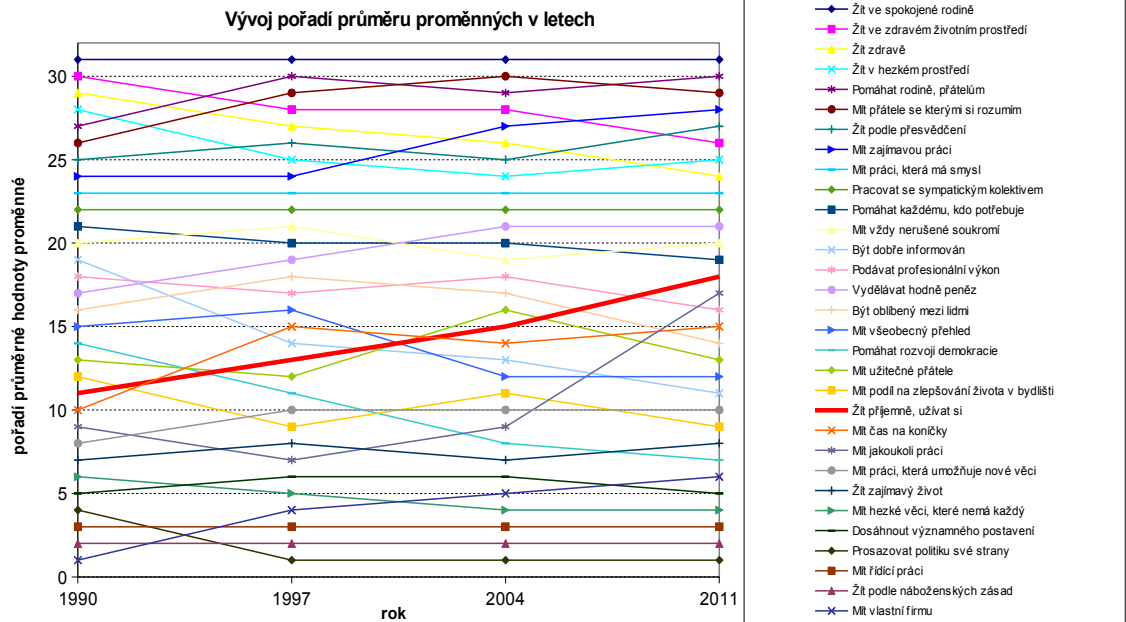
19 Pokud není uvedeno jinak, pak ve všech testech pracujeme s 5% hladinou významnosti, která je v sociálních vědách obvyklá. Jednoduše a srozumitelně o statistické významnosti pojednávají např. Kapr a Šafář [Kapr, Šafář 1969: 181 – 182]. Autoři Soukup a Rabušic zase upozorňují, že testování statistické významnosti má svá omezení a nemusí být vždy optimálním řešením, zejména pokud nebereme v úvahu typ dat, které analyzujeme [Soukup, Rabušic 2007].

Levenův test homogenity rozptylů ukázal, že užití testu one-way ANOVA v tomto případě není vhodné. Proto jsme místo něj použili modifikaci v podobě Welchova testu. Pomocí tohoto testu jsme u každé proměnné zjišťovali, zda se od sebe průměry v jednotlivých skupinách liší. Podle nulové hypotézy jsou průměry shodné, což znamená, že mezi sledovanými roky neexistují statisticky významné rozdíly. Pokud ale nulovou hypotézu zamítneme, pak rozdíly v průměrech existují a to minimálně u jedné skupiny. Výsledkem tohoto testu bylo, že u všech proměnných byly zjištěny rozdíly průměrů mezi skupinami s výjimkou proměnné „mít vždy nerušené soukromí“, kde jsme hypotézu o shodě průměrů nezamítli ($p = 0,363$). Testování tedy prokázalo, že v hodnotovém žebříčku došlo ve sledovaném časovém období ke statisticky signifikantním změnám. Abychom zjistili, o jak závažné změny se jednalo a mezi kterými roky, přistoupili jsme k tzv. post hoc testu. Podobně jako ANOVA vyžadují některé z post hoc testů homogenitu rozptylů. Protože naše data tuto podmínku nespĺňovala, zvolili jsme tzv. Games-Howellův test. Podstatou tohoto testu je, že v rámci jedné proměnné testujeme všechny možné párové kombinace skupin. Při testování jsme ověřovali nulovou hypotézu, která říká, že v daném páru jsou průměry totožné. Výsledky těchto testů jsou dostupné v Tabulce 17 v Příloze.

Podívejme se blíže na samotnou podobu hodnotového žebříčku v letech 1990 – 2011 viz Grafy 1 a 2 níže. Zaměřili jsme se především na krajní body tohoto časového období s přihlédnutím k případným výkyvům v letech 1997 a 2004. Hodnota „žít ve spokojené rodině“ se ve všech čtyřech výzkumech veřejného mínění drží na vrcholu hodnotového žebříčku jako nejdůležitější hodnota. Při srovnání průměrů z let 1990 a 2011 nicméně vidíme, že u této hodnoty došlo k mírnému statisticky signifikantnímu poklesu v přisuzované důležitosti. Na opačném konci hodnotového žebříčku dlouhodobě setrvává hodnota „žít podle náboženských zásad“. U této hodnoty se neprokázal významnější nárůst nebo naopak pokles důležitosti. Dále uvádíme výčet hodnot, u kterých došlo k nejdůležitějším změnám. Největší nárůst jsme zaznamenali u hodnoty „mít vlastní firmu“. Valorizace této hodnoty po roce 1989 se dala očekávat, neboť soukromé podnikání se po dlouhé době stalo opět legitimní alternativou obživy

Graf 1: Žebříček hodnot v letech 1990 – 2011, průměry

Graf 2: Žebříček hodnot v letech 1990 – 2011, pořadí

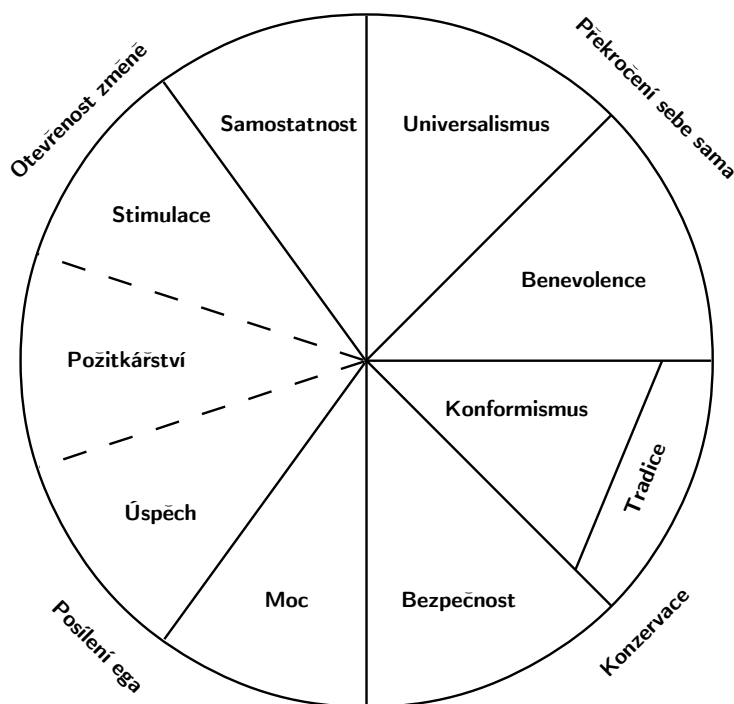
a část obyvatelstva této možnosti začala aktivně využívat. Tato hodnota však posílila nejen v 90. letech, ale její nárůst sledujeme i v dalších obdobích. Valorizace hodnoty soukromého podnikání pravděpodobně souvisí také s rostoucí mírou nezaměstnanosti a nejistoty na trhu práce. Vliv tohoto faktoru se však nepochybně projevil u hodnoty „mít jakoukoli práci“. Také důležitost této hodnoty u respondentů dlouhodobě rostla. Pro účely naší práce je mnohem zajímavější vzestupný pohyb hodnoty „žít příjemně, užívat si“, kterou, jak bude rozvedeno dále, považujeme za klíčovou hédonistickou hodnotu. U této hodnoty došlo mezi lety 1990 a 2011 ke statisticky signifikantnímu nárůstu průměru o 0,31 a posunu v hodnotovém žebříčku z 21. pozice na 14. pozici, což je ve srovnání s ostatními pohyby v hodnotovém žebříčku, poměrně velký skok. Stojí za povšimnutí, že v letech 1990 a 1997 respondenti hodnotili důležitost této hodnoty v průměru stejně. K výraznějšímu posunu hodnoty směrem nahoru došlo až v letech následujících. Některé hodnoty naopak ve sledovaném období devalorizovaly, tj. ztratily na své důležitosti. Překvapivě to platí například u hodnoty „žít zdravě“, ačkoli by se, vzhledem k všeobecné popularizaci a propagaci zdravého životního stylu, dal očekávat spíše trend opačný. Přestože tedy hodnota „žít zdravě“ patří dlouhodobě vysoce ceněným hodnotám, došlo zde ke statisticky významnému poklesu. Stejný trend jsme zaznamenali také u příbuzné hodnoty „žít ve zdravém životním prostředí“. K poklesu došlo také u hodnot „být dobře informován“ nebo „pomáhat rozvoji demokracie“. U poslední jmenované hodnoty se však nejedná o kontinuální devalorizaci. V mezidobí let 1997 a 2004 tato hodnota naopak posílila.

7 Jak definovat hédonismus? Širší a užší pojetí hédonismu

Mezi hodnotovými typy, které byly definovány v rámci Schwartzovy teorie hodnot, založené na srovnávací analýze dat z velkých mezinárodních empirických šetření, nalezneme také „požitkářství“ (*hedonism*, původně *enjoyment*). Tento hodnotový typ byl podle Řehákové odvozen z potřeby požitků a potěšení, které vzniká na základě jejich uspokojování. Jeho motivačním cílem je požitek, rozkoš a smyslové uspokojení [Řeháková 2006: 109]. Požitkářství řadí Schwartz do oblasti hodnot, které slouží primárně individuálním zájmům. Do této skupiny dále patří: moc, úspěch, stimulace, samostatnost. Proti nim stojí oblast hodnot zohledňujících kolektivní zájmy, kde nalezneme benevolenci, tradici a konformismus. V souladu s požitkářstvím jsou podle Schwartze hodnotové typy úspěchu (společnou charakteristikou je nestřídmost) a stimulace (pojítkem je žádost po příjemném vzrušení). Do konfliktu se naopak hédonistický typ dostává s konformizmem a tradicí, což je zdůvodňováno tím, že uspokojování vlastních potřeb se neslučuje se sebekontrolou a přijetím vnějších omezení. Proti požitkářství lze postavit také spiritualitu, kterou ale nakonec Schwartz mezi deset univerzálních hodnotových typů nezařadil. Spiritualita je v konfliktu nejen s požitkářstvím, ale i s mocí a úspěchem, neboť, jak ve své interpretaci Schwartzovy teorie uvádí Řeháková: „hledání smyslu pomocí překročení každodenní reality protiřečí honbě za smyslovými a materiálními požitky“ [Řeháková 2006: 111]. Souladné a konfliktní vztahy mezi hodnotovými typy dobře ilustruje Schwartzův model z roku 1992 viz Obrázek 2 níže, ze kterého je patrná blízkost a soulad nebo naopak vzdálenost a protiklad jednotlivých hodnotových typů.

Z hodnot, které byly zkoumány v rámci námi analyzovaných výzkumů veřejného mínění, jsme jako hlavní hédonistickou hodnotu identifikovali proměnnou „žít příjemně, užívat si“, která podle našeho názoru nejlépe vystihuje důležitý rys této hodnotové orientace, tedy zaměřenost na vlastní potěšení, požitky a příjemný život. Současně jsme si byli vědomi, že hédonismus ve smyslu hodnotové orientace bude

spíše agregátem několika příbuzných hodnot než vyjádřením hodnoty jediné. Proto jsme se rozhodli pokusit se, na základě výroků o hodnotách, které jsme měli k dispozici, o vytvoření umělé součtové proměnné, která by nejlépe reprezentovala hédonistický postoj k životu a jež bychom mohli následně využít k dalším analýzám.

Obrázek 2: Schwartzův model vztahů mezi motivačními typy hodnot (zdroj: Řeháková 2006)

Při pokusu o vlastní definici hédonismu můžeme postupovat tím způsobem, že budeme nejprve v teoretické rovině zvažovat, které ze zkoumaných hodnot jsou hodnotě „žít příjemně, užívat si“ svým zaměřením blízké. Můžeme se přitom opřít o výše uvedenou Schwartzovu typologii hodnot a jeho vymezení hédonistického hodnotového typu. Při pohledu na seznam hodnot z užití baterie otázek můžeme intuitivně odhadnout, se kterými hodnotami si bude tato hodnota ve svém ocenění vzájemně odpovídat a které hodnoty budou vůči ní v opozici. Soulad s touto hodnotou můžeme očekávat spíše u hodnot orientovaných na uspokojování individuálních tužeb a potřeb jednotlivce, tedy hodnot, které můžeme nazvat „egoistickými“. Takto vymezený pojem hédonismu ovšem nemusí odpovídat skutečnosti, tedy tomu, na jaké hodnoty je vázán u samotných respondentů. Proto jsme v empirické rovině přistoupili

k vícerozměrné analýze dat z výzkumů veřejného mínění, která nám měla odhalit existující vazby mezi hodnotami. Pro tyto účely jsme zvolili metodu faktorové analýzy, kterou nejprve krátce popíšeme.

Faktorová analýza²⁰ se podle Hendla snaží popsat chování množiny určitého počtu proměnných pomocí menšího počtu nových proměnných, tzv. faktorů. Tyto faktory nám pak mohou pomoci objasnit vzájemné závislosti původních proměnných. Hendl vyjmenovává tři cíle faktorové analýzy [Hendl 2006: 474]:

1. Analyzovat korelace většího množství proměnných tím, že se více proměnných shlukuje tak, že většina proměnných v jednom shluku spolu silně koreluje. Proměnné z různých shluků mezi sebou naopak korelovat nemají. Shluk proměnných je charakteristický pro danou faktorovou proměnnou.
2. Interpretovat faktory podle toho, jaké proměnné obsahují příslušný shluk.
3. Shrnout variabilitu proměnných pomocí několika málo faktorů.

Hendl si všímá toho, že ačkoli patří faktorová analýza v sociálních vědách k oblíbeným metodám, bývá také nejčastěji kritizována. Této metodě je například vytýkáno, že výzkumníkovi poskytuje příliš velkou volnost při rotaci faktorů a ta mu pak umožňuje dosáhnout jím požadované konfigurace. Jiná námitka pracuje s konceptem latentních, nepozorovatelných proměnných. Podle Hendla je třeba dbát obezřetnosti zejména při užívání takto vzniklých modelů: „Hlavní nebezpečí zůstává, že vytvořené modely bereme příliš vážně. Jedná se totiž vždy o velmi aproximativní modely toho, co se děje ve skutečnosti. Tyto aproximace však někdy mohou být užitečné.“ [Hendl 2006: 485]. Také v naší práci si budeme vědomi toho, že vytvoření nové součtové proměnné pro hédonismus na základě teoretického usuzování a výstupů z faktorové analýzy představuje pouze jeden z možných a do značné míry zjednodušujících pohledů na složitou a nesnadno postižitelnou skutečnost.

Metodu faktorové analýzy jsme postupně aplikovali na hodnotové proměnné v datových souborech výzkumů veřejného mínění z let 1990, 1997, 2004 a 2011. Pro

20 Hendl rozlišuje dva typy faktorové analýzy: explorační faktorovou analýzu (EFA) a konfirmační faktorovou analýzu (CFA). [více o tom Hendl 2006: 479]. My budeme pracovat s prvním typem (EFA).

potřeby kontrolní analýzy jsme navíc vytvořili sloučený soubor, který obsahoval agregovaná data za všechny čtyři roky. Naším cílem bylo identifikovat faktory, které představují základní hodnotové orientace respondentů, přičemž v centru našeho zájmu byla hédonistická orientace. Srovnání výsledků za jednotlivé roky nám mělo pomoci zodpovědět následující výzkumné otázky: Jsou takto zkonstruované faktory, které reprezentují shluky příbuzných hodnot, v čase stabilní? Pokud ne, jaké jsou mezi nimi odlišnosti? A nakonec pro náš další postup nejdůležitější otázka: Jaké hodnoty se opakovaně umisťují ve společném faktoru s hlavní hédonistickou hodnotou „žít příjemně, užívat si“?

Abychom otestovali použitelnost faktorové analýzy pro naše data, provedli jsme nejprve dva diagnostické testy: výpočet Kaiser-Meyer-Olkinovy míry (KMO) a Barlettův test sféricity. Koeficient KMO může teoreticky nabývat hodnot mezi 0 – 1. Pokud se hodnota tohoto koeficientu blíží číslu jedna, je zde dobrý předpoklad, že faktorová analýza bude pro daná data vhodným nástrojem. V případě, že je nižší než 0,5, má se za to, že použití faktorové analýzy je nevhodné [Škaloudová 2010]. Barlettův test sféricity je založen na testování nulové hypotézy, podle které mezi proměnnými neexistuje žádná korelace. U všech zkoumaných datových souborů, tedy souborů za jednotlivé roky a agregovaného souboru za všechny roky dohromady, byl koeficient KMO vyšší než 0,8 a současně byla u Barlettova testu sféricity ve všech případech zamítnuta nulová hypotéza (viz Tabulka 18 v Příloze). Provedení diagnostických testů prokázalo vhodnost použití faktorové analýzy.

Pro stanovení počtu faktorů a určení velikost faktorových zátěží, jsme provedli nejprve analýzu hlavních komponent (PCA). Tímto postupem jsme z původního počtu 31 hodnot extrahovali osm faktorů v roce 1990, sedm v roce 1997, šest v roce 2004 a stejný počet v roce 2011. Faktor hédonismu, jak jsme pro naše účely pojmenovali dimenzi s výskytem hodnoty „žít příjemně, užívat si“, se s ohledem na podíl vysvětlené variability, umístil dvakrát na druhém (1997, 2004) a dvakrát na třetím (1990, 2011) místě. Tento výsledek vypovídá o síle tohoto faktoru, který, jak se ukázalo, umožňuje vysvětlit přibližně 7 % - 10 % variance v datech (viz Tabulka 19 v

Příloze).

Tabulka 2 nám ukazuje, jaké hodnoty se umístily ve faktoru hédonismu v jednotlivých letech, tj. které s tímto faktorem měly nejvyšší korelace:

Proměnná	Vzorek				
	1990	1997	2004	2011	všechny roky
Žít příjemně, užívat si	X	X	X	X	X
Být oblíbený mezi lidmi	X	X	X	X	X
Mít užitečné přátele	X	X	X	X	X
Mít hezké věci, které nemá každý		X	X		X
Žít zajímavý život	X		X		X
Mít čas na koníčky	X		X		
Mít přátele se kterými si rozumím	X			X	
Vydělávat hodně peněz		X			X
Dosáhnout významného postavení					X
Mít řídicí práci					X
Mít vlastní firmu					X
Mít vždy nerušené soukromí	X				
Žít podle přesvědčení				X	
Žít v hezkém prostředí				X	
Žít ve zdravém životním prostředí				X	
Žít zdravě				X	

Tabulka 2: Přehled hodnot, které se umístily ve faktoru hédonismu

Pokud čteme tuto tabulku po řádcích, zjistíme pro každý rok zvlášť, jaké hodnoty spadají do faktoru hédonismu. Čtením tabulky po sloupcích zase u každé hodnoty zjistíme, ve kterých letech byla ve faktoru hédonismu obsažena. Společně s hodnotou „žít příjemně, užívat si“ se ve faktoru hédonismu ve všech zkoumaných letech objevily hodnoty „být oblíbený mezi lidmi“ a „mít užitečné přátele“. Dvakrát zde také byla obsažena hodnota „mít přátele, se kterými si rozumím“. Společný výskyt těchto hodnot ukazuje na určitý sociální rozměr tohoto faktoru, který je zde vyjádřen potřebou jedince být akceptován ostatními členy sociální skupiny (oblíbenost) a udržovat společenské kontakty s druhými (přátelství – ať už jsou přátelé vnímání jako ti, kteří mi přináší užitek nebo ti, se kterými si rozumím). Dále se v tomto faktoru dvakrát umístily hodnoty „mít čas na koníčky“ a „žít zajímavý život“. Jejich přítomnost odkazuje k oblasti volného času a zábavy, která je podle našeho názoru úzce spojena s

možností žít příjemný a na prožitky bohatý život. Stejný počet výskytů jsme zaznamenali také u hodnoty „mít hezké věci, které nemá každý“. Tato hodnota zase faktor hédonismu uvádí do souvislosti s materiálním a konzumním způsobem života. Jedenkrát se ve faktoru vyskytly i další hodnoty: „dosáhnout významného postavení“, „mít vždy nerušené soukromí“, „vydělávat hodně peněz“, „žít podle přesvědčení“, „žít v hezkém prostředí“, „žít ve zdravém životním prostředí“ a „žít zdravě“. Tyto hodnoty však byly většinou součástí jiných faktorů a podle našeho názoru nejsou pro hédonismus klíčové. Můžeme však říci, že se jedná o hodnoty tomuto faktoru blízké a představující určitou společnou tendenci. Ojedinelý výskyt těchto hodnot nám však ukázal, že hodnotová struktura není neměnná a dochází v ní k prolínání hodnot různými faktory. Z výstupů faktorové analýzy vidíme, že se nejedná o žádné dramatické přeskupování hodnot, které by vedlo k vytváření zcela nových a z hlediska svého obsahu neslučitelných faktorů. Rozbor dalších faktorů v této práci necháváme stranou, i když by nám mohl jistě přinést další zajímavé informace o struktuře hodnot a jejím vývoji. Předmětem našeho zájmu je především oblast hédonismu a ostatní hodnoty nás zajímají s ohledem na to, v jakém jsou k ní vztahu.

Při rozhodování o tom, které hodnoty zařadit do nové součtové proměnné hédonismus jsme se opřeli také o ověření reliability, které spočívá ve výpočtu Cronbachova alfa. Má se za to, že hodnota vyšší než 0,7 ukazuje na vysoký stupeň reliability dat. [Soukup 2006] Nejprve jsme provedli výpočet Cronbachova alfa pro skupinu hodnot, které se alespoň jednou vyskytly ve faktoru hédonismu. Poté jsme pomocí výpočtu Cronbach's Alpha if Item Deleted sledovali vliv jednotlivých hodnot na reliability škály. Vypočtená hodnota nám poskytla informaci o výši Cronbachova alfa, kterou bychom získali, pokud bychom danou proměnnou z naší skupiny vyřadili. Výsledky tohoto postupu pro nás představovaly pomůcku při výběru vhodných hodnot do nově vytvářené součtové proměnné (výsledky jsou dostupné v Tabulce 25 v Příloze).

Na základě výstupů z faktorové analýzy a po teoretickém zvažování jsme se rozhodli pro potřeby naší práce definovat hédonismus následujícím způsobem. Ve faktoru,

který jsme označili jako hédonistický, se napříč jednotlivými roky v různé míře umístilo celkem 15 hodnot. Měli jsme tedy k dispozici poměrně širokou paletu hodnot, ze nichž jsme mohli vybírat. Hodnoty, které se ve faktoru objevily pouze jednou a jejichž výčet jsme uvedli výše, jsme z konstrukce nové součtové proměnné vyloučili. A to nejen kvůli nízkému výskytu, ale i vzhledem k jejich obsahu, neboť žádnou z nich nepovažujeme za hodnotu, která by nějak výrazněji podporovala ideu hédonismu založenou na příjemných prožitcích a užívání si života. Z ostatních hodnot jsme vytvořili ne jednu, ale dvě nové součtové proměnné, které pro nás reprezentují hédonismus v užším a širším slova smyslu. Tyto nové proměnné jsme zkonstruovali součtem dále uvedených proměnných, přičemž, abychom zůstali v mezích původní škály 1 - 4, jsme tento součet vydělili počtem použitých proměnných. Do hédonismu v užším slova smyslu jsme zařadili hodnoty, které se ve faktoru hédonismu objevily vždy, tedy hodnoty: „žít příjemně, užívat si“, „být oblíbený mezi lidmi“ a „mít užitečné přátele“ a které pro nás představují jakési pevné jádro hédonismu. Širší definici hédonismu jsme navíc obohatili o hodnoty: „mít čas na koníčky“, „mít hezké věci, které nemá každý“, „mít přátele, se kterými si rozumí“ a „žít zajímavý život“. Hédonismus v užším a širším pojetí přitom chápeme jako hodnotové orientace ve smyslu, v jakém byl tento pojem vymezen v publikaci *Inventura hodnot* [Prudký 2000] viz úvodní kapitola této práce.

Při využití těchto nově vzniklých proměnných v dalších analýzách jsme si vědomi toho, že se jedná o naše subjektivní členění lidského hodnotového světa do uměle vytvořených kategorií, které nám slouží pouze jako teoretický nástroj k lepšímu pochopení skutečnosti.

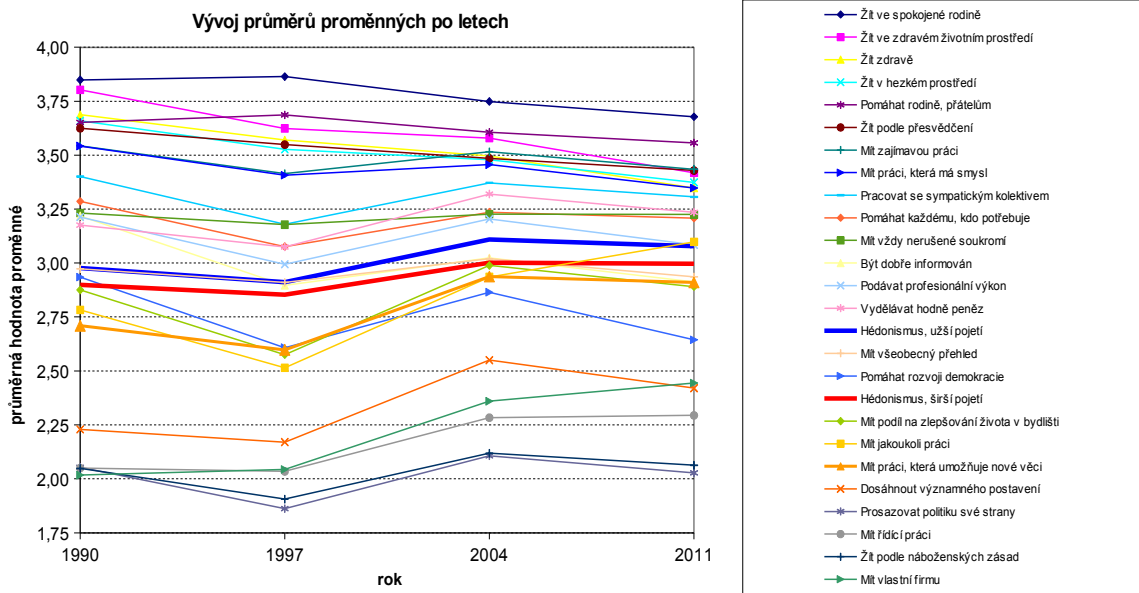
8 Vývoj hédonismu v čase

Na tomto místě se ještě jednou vrátíme k hodnotovému žebříčku, kterým jsme se zabývali v úvodu praktické části. Pomocí faktorové analýzy jsme dospěli k vlastní definici hédonismu a vytvořili dvě nové součtové proměnné – hédonismus v užším a širším slova smyslu. Podívejme se nyní na vývoj těchto proměnných na pozadí hodnotového žebříčku v letech 1990 – 2011. Můžeme o nich, tak jako o proměnné „žít příjemně, užívat si“, říci, že jejich důležitost ve sledovaném období kontinuálně narůstá?

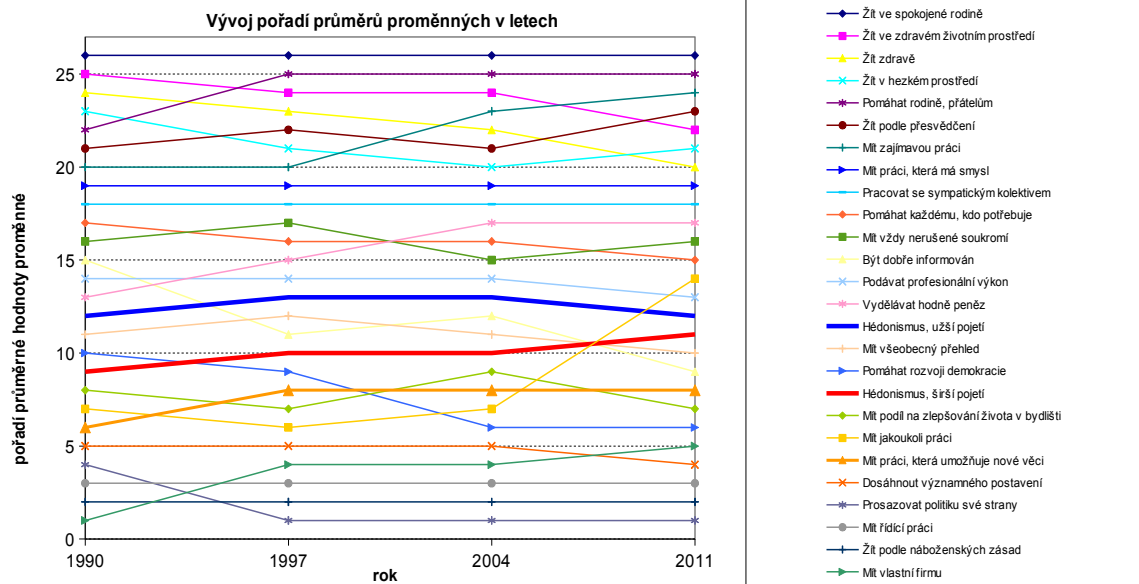
Postupovali jsme stejným způsobem jako při předchozí analýze. Sledovali jsme tedy jednak posuny v průměrech důležitosti hodnot, jednak změny jejich pořadí v hodnotovém žebříčku. Rozdíly v průměrech mezi jednotlivými roky jsme ověřovali pomocí Welchova testu a Games-Howellova post hoc testu.

Grafy 3 a 4 níže ukazují pro proměnné hédonismus v užším a širším slova smyslu vývoj jejich průměrů a pořadí v hodnotovém žebříčku v letech 1990 – 2011. Na základě výsledků testů jsme nuceni konstatovat, že i když jsme u těchto hodnot zaznamenali statisticky signifikantní nárůst průměru, je oproti posunu hodnoty „žít příjemně, užívat si“ nevýrazný (zhruba o 0,1 pro hédonismus v užším i širším smyslu). Pokud jde o pořadí těchto hodnot v hodnotovém žebříčku, pak se žádná z nich neposunula na vyšší příčku důležitosti.

Zdá se tedy, že pokud se naše definice hédonismu neomezuje pouze na hodnotu „žít příjemně, užívat si“, ale definujeme ji jako soubor několika příbuzných hodnot, jak bylo uvedeno výše, pak musíme konstatovat, že v letech 1990 – 2011, oproti našemu očekávání, u této hodnoty nedošlo k výraznějšímu posunu ve směru k silnějšímu důrazu na tuto hodnotu.

Graf 3: Vývoj hédonismu v kontextu hodnotového žebříčku, průměry

Graf 4: Vývoj hédonismu v kontextu hodnotového žebříčku, pořadí

9 Hédonismus a vybrané socio-demografické proměnné

V další etapě našeho zkoumání jsme se věnovali hédonismu a jeho vztahu k vybraným socio-demografickým proměnným. Kvůli větší přehlednosti jsme se rozhodli pracovat pouze s krajními body časového kontinua, tedy s datovými soubory z let 1990 a 2011. Zaměřili jsme se pouze na ty socio-demografické proměnné, které byly sledovány v obou výzkumech, tedy na proměnné: pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště, rodinný stav, ekonomická aktivita a náboženské vyznání. Zajímalo nás, jaké charakteristiky budou pro hédonisticky smýšlející jedince typické a naopak, které budou ve vztahu k hédonismu nejméně diferencující. Naším cílem bylo dále zjistit, zda došlo ve vztazích mezi socio-demografickými proměnnými a hédonismem v letech 1990 a 2011 k nějakým významným změnám.

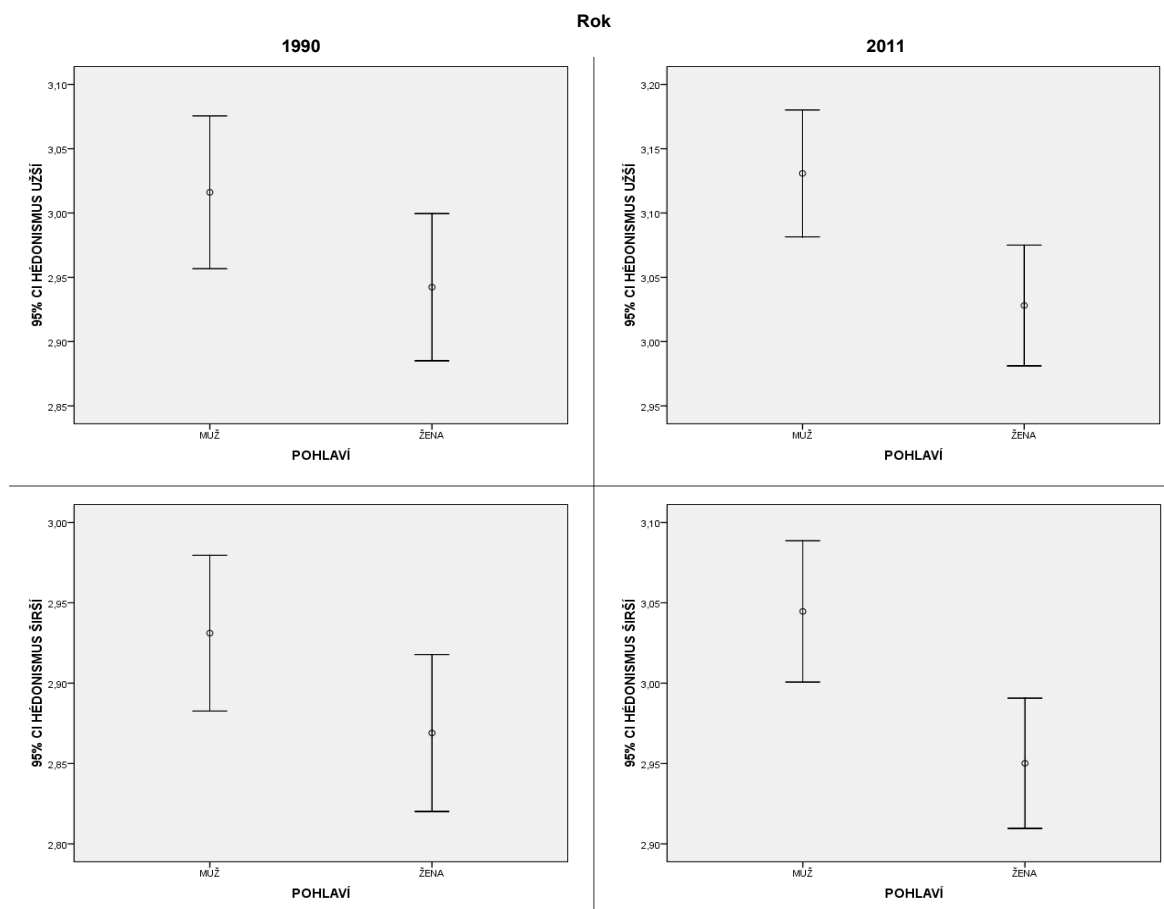
Nejprve jsme sledovali každou socio-demografickou proměnnou zvlášť a testovali jsme její vztah k hédonismu v užším a širším slova smyslu pomocí jednorozměrných statistických metod. Na závěr jsme přistoupili k regresní analýze, která měla sledovat vliv socio-demografických proměnných vcelku a odhalit případné falešné závislosti.

9.1 Jednorozměrné analýzy

Vzhledem k tomu, že jsme měli k dispozici různé typy socio-demografických proměnných, použili jsme pro každý typ specifické statistické metody. U všech proměnných jsme pro ověření rozdílů v průměrech mezi skupinami provedli výpočet intervalů spolehlivosti, respektive jejich grafické znázornění pomocí Error Bars. Pro porovnání četností u jednotlivých skupin jsme u každé proměnné zkonstruovali také kontingenční tabulku a provedli Chí-kvadrát test dobré shody. K tomu však bylo nutné nově vytvořené hédonistické proměnné překódovat, abychom zmenšili počet různých hodnot, kterých proměnná nabývá. Překódování jsme provedli rozdělením do čtyř zhruba stejných kvantilů podle počtu respondentů. Vzniklé skupiny tak neodpovídají původní hodnotící škále, jež byla předkládána respondentům. Představují pro nás ale dobře použitelnou pomůcku, díky které bylo možné vytvořit kontingenční tabulku a provést Chí-kvadrát test dobré shody. K otestování shody průměrů mezi skupinami jsme dále použili Kruskal-Wallisův test. V případě dichotomické proměnné pohlaví jsme namísto tohoto testu použili Mann-Whitney U test. U ordinálních proměnných jako věk, vzdělání a velikost místa bydliště, u nichž můžeme stanovit pořadí jejich hodnot, jsme navíc provedli výpočet Spearmanova korelačního koeficientu.

9.1.1 Pohlaví

Zajímalo nás, zda ve vztahu k hédonismu existují rozdíly mezi muži a ženami. Na první pohled je patrné, že průměrné hodnocení hédonismu v užším i širším slova smyslu je v roce 1990 i 2011 vyšší u mužů než u žen, ačkoli tento rozdíl není nijak výrazný. Znamená to tedy, že hédonistická hodnotová orientace je u mužů silnější než u žen? Grafy s vyznačenými průměry a intervaly spolehlivosti za roky 1990 a 2011 nám nedávají jednoznačnou odpověď viz Graf 5 níže. Zatímco v roce 1990 se konfidenční intervaly mužů a žen u širšího i užšího pojetí hédonismu překrývají, což vypovídá o tom, že rozdíly mezi muži a ženami nemusí být statisticky významné, v

Graf 5: Hédonismus ve vztahu k pohlaví – errorbars

Rok

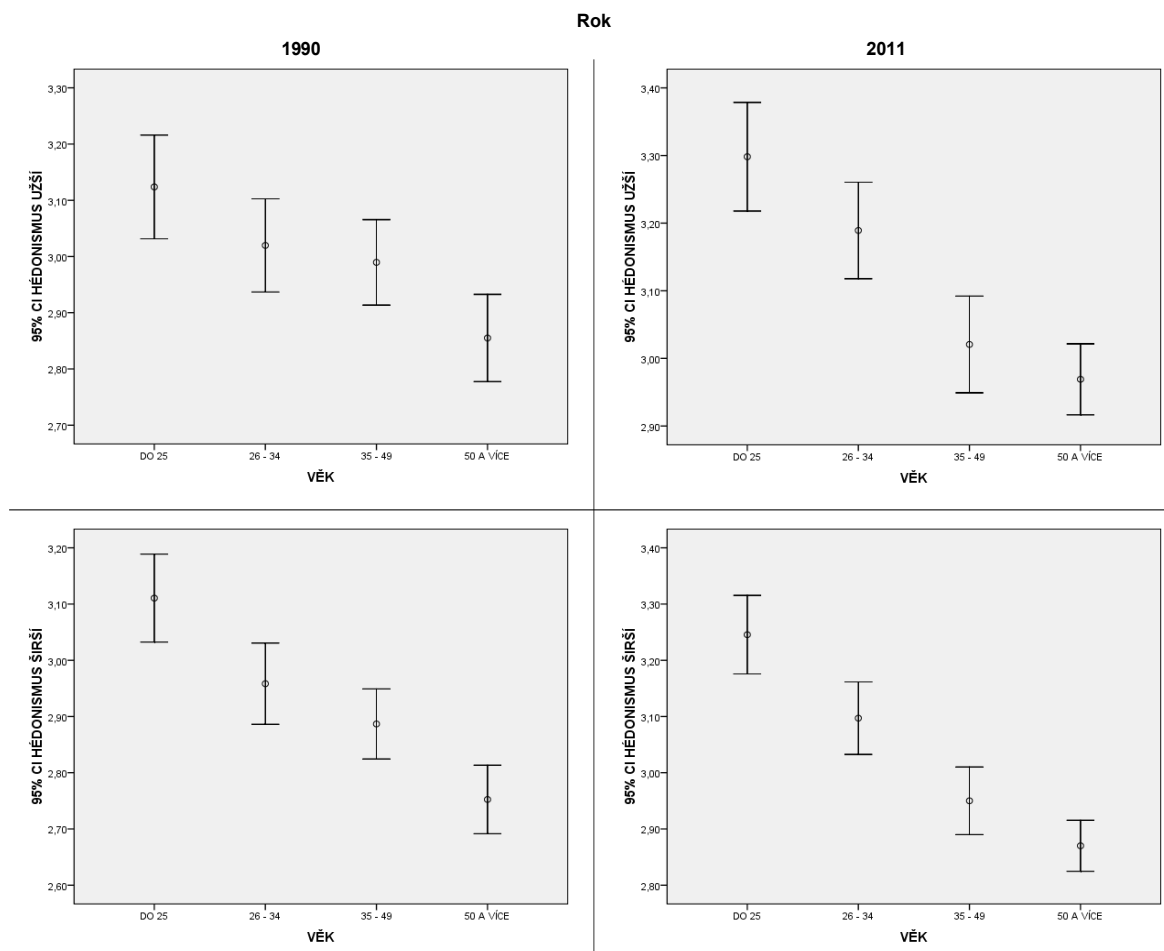
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Mann-Whitney U	106692,5	-	0,067	Mann-Whitney U	130318,5	-	0,009
		Spearman Rho	-0,1	-	0,067	Spearman Rho	-0,1	-	0,009
		Pearson Chi-Square	4,7	3	0,195	Pearson Chi-Square	10,1	3	0,017
Hédonismus	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Mann-Whitney U	104615,0	-	0,117	Mann-Whitney U	122691,5	-	0,005
		Spearman Rho	-0,1	-	0,117	Spearman Rho	-0,1	-	0,005
		Pearson Chi-Square	3,6	3	0,312	Pearson Chi-Square	9,9	3	0,019

Tabulka 3: Hédonismus ve vztahu k pohlaví – jednorozměrné statistické testy

roce 2011 už se nekryjí. Tento výsledek by mohl naznačovat, že mezi roky 1990 a 2011 došlo ke změně v diferencujícím vlivu pohlaví. K ověření této hypotézy nám posloužily další testy. Výpočet Spearmanova korelačního koeficientu potvrdil, že v roce 1990 mezi pohlavím a hédonismem neexistovaly statisticky signifikantní korelace. Naproti tomu v roce 2011 jsme u pohlaví zaznamenali statisticky signifikantní, i když poměrně nízkou, zápornou korelaci (užší pojetí: -0,080, širší: -0,088), což by napovídalo tomu, že pro ženy je hédonismus méně důležitější hodnotou než pro muže. Obdobný rozdíl mezi muži a ženami v roce 2011 ukázal i Chí-kvadrát test dobré shody, při kterém jsme zamítli nulovou hypotézu o nezávislosti hédonismu a pohlaví (užší pojetí: 0,017, širší pojetí: 0,019). Na závěr jsme provedli Mann-Whitney U test, který má podle našeho názoru z provedených testů největší vypovídající hodnotu. U souboru z roku 1990 jsme podle očekávání nulovou hypotézu nemohli zamítnout (užší pojetí: $p = 0,067$, širší pojetí: $p = 0,117$). U dat sebraných o dvacet let později jsme ale nulovou hypotézu zamítli (užší pojetí: $p = 0,009$, širší pojetí: $p = 0,005$). Výsledky provedených testů (viz Tabulka 3 výše) nám ukazují, že pokud se prostřednictvím jednorozměrných statistickým metod snažíme odpovědět na otázku, zda existují rozdíly ve vztahu k hédonismu u mužů a žen, pak v roce 1990 a 2011 na ni odpovídáme odlišným způsobem.

9.1.2 Věk

K testování vztahu mezi věkem a hédonismem jsme přistupovali s předpokladem, že různé věkové skupiny se mohou odlišovat mimo jiné v tom, jaké hodnoty považují za důležité. Přirozeně jsme očekávali větší příklon k hédonismu u mladších věkových kategorií. Pro snazší interpretaci dat jsme původní spojitou proměnnou věk diskretizovali rozdělením do čtyř skupin tak, aby každá skupina obsahovala dostatečný počet pozorování. Vznikly tak kategorie: do 25 let, 26 – 34 let, 35 – 49 let, 50 let a více. V grafech s vyznačenými průměry a intervaly spolehlivosti je jasně viditelný trend poklesu důležitosti hédonistických hodnotových orientací v souvislosti s narůstajícím věkem (viz Graf 6 níže). Na základě rozsahu intervalů spolehlivosti

Graf 6: Hédonismus ve vztahu k věku – errorbars

Rok

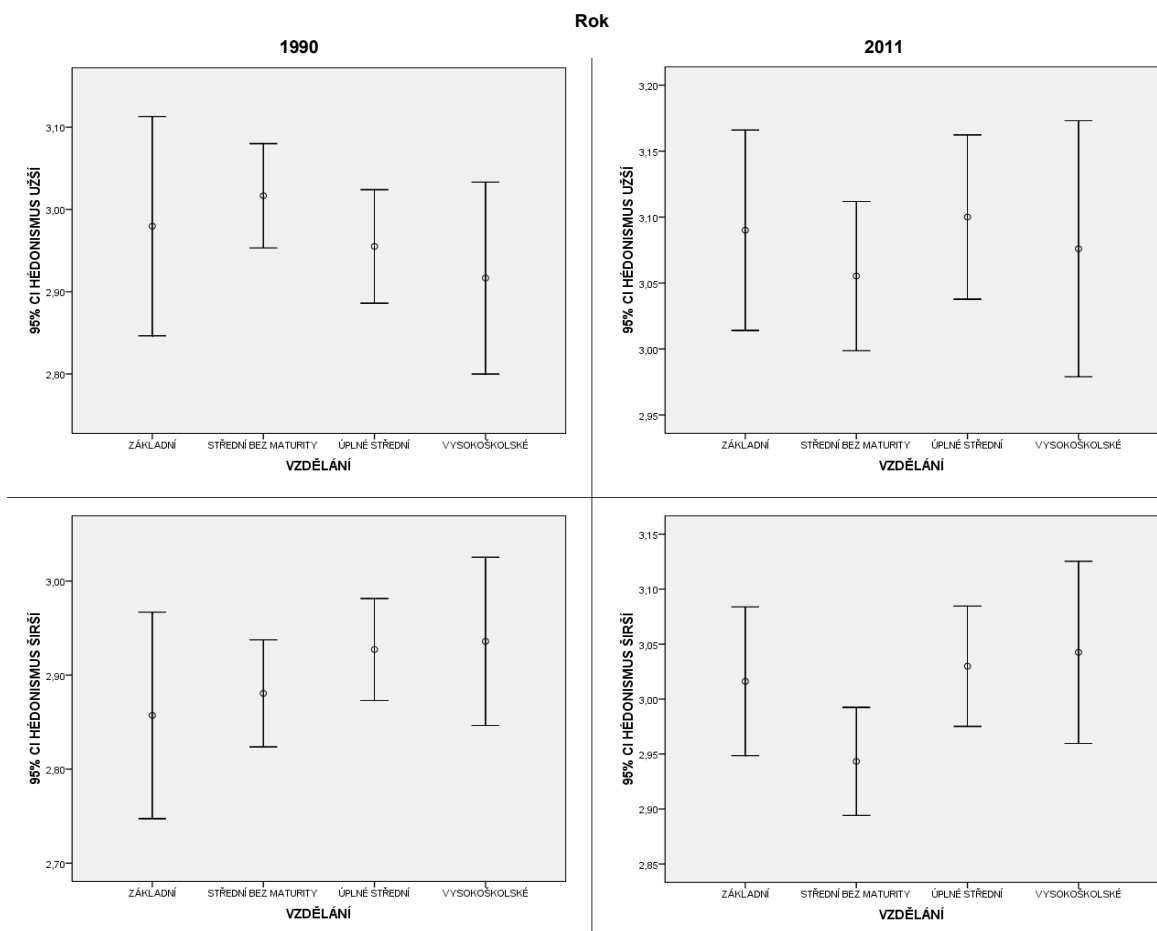
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	18,4	3	0,000	Kruskall-Wallis	52,2	3	0,000
		Spearman Rho	-0,13	-	0,000	Spearman Rho	-0,21	-	0,000
		Pearson Chi-Square	20,4	9	0,016	Pearson Chi-Square	63,8	9	0,000
	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	46,1	3	0,000	Kruskall-Wallis	81,7	3	0,000
		Spearman Rho	-0,22	-	0,000	Spearman Rho	-0,27	-	0,000
		Pearson Chi-Square	45,6	9	0,000	Pearson Chi-Square	93,6	9	0,000

Tabulka 4: Hédonismus ve vztahu k věku – jednorozměrné statistické testy

můžeme v roce 1990 konstatovat zejména rozdíl v průměrech mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou a to u užšího i širšího pojetí hédonismu. V roce 2011 jsou rozdíly v průměrech mezi jednotlivými věkovými skupinami ještě zřetelnější. Nejvíce je to patrné u hédonismu v širším slova smyslu, kde se intervaly spolehlivosti překrývají pouze u dvou nejstarších skupin. Výpočet Spearmanova korelačního koeficientu potvrdil statisticky signifikantní zápornou korelaci mezi věkem a hédonismem v užším i širším slova smyslu. V roce 1990 tyto korelace dosahovaly hodnot $-0,133$ (užší pojetí) a $-0,216$ (širší pojetí). V roce 2011 nabývaly korelační koeficienty hodnot $-0,211$ (užší pojetí) a $-0,270$ (širší pojetí). Rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami jsme ověřovali také pomocí Kruskal-Wallisova testu. Ve všech případech, tedy v obou letech u užšího i širšího pojetí hédonismu, jsme museli nulovou hypotézu zamítnout. To, že existují rozdíly minimálně u jedné z věkových skupin ukázal také Chí-kvadrát test dobré shody. Jednorozměrné analýzy (viz Tabulka 4 výše) potvrdily naše očekávání o větším příklonu k hédonismu u mladších generací a postupném slábnutí důležitosti této hodnoty u generací starších.

9.1.3 Vzdělání

Další sledovanou socio-demografickou proměnnou ve vztahu k hédonismu bylo nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. U této proměnné jsme kvůli sjednocení výstupů a jejich větší přehlednosti (v roce 2004 a 2011 mohli respondenti volit celkem z osmi stupňů vzdělání) provedli překódování původních kategorií do čtyř vzdělanostních skupin: základní vzdělání, střední bez maturity, úplné střední a vysokoškolské. V roce 2004 a 2011 se v dotaznících objevila dříve neexistující kategorie vyššího odborného vzdělání. Vzhledem k nízkému počtu případů v této skupině jsme se rozhodli nepracovat s ní samostatně, ale zařadit ji pod kategorii vysokoškolského vzdělání. Průměry ani intervaly spolehlivosti u jednotlivých vzdělanostních skupin nenaznačují žádný jednoznačný trend (viz Graf 7 níže). V letech 1990 a 2011 u hédonismu v užším i širším pojetí se intervaly spolehlivosti všech skupin alespoň částečně překrývaly, což napovídá tomu, že rozdíly v přístupu k hédonismu nemusí

Graf 7: Hédonismus ve vztahu ke vzdělání – errorbars

Rok

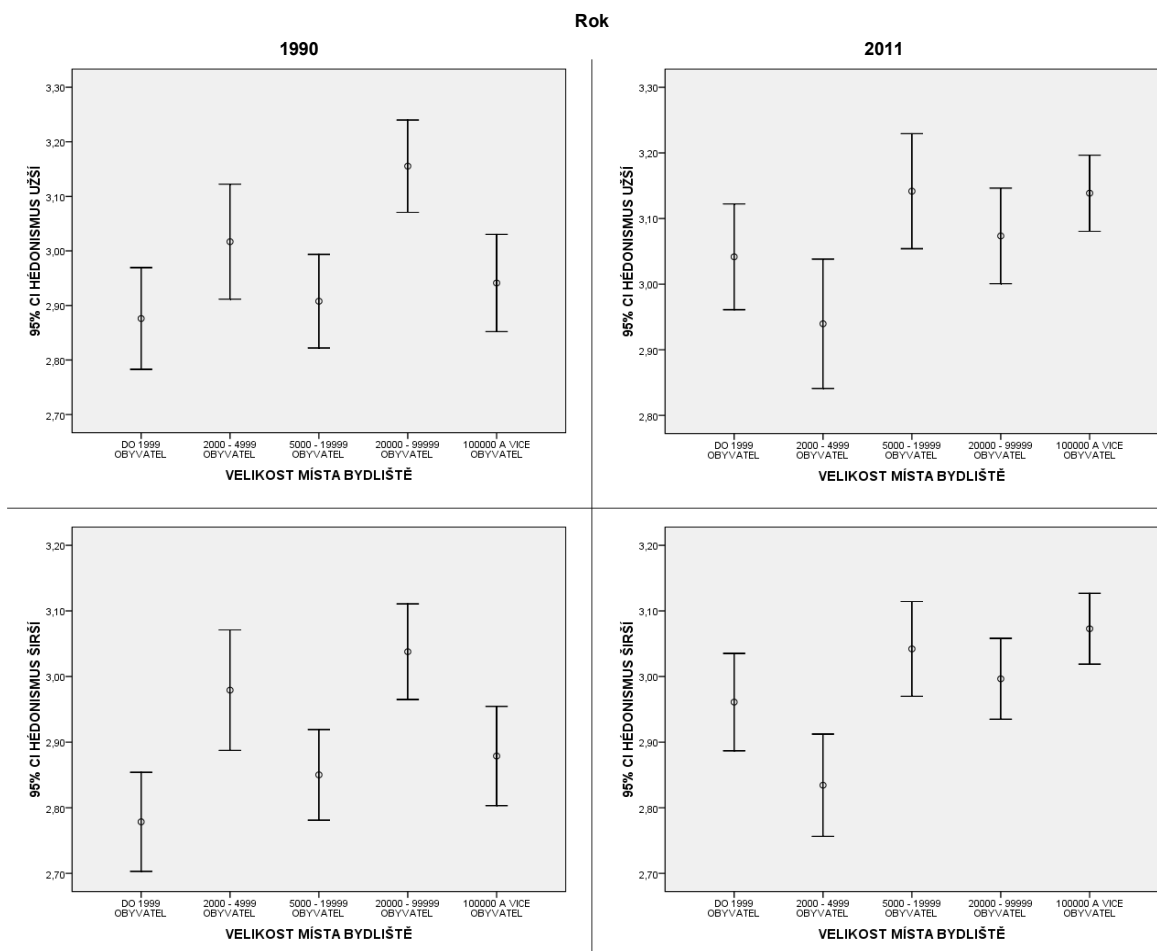
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	3,91	3	0,272	Kruskall-Wallis	0,88	3	0,829
		Spearman Rho	-0,06	-	0,072	Spearman Rho	0,00	-	0,887
		Pearson Chi-Square	8,49	9	0,486	Pearson Chi-Square	4,68	9	0,861
	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	1,37	3	0,712	Kruskall-Wallis	7,03	3	0,071
		Spearman Rho	0,04	-	0,269	Spearman Rho	0,05	-	0,123
		Pearson Chi-Square	19,28	9	0,023	Pearson Chi-Square	14,12	9	0,118

Tabulka 5: Hédonismus ve vztahu ke vzdělání – jednorozměrné statistické testy

souviset se stupněm dosaženého vzdělání. K bližšímu zkoumání jsme opět použili sadu statistických testů. Po provedení výpočtu Spearmanova korelačního koeficientu můžeme konstatovat, že jsme ani v jednom případě nezjistili statisticky signifikantní korelaci mezi vzděláním a hédonismem. Jednoznačný vztah nepotvrdil ani Kruskal-Wallisův test, u kterého jsme kvůli vysoké pravděpodobnosti chyby prvního řádu nemohli zamítnout nulovou hypotézu. Hypotézu o tom, že mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami ve vztahu k hédonismu pravděpodobně neexistují výraznější rozdíly, potvrdily i výsledky Chí-kvadrát testu dobré shody, neboť ani u tohoto testu nedošlo k zamítnutí nulové hypotézy. Výjimkou byl pouze vztah mezi vzděláním a hédonismem v širším slova smyslu v roce 2011, kdy jsme nulovou hypotézu zamítli ($p = 0,023$). Závěrem můžeme shrnout, že s využitím jednorozměrných analytických nástrojů (viz Tabulka 5 výše), jsme nezjistili statisticky významné rozdíly v příklonu k hédonistickým hodnotovým orientacím mezi vzdělanostními skupinami.

9.1.4 Velikost místa bydliště

V naší práci jsme rovněž zjišťovali, jakou roli může hrát při hodnocení důležitosti hodnot, které označujeme jako hédonistické, velikost bydliště respondenta. Pro potřeby naší analýzy byla opět nutná úprava proměnných, neboť od roku 2004 se v dotaznících používala jiná velikostní stupnice. Při překódování jsme museli provést i sloučení skupin, které spolu nekorespondovaly. Ve výsledku tak vzniklo pět velikostních skupin bydliště (do 1999 obyvatel, 2000 – 4999 obyvatel, 5000 – 19 999 obyvatel, 20 000 – 99 999 obyvatel, 100 000 a více obyvatel), u nichž jsme se snažili, aby bylo v letech 1990 a 2011 zachováno přibližně stejné obsazení. Očekávali jsme, že se mohou vyskytovat rozdíly v postojích k jednotlivým hodnotám podle velikosti místa bydliště a to zejména mezi obyvateli vesnic a malých obcí a obyvateli velkých měst. Vzhledem k tomu, že hédonismus bývá někdy spojován s pestrým a zajímavým způsobem života a zábavou, předpokládali jsme větší důraz na hédonistické hodnoty spíše u obyvatel velkých měst, neboť nabízejí více příležitostí pro seberealizaci. Grafy s vyznačenými průměry a intervaly spolehlivosti však nesvědčí ve prospěch tohoto

Graf 8: Hédonismus ve vztahu k velikosti místa bydliště – post hoc testy regresní analýzy

Rok

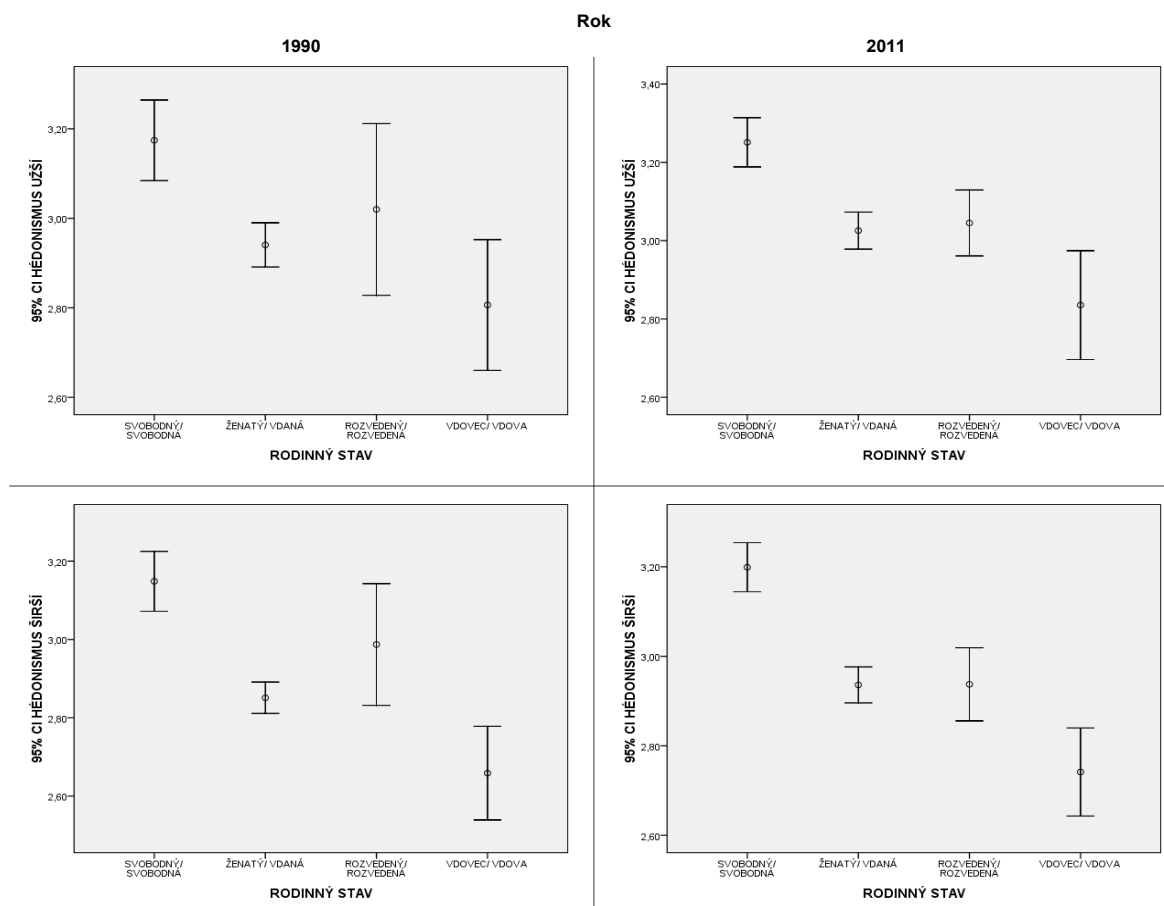
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	22,8	4	0,000	Kruskall-Wallis	10,0	4	0,040
		Spearman Rho	0,06	-	0,066	Spearman Rho	0,05	-	0,074
		Pearson Chi-Square	32,1	12	0,001	Pearson Chi-Square	24,3	12	0,018
	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	27,3	4	0,000	Kruskall-Wallis	19,6	4	0,001
		Spearman Rho	0,09	-	0,008	Spearman Rho	0,09	-	0,003
		Pearson Chi-Square	45,9	12	0,000	Pearson Chi-Square	27,3	12	0,007

Tabulka 6: Hédonismus ve vztahu k velikosti místa bydliště – jednorozměrné statistické testy

předpokladu (viz Graf 8 výše). Rozdílné průměry a současně nepřekrývající se intervaly spolehlivosti nalezneme v roce 1990 v zásadě pouze mezi skupinami 5000 – 19 999 obyvatel a 20 000 – 99 999 obyvatel, kde u větší z těchto skupin evidujeme silnější příklon k hédonismu. V roce 2011 je to pak ve stejném směru mezi skupinami 2000 – 4999 obyvatel a 5000 – 19 999 obyvatel. Podobně ani korelační koeficienty neprokázaly silnější vztah mezi velikostí místa bydliště a hédonismem. Statisticky signifikantní, ale současně velmi slabou kladnou korelaci jsme zaznamenali pouze u širšího pojetí hédonismu a to v obou zkoumaných letech (1990: 0,086, 2011: 0,093). U Kruskal-Wallisova testu jsme ve všech případech zamítli nulovou hypotézu. Obdobné výsledky přinesl také Chí-kvadrát test dobré shody. Testy zkoumajících vztah mezi velikostí místa bydliště a hédonistickými hodnotovými orientacemi nepřinesly snadno interpretovatelné výsledky (viz Tabulka 6 výše). Oproti našemu očekávání se zdá, že velikost místa bydliště diferencuje vztah respondentů k hédonistickým hodnotám spíše u středně velkých měst. Připouštíme, že tento vztah zde nedokážeme smysluplně zdůvodnit.

9.1.5 Rodinný stav

Rodinný stav je další ze základních socio-demografických proměnných, která nám přibližuje životní styl respondentů a současně také fázi jejich životního cyklu. I u této proměnné jsme očekávali možný diferencující vliv na vztah k hédonistickým hodnotám. Největší příklon k hédonismu jsme očekávali u svobodných jedinců. Náš předpoklad vycházel jednak z vyššího zastoupení mladší generace v této kategorii, jednak z toho, že oproti manželskému stavu není svobodný stav vázán na péči o rodinu a děti. U skupiny ovdovělých jsme rovněž predikovali menší důraz na hédonismus a to právě kvůli vyššímu věkovému průměru této kategorie. Vyznačené průměry a intervaly spolehlivosti ve všech případech ukazují na větší příklon k hédonismu u svobodných osob oproti osobám ve stavu manželském (viz Graf 9 níže). Ještě výraznější rozdíl v průměrech je u svobodných a ovdovělých jedinců. Zdá se, že s výjimkou užšího pojetí hédonismu v roce 1990, kde se intervaly spolehlivosti zčásti

Graf 9: Hédonismus ve vztahu k rodinnému stavu – errorbars

Rok

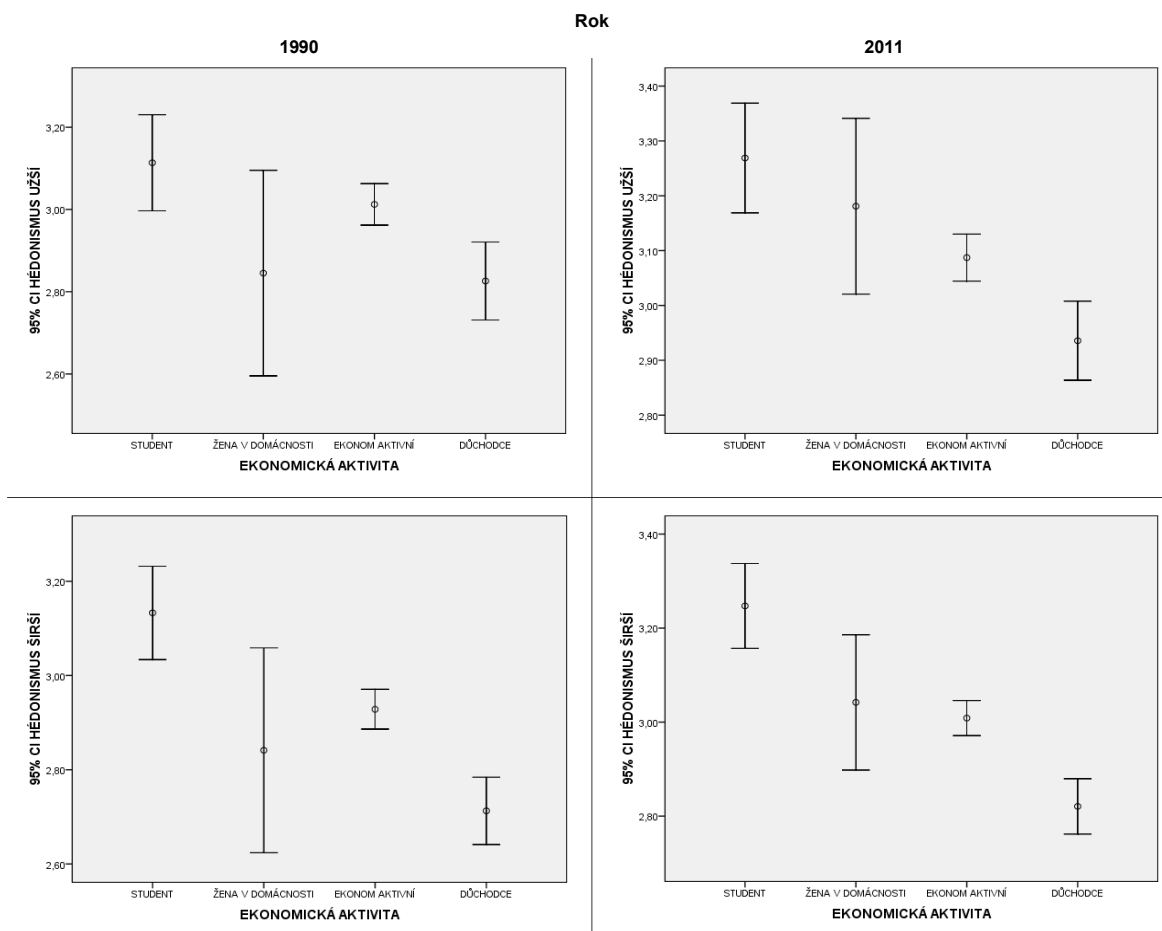
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	26,7	3	0,000	Kruskall-Wallis	42,6	3	0,000
		Pearson Chi-Square	32,3	9	0,000	Pearson Chi-Square	55,1	9	0,000
	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	60,3	3	0,000	Kruskall-Wallis	75,8	3	0,000
		Pearson Chi-Square	71,5	9	0,000	Pearson Chi-Square	101,8	9	0,000

Tabulka 7: Hédonismus ve vztahu k rodinnému stavu – jednorozměrné statistické testy

překrývají, můžeme v populaci očekávat také rozdíly mezi osobami ve stavu manželském a osobami ve stavu vdovském. Rozdíl mezi svobodnými a rozvedenými je u užšího i širšího pojetí hédonismu patrný pouze v roce 2011. Grafy naznačují, že pravděpodobně neexistuje výraznější rozdíl mezi osobami ve stavu manželském a osobami rozvedenými. Ve prospěch tvrzení, že rodinný stav diferencuje v tom, jaký důraz lidé kladou na hédonistické hodnoty, svědčí také výsledky Kruskal-Wallisova testu a Chí-kvadrát testu dobré shody, neboť u obou těchto testů jsme museli zamítnout nulovou hypotézu (viz Tabulka 7 výše). Jednorozměrné statistické metody nám nicméně nejsou schopny odpovědět na otázku, zda a jakým způsobem u naznačeného vztahu mezi rodinným stavem a hédonismem intervenuje věk nebo další proměnné.

9.1.6 Ekonomická aktivita

Další sledovanou charakteristickou respondentů ve vztahu k hédonismu byl druh ekonomické aktivity. I u této proměnné jsme se setkali s problémem užívání odlišné kategorizace od roku 2004. V roce 2004 a 2011 navíc mohli respondenti vybírat až z 15 různých kategorií. To je však pro potřeby naší práce zbytečně jemné rozlišení, které má za následek nízkou obsazenost některých skupin. Při vytváření nových skupin jsme vycházeli ze základního rozlišení ekonomicky aktivní/ ekonomicky neaktivní. Vznikly tak skupiny: student, žena v domácnosti, ekonomicky aktivní a důchodce. Zatímco tři kategorie, které spadají do větve ekonomicky neaktivní, jsou poměrně jasně vymezené, je třeba upozornit, že do kategorie ekonomicky aktivní jsme kromě zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných zařadili i nezaměstnané. Hlavním důvodem byl nízký počet pozorování v této skupině. Vycházeli jsme z hypotézy, že největší rozdíl v příklonu k hédonistickým hodnotám bude mezi skupinou studentů a důchodců a to zejména kvůli věkovému zastoupení těchto skupin. Grafy s průměry a intervaly spolehlivosti ve všech případech naznačují, že nejvyšší příklon k hédonismu můžeme skutečně předpokládat u studentů, o něco menší pak u skupiny ekonomicky aktivních a nejmenší u skupiny důchodců (viz Graf 10 níže). Kategorie žena v domácnosti,

Graf 10: Hédonismus ve vztahu k ekonomické aktivitě – errorbars

		Rok			
		1990		2011	
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	16,5	3	0,001
	Pearson Chi-Square	18,4	9	0,031	
	širší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
Kruskall-Wallis		39,8	3	0,000	
Pearson Chi-Square		44,6	9	0,000	
Test		Statistic	d.f.	Asymp. Sig	
Kruskall-Wallis	56,1	3	0,000		
Pearson Chi-Square	57,5	9	0,000		

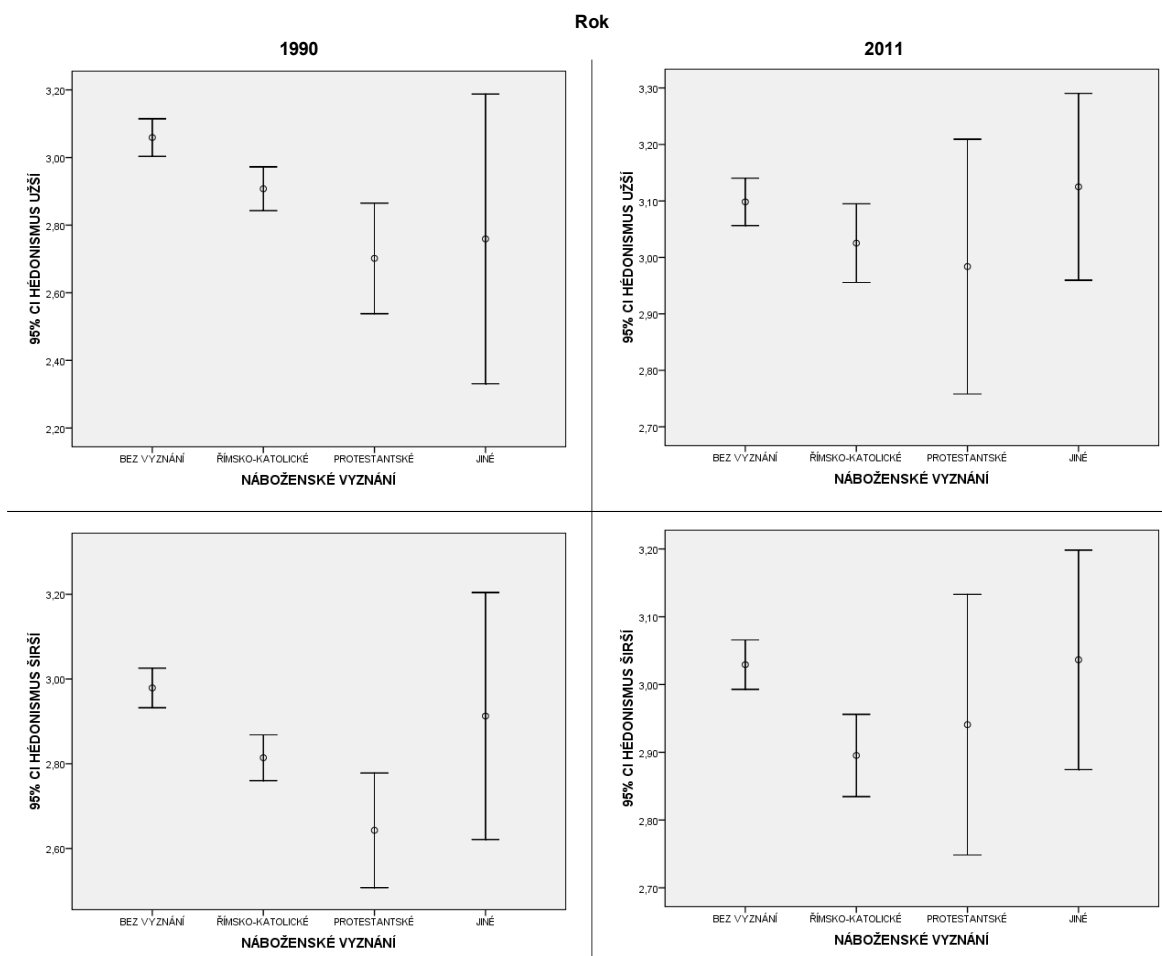
Tabulka 8: Hédonismus ve vztahu k ekonomické aktivitě – jednorozměrné statistické testy

kterou jsme se rozhodli pro zajímavost ponechat, i když byla obsazena menším počtem pozorování, má příliš široké rozpětí intervalu spolehlivosti, takže u ní nelze dospět k nějakému obecnějšímu závěru. Testování pomocí Kruskal-Wallisova testu a Chí-kvadrát testu dobré shody potvrdilo, že ekonomická aktivita je ve vztahu k hédonismu skutečně diferencující proměnnou (viz Tabulka 8 výše). U obou těchto testů došlo téměř jednoznačně k zamítnutí nulové hypotézy. U proměnné druh ekonomické aktivity lze podobně jako u rodinného stavu očekávat intervenci věku nebo dalších skrytě působících proměnných.

9.1.7 Náboženské vyznání

Poslední zkoumaná proměnná spadá do oblasti hodnot a životních postojů respondentů. Jedná se o proměnnou náboženské vyznání, která vypovídá nejen o vztahu respondentů k transcendentnu, ale i o tom, k jaké konkrétní náboženské skupině se hlásí. Také u této proměnné bylo nutné překódování do menšího počtu skupin. V roce 1990 mohli respondenti vybírat dokonce z 25 druhů vyznání (respektive z 24, protože jedna skupina představovala osoby bez vyznání). Z tohoto důvodu byly některé kategorie obsazeny velmi slabě nebo dokonce vůbec (např. pravoslaví, islám a židovství). My jsme se nakonec rozhodli pracovat se čtyřmi skupinami: bez vyznání, římsko-katolické, protestantské a jiné. Poslední jmenovaná skupina je velmi různorodá, neboť obsahuje všechny odpovědi, které nebylo možné zařadit do prvních tří skupin. Ve vztahu k hodnotám jsme očekávali silný diferencující vliv této proměnné a to zejména u nábožensky založených osob oproti osobám nevěřícím. Silnější důraz na hédonistické hodnoty jsme předpokládali u jedinců bez náboženského vyznání. Zajímalo nás také, zda se ve vztahu k hédonismu objeví rozdíly mezi katolíky a protestanty. Vzhledem k ortodoxnímu charakteru protestantských vyznání by se dal očekávat ještě silnější odklon od hédonismu než u katolíků. Nízký počet pozorování v kategoriích protestantské vyznání a jiné velmi omezuje možnost vyslovení nějakého obecnějšího soudu o těchto skupinách²¹. U skupiny jiná vyznání je

²¹ S tímto problémem se v našem prostředí pravděpodobně setkáme také u jiných výzkumů. Ve vzorku o standardní velikosti 1000 respondentů nalezneme pouze zlomek osob, které se budou hlásit například

Graf 11: Hédonismus ve vztahu k náboženskému vyznání – errorbars

Rok

		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	26,8	3	0,000	Kruskall-Wallis	3,4	3	0,336
		Pearson Chi-Square	31,5	9	0,000	Pearson Chi-Square	8,0	9	0,532
širší pojetí		Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig	Test	Statistic	d.f.	Asymp. Sig
		Kruskall-Wallis	32,3	3	0,000	Kruskall-Wallis	13,1	3	0,004
		Pearson Chi-Square	39,7	9	0,000	Pearson Chi-Square	20,1	9	0,018

Tabulka 9: Hédonismus ve vztahu k náboženskému vyznání – jednorozměrné statistické testy

právě k protestantskému vyznání, což omezuje možnost zkoumání těchto náboženských skupin.

to vzhledem k širokému rozpětí vypočtených intervalů spolehlivosti prakticky nemožné. Sestrojené grafy (viz Graf 11 výše) podpořily naši hypotézu o silnějším příklonu k hédonismu u osob bez vyznání oproti osobám nábožensky založeným. Grafy z roku 1990 dokonce naznačují, že by mohly existovat i námi predikované rozdíly mezi katolíky a protestanty. Data z roku 2011 nám bohužel neumožňují srovnání těchto dvou skupin, neboť jejich intervaly spolehlivosti se zcela překrývají. Také další statistické testy (viz Tabulka 9 výše) potvrdily odlišný důraz na hédonistické hodnoty u různě nábožensky založených skupin. U Kruskal-Wallisova testu i u Chí-kvadrát testu dobré shody, s výjimkou užšího pojetí hédonismu v roce 2011 ($p = 0,336$, $p = 0,532$), došlo k zamítnutí nulové hypotézy.

9.1.8 Shrnutí

Při zkoumání vztahů mezi socio-demografickými proměnnými a hédonismem s využitím jednorozměrných statistických metod jsme dospěli k následujícím poznatkům. V první řadě se potvrdil náš předpoklad o diferencujícím vlivu věku. Zdá se, že mladší lidé se hlásí k hédonistickým hodnotám skutečně častěji než lidé starší. Ačkoli jsme očekávali větší příklon k hédonismu u obyvatel velkých měst oproti obyvatelům vesnic a malých obcí, zaznamenali jsme statisticky signifikantní rozdíly pouze mezi obyvateli středně velkých měst. Toto zjištění je obtížně interpretovatelné. Testování dále prokázalo odlišný důraz na hédonistické hodnoty u osob s různým rodinným stavem. Na základě výsledků analýz se domníváme, že nejdůležitější jsou tyto hodnoty pro svobodné respondenty, zatímco méně důležité jsou pro osoby ve stavu manželském nebo vdovském. Rozdílný přístup k hédonismu jsme zaznamenali také u osob s různým druhem ekonomické aktivity (respektive ne-aktivity). Hédonistické hodnoty jsou přitažlivější pro studenty, o něco méně pak pro ekonomicky aktivní a zdaleka nejméně atraktivní jsou pro důchodce. Také náboženské vyznání je proměnnou, která diferencuje vztah respondentů k hédonismu. Potvrdil se náš předpoklad většího příklonu k hédonismu u osob nevěřících oproti osobám nábožensky založeným. Zdá se, že rozdíly existují také mezi katolíky a

protestanty. Toto tvrzení je možné opřít pouze o data z roku 1990, které srovnání těchto dvou křesťanských skupin umožňují a kde jsme zaznamenali menší důraz na hédonistické hodnoty u protestantských vyznání oproti vyznání římsko-katolickému. Ve vztahu k hédonismu jsme nezjistili žádné statisticky významné rozdíly u osob s různým stupněm dosaženého vzdělání. Snažili jsme se také odpovědět na otázku, zda se k hédonismu hlásí více muži nebo ženy. Zatímco data z roku 1990 nasvědčují tomu, že ve vztahu k hédonismu mezi muži a ženami neexistují žádné významnější rozdíly, odpovědi respondentů v roce 2011 zase ukazují na silnější důraz na tuto hodnotu u mužů.

Testování vztahů mezi socio-demografickými proměnnými a hédonismem pomocí jednorozměrných statistických metod jsme prováděli na datových souborech z let 1990 a 2011. Naším cílem bylo zjistit, zda jsou tyto vztahy v čase stabilní nebo se naopak proměňují. Závěrem můžeme konstatovat, že testování prokázalo stabilitu těchto vztahů. Výjimku představuje pouze proměnná pohlaví, u níž jsme v roce 1990 a 2011 dospěli k odlišným závěrům.

Jednorozměrné statistické nástroje, které jsme použili, vždy sledují pouze vztah dvou proměnných, přičemž neberou v úvahu ostatní proměnné, proto nám mohou uniknout důležité souvislosti. Při interpretaci výsledků jednorozměrných testů si proto musíme být neustále vědomi jejich omezení a vyvarovat se formulaci chybných závěrů. Abychom otestovali vztah socio-demografických proměnných k hédonismu vcelku použili jsme dále i vícerozměrnou metodu regresní analýzy.

9.2 Regresní analýza

K osvětlení celkového vlivu socio-demografických proměnných na hédonismus jsme použili lineární regresní analýzu. Regresní modely jsme konstruovali pomocí metody nejmenších čtverců. Ve výsledku jsme dospěli ke čtyřem modelům – pro hédonismus v užším a širším slova na datech z let 1990 a 2011.

Celkový postup naší práce byl přitom podobný jako při jednorozměrných analýzách. To znamená, že jsme nejprve zkoumali, které socio-demografické proměnné jsou ve vztahu k hédonismu relevantní, což pro nás byly ty, které byly zastoupeny v regresních modelech. Poté jsme provedli základní diagnostiku vytvořených modelů. Zkoumali jsme přitom sílu regrese, celkovou signifikanci modelů a také to, zda byl splněn předpoklad normality a homoskedasticity. Nakonec – a to je v podstatě hlavní důvod, proč jsme k regresní analýze přistoupili – jsme provedli post hoc testy, které nám měly říci více o tom, jaké jsou ve vztahu k hédonismu rozdíly v rámci jednotlivých kategorií socio-demografických proměnných.

9.2.1 Design regresních modelů

Vzhledem k tomu, že socio-demografické proměnné nejsou kardinální, vytvořili jsme pro potřeby regresní analýzy tzv. dummy proměnné, které mohly nabývat hodnot 0 a 1. Každá dummy proměnná přitom kódovala jednu kategorii své zdrojové proměnné. Pokud byla v daném pozorování kategorie přítomna, měla dummy proměnná hodnotu 1, v opačném případě měla hodnotu 0. Dummy proměnné jsme následně seskupili do bloků, které odpovídaly původním socio-demografickým proměnným. Abychom mohli provést samotnou regresní analýzu, z každého bloku jsme arbitrárně vypustili jednu dummy proměnnou (byla to vždy dummy proměnná odpovídající první kategorii původní socio-demografické proměnné, např. u původní proměnné rodinný stav to byla dummy proměnná svobodný/svobodná atd.).

Při regresní analýze jsme postupovali od komplexního modelu, který zahrnoval všechny bloky reprezentující původní socio-demografické proměnné. Z tohoto modelu

jsme po jednom vyřazovali ty bloky proměnných, které se ukázaly být statisticky nevýznamné. Pro tyto účely jsme použili F-test a testovali jsme na 10% hladině významnosti. Po postupném vyřazení všech statisticky nesignifikantních bloků dummy proměnných jsme zkoušeli jednotlivě do modelu vrátit bloky vyřazené v předchozích iteracích a znovu otestovat F-testem. Takto jsme postupovali až do té doby, dokud nebylo možné do modelu nic přidat ani z něj vyřadit. Tímto způsobem jsme dospěli k finálnímu modelu.

Socio-demografické proměnné zařazené do výsledných modelů jsou uvedené v Tabulce 10. Regresní modely vytvořené pro rok 1990, reprezentující užší a širší pojetí hédonismu, obsahují v obou případech stejné proměnné, jimiž jsou rodinný stav, velikost místa bydliště, ekonomická aktivita a náboženské vyznání. Regresní modely pro rok 2011 vypadají poněkud odlišně. Nacházíme zde proměnné věk, velikost místa bydliště a pohlaví. Model pro širší pojetí hédonismu navíc obsahuje ještě proměnnou rodinný stav.

Rok	1990		2011	
	užší	širší	užší	širší
Definice hédonismu				
Pohlaví			X	X
Věk			X	X
Vzdělání				
Velikost místa bydliště	X	X	X	X
Rodinný stav	X	X		X
Ekonomická aktivita	X	X		
Náboženské vyznání	X	X		

Tabulka 10: Proměnné zařazené do finálních regresních modelů

Při interpretaci regresních modelů jsme u koeficientů jednotlivých dummy proměnných nezohledňovali výsledky t-testů na jejich signifikanci. Je to z toho důvodu, že tyto testy ve skutečnosti testovaly rozdíly koeficientů oproti vypuštěné dummy proměnné, kterou jsme ale určili arbitrárně. Výsledkům regresních modelů se budeme podrobněji věnovat ještě v závěrečné části této kapitoly.

9.2.2 Diagnostické testy

U všech modelů jsme pro ověření jejich spolehlivosti, tedy toho, zda a do jaké míry jsou tyto modely vůbec schopné predikovat, použili několik diagnostických testů nebo postupů.

Sílu modelů jsme ověřovali pomocí výpočtu koeficientu determinace R^2 , jehož hodnota vypovídá o tom, kolik procent kvadratické chyby průměru model vysvětluje. R^2 přitom může nabývat hodnot od 0 do 1, přičemž platí, že čím je jeho hodnota vyšší, tím je model silnější (v podstatě lze říci, že hodnota 0 nám říká, že model není o nic lepší než průměr, hodnota 1 vypovídá o tom, že již nezůstal žádná nevysvětlená variabilita).

Celkovou signifikanci modelu jsme ověřovali pomocí ANOVA F-testu. Podle nulové hypotézy tohoto testu jsou všechny regresní koeficienty, kromě konstantního členu, nulové. Alternativní hypotéza říká, že alespoň jeden z nich je nenulový. Testovali jsme na 5% hladině významnosti.

K základním předpokladům použitelnosti metody nejmenších čtverců dále patří normalita a homoskedasticita. Rezidua, tj. chyby mezi predikcí a skutečností u každého pozorování, by měla být normálně rozdělena. K ověření normality jsme nepoužili žádný standardní test, ale sestrojili jsme grafy, z nichž vyvozujeme, zda je normalita splněna. Konkrétně se jednalo o histogram a pravděpodobnostní graf, tzv. P-P plot.

Rezidua by měla mít rovněž konstantní rozptyl (podmínka homoskedasticity), což je poněkud problematické zjistit, nicméně pomocí bodového grafu můžeme alespoň ověřit, zda je rozptyl konstantní se zvyšující se predikcí.

Rádi bychom ještě doplnili, že jsme neprováděli testy na odlehlá pozorování a to z toho důvodu, že jsme ani žádná neočekávali. Jednak samotný design našich prediktorů (dummy proměnné) nepřipouští žádné extrémní hodnoty a při regresní analýze jsme dbali na to, aby každá dummy proměnná byla dostatečně naplněna, jednak také u vysvětlované proměnné (hédonismus) platí, že její rozsah je omezený (může nabývat hodnot 1 – 4) a pouze malý počet pozorování se blížil krajním hodnotám (viz

histogramy v Grafu 12 v Příloze).

Při výpočtu koeficientu determinace R^2 jsme u jednotlivých modelů dospěli k následujícím výsledkům. První model (užší pojetí hédonismu pro rok 1990, který obsahuje proměnné rodinný stav, velikost místa bydliště, ekonomická aktivita a náboženské vyznání) vysvětluje zhruba 7,7 % variability závislé proměnné. Druhý model (širší pojetí hédonismu pro rok 1990, který obsahuje tytéž proměnné) vysvětluje 12,3 % variability. Třetí model (užší pojetí hédonismu pro rok 2011, který obsahuje proměnné věk, velikost místa bydliště a pohlaví) vysvětluje 6,8 % variability. Čtvrtý model (širší pojetí hédonismu pro rok 2011, který obsahuje navíc proměnnou rodinný stav) vysvětluje 11,6 % variability.

Testování celkové signifikance modelů pomocí ANOVA F-testu ukázalo, že všechny modely můžeme považovat za signifikantní na 5% hladině významnosti.

Podmínky normality a homoskedasticity jsme ověřovali pomocí grafů (viz Grafy 13 a 14 v Příloze). Na základě grafických výstupů (P-P plot), můžeme konstatovat, že všechny naše modely více či méně splňují podmínku normality (u P-P plotu leží pozorování na vyznačené 45° přímce s minimální odchylkou směrem doleva u prvního modelu). Podmínku homoskedasticity jsme ověřovali pomocí bodového grafu, který měl zobrazit případnou funkční závislost reziduí na predikované hodnotě. U všech modelů (opět s drobnou odchylkou u prvního modelu) jsme zjistili, že oblak pozorování není nijak orientovaný, tj. pokud jím proložíme přímku, je zhruba rovnoběžná s osou x , což znamená, že se zde neprojevila se žádná závislost.

Diagnostika ukázala, že pro potřeby naší analýzy jsou vytvořené regresní modely použitelné (i když nejsou tak silné a spolehlivé, abychom na jejich základě mohli predikovat). O něco spolehlivější se v obecnosti jeví modely pro širší pojetí hédonismu.

9.2.3 Post hoc testy

Post hoc testy nám měly přinést bližší informace o tom, jaké jsou ve vztahu k hédonismu rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi socio-demografických proměnných.

Postupovali jsme přitom tím způsobem, že jsme v každém bloku dummy

proměnných (pohlaví, věk apod.) porovnávali všechny páry dummy proměnných proti sobě pomocí F-testů. Snažili zjistit, zda jsou koeficienty v daném páru shodné. Nulová hypotéza tohoto testu předpokládá, že regresní koeficienty dummy proměnných jsou shodné. Alternativní hypotéza naopak vychází z předpokladu, že se neshodují.

Na závěr jsme se tedy ještě jednou podrobněji podívali na jednotlivé socio-demografické proměnné, jež jsme v naší práci využili a pokusili se říci, které se zdají být ve vztahu k hédonismu diferencující a které nikoli. Zaměřili jsme se na srovnání výsledků regresní analýzy a post hoc testů s výsledky jednorozměrné analýzy a všimli zejména rozdílů mezi lety 1990 a 2011. V některých případech jsme byli nuceni závěry, k nimž jsme dospěli při jednorozměrných analýzách, korigovat.

9.2.4 Pohlaví

Jednorozměrné analýzy, které sledovaly vztah této proměnné k hédonismu, v roce 1990 neprokázaly žádné statisticky významné rozdíly mezi muži a ženami. Naproti tomu data z roku 2011 naznačila, že pro muže je hédonismus nepatrně důležitější hodnotou než pro ženy, což platilo pro užší i širší pojetí hédonismu.

Vícerozměrná analýza přinesla následující výsledky. V modelech pro rok 1990 se proměnná pohlaví vůbec nevyskytovala, což znamená, že rozdíly mezi muži a ženami pravděpodobně nebyly signifikantní. Modely pro rok 2011 nicméně v obou případech obsahovaly proměnnou pohlaví, což naopak svědčí ve prospěch existence rozdílů mezi muži a ženami, pokud jde o jejich hédonistickou orientaci. V níže umístěné Tabulce 11 s výsledky post hoc testů vidíme, že muži jsou nepatrně větší hédonisté než ženy s rozdílem regresních koeficientů 0,09 (užší pojetí hédonismu) a 0,06 (širší pojetí hédonismu) na 5% hladině významnosti.

Regresní analýza tedy u proměnné pohlaví potvrdila výsledky, k nimž jsme dospěli při jednorozměrných analýzách.

		Rok										
		1990	2011									
Hédonismus	užší pojetí	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>muž</th> <th>žena</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>muž</th> <td>X</td> <td>0,09 **</td> </tr> <tr> <th>žena</th> <td>-0,09 **</td> <td>X</td> </tr> </tbody> </table>		muž	žena	muž	X	0,09 **	žena	-0,09 **	X
		muž	žena									
muž	X	0,09 **										
žena	-0,09 **	X										
širší pojetí	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>muž</th> <th>žena</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>muž</th> <td>X</td> <td>0,06 **</td> </tr> <tr> <th>žena</th> <td>-0,06 **</td> <td>X</td> </tr> </tbody> </table>		muž	žena	muž	X	0,06 **	žena	-0,06 **	X	
	muž	žena										
muž	X	0,06 **										
žena	-0,06 **	X										

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 11: Hédonismus ve vztahu k pohlaví – post hoc testy regresní analýzy

9.2.5 Věk

V souladu s naším očekáváním prokázaly jednorozměrné analýzy ve všech případech silnější příklon k hédonismu u mladších věkových kategorií. O něco zřetelnější rozdíly mezi skupinami jsme evidovali v roce 2011, kde byl patrný rozdíl nejen mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou, ale prakticky mezi všemi těmito skupinami.

Regresní analýza nám nicméně nabídla nový pohled. V modelech pro rok 1990 se proměnná věk vůbec nevyskytovala a zdá se tedy, že v tomto roce nelze prokázat vliv věku na přístup k hédonismu. Tuto proměnnou nacházíme teprve v modelech pro rok 2011. Výsledky post hoc testů ukazují, že v roce 2011 věk diferencoval ve vztahu k hédonismu dvě mladší věkové skupiny oproti starším viz Tabulka 12 níže). Výsledky se nám budou lépe interpretovat, pokud se na ně podíváme z generační perspektivy. V roce 1990 i 2011 se výzkumu zúčastnili zástupci generací narozených do 2. poloviny 70. let (36 let a více). Na základě naší analýzy nemůžeme přesně říci, zda došlo u těchto generací v letech 1990 a 2011 k nějakému posunu ve vztahu k hédonismu. Můžeme nicméně konstatovat, že u těchto generací v roce 1990 ani v roce 2011 nehrál věk zásadní roli. U dvou mladších generací narozených od 2. poloviny 70. let (do 35

let) se naopak jejich vztah k hédonismu oproti starším věkovým skupinám v roce 2011 lišil ve smyslu jejich silnějšího příklonu k hédonismu. Stojí za povšimnutí, že výsledky post hoc testů ukázaly také rozdíly mezi dvěma nejmladšími generacemi, což jsme u jednorozměrných analýz jednoznačně nepozorovali.

		Rok																										
		1990	2011																									
Hédonismus	užší pojetí	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>do 25</th> <th>26-35</th> <th>36-49</th> <th>50 a více</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>do 25</td> <td>X</td> <td>0,11 **</td> <td>0,26 ***</td> <td>0,32 ***</td> </tr> <tr> <td>26-35</td> <td>-0,11 **</td> <td>X</td> <td>0,15 **</td> <td>0,21 ***</td> </tr> <tr> <td>36-49</td> <td>-0,26 ***</td> <td>-0,15 **</td> <td>X</td> <td>0,06</td> </tr> <tr> <td>50 a více</td> <td>-0,32 ***</td> <td>-0,21 ***</td> <td>-0,06</td> <td>X</td> </tr> </tbody> </table>		do 25	26-35	36-49	50 a více	do 25	X	0,11 **	0,26 ***	0,32 ***	26-35	-0,11 **	X	0,15 **	0,21 ***	36-49	-0,26 ***	-0,15 **	X	0,06	50 a více	-0,32 ***	-0,21 ***	-0,06	X
		do 25	26-35	36-49	50 a více																							
do 25	X	0,11 **	0,26 ***	0,32 ***																								
26-35	-0,11 **	X	0,15 **	0,21 ***																								
36-49	-0,26 ***	-0,15 **	X	0,06																								
50 a více	-0,32 ***	-0,21 ***	-0,06	X																								
	širší pojetí	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>do 25</th> <th>26-35</th> <th>36-49</th> <th>50 a více</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>do 25</td> <td>X</td> <td>0,11 **</td> <td>0,2 **</td> <td>0,26 ***</td> </tr> <tr> <td>26-35</td> <td>-0,11 **</td> <td>X</td> <td>0,08 *</td> <td>0,15 **</td> </tr> <tr> <td>36-49</td> <td>-0,2 **</td> <td>-0,08 *</td> <td>X</td> <td>0,07 *</td> </tr> <tr> <td>50 a více</td> <td>-0,26 ***</td> <td>-0,15 **</td> <td>-0,07 *</td> <td>X</td> </tr> </tbody> </table>		do 25	26-35	36-49	50 a více	do 25	X	0,11 **	0,2 **	0,26 ***	26-35	-0,11 **	X	0,08 *	0,15 **	36-49	-0,2 **	-0,08 *	X	0,07 *	50 a více	-0,26 ***	-0,15 **	-0,07 *	X
	do 25	26-35	36-49	50 a více																								
do 25	X	0,11 **	0,2 **	0,26 ***																								
26-35	-0,11 **	X	0,08 *	0,15 **																								
36-49	-0,2 **	-0,08 *	X	0,07 *																								
50 a více	-0,26 ***	-0,15 **	-0,07 *	X																								

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 12: Hédonismus ve vztahu k věku – post hoc testy regresní analýzy

Pokud jde o vztah hédonismu a věku, zdá se, že se jedná o jeden z nejzajímavějších výsledků naší regresní analýzy. Zatímco v roce 1990 věk ve vztahu k hédonismu nediferencoval, v roce 2011 jsme evidovali silnější příklon k hédonismu u generací narozených od 2. polovinu 70. let.

9.2.6 Vzdělání

U proměnné vzdělání jsme při jednorozměrných analýzách nezjistili statisticky významné rozdíly v příklonu k hédonismu mezi vzdělanostními skupinami. Jistou souvislost mezi stupněm dosaženého vzdělání a hédonistickou hodnotovou orientací naznačil pouze Chí-kvadrát test dobré shody na datech z roku 2011 v případě širšího pojetí hédonismu, kdy došlo k zamítnutí nulové hypotézy. V obecnosti ale můžeme říci, že mezi vzdělanostními skupinami neexistují významnější rozdíly, pokud jde o

jejich vztah k hédonismu.

Regresní analýza potvrdila výsledky jednorozměrné analýzy. Proměnná vzdělání se nevyskytovala ani v jednom z našich regresních modelů. Zdá se, že tato proměnná respondenty ve vztahu k hédonismu příliš nediferencuje.

9.2.7 Velikost místa bydliště

Jednorozměrné analýzy nepotvrdily naše očekávání, že největší rozdíly v příklonu k hédonismu budou existovat mezi nejmenšími obcemi a největšími městy a to ve smyslu silnějšího důrazu na hédonismus u obyvatel velkých měst. Výsledky naopak naznačily, že velikost místa bydliště diferencuje vztah respondentů k hédonistickým hodnotám spíše u středně velkých měst.

Při regresní analýze se proměnná velikost místa bydliště ukázala být vlivná ve všech čtyřech modelech. To, v jak velké obci nebo městě respondenti žijí tedy patrně ovlivňuje jejich vztah k hédonismu. Vytěžit jasnou strukturu této závislosti se ukazuje být problematické. Například i když jsme v roce 1990 zaznamenali významnější rozdíly mezi skupinou do 1999 obyvatel a skupinou 20 000 – 99 999 obyvatel (silnější důraz na hédonismus u druhé ze skupin), tak mezi skupinou do 1999 obyvatel a nad 100 000 obyvatel se žádný signifikantní rozdíl neprojevil. V případě roku 2011 byl výsledek příznivější. Pokud odhlédneme od signifikantního poklesu hédonismu mezi skupinou obcí do 1 999 obyvatel a skupinou 1 999 – 4 999 obyvatel, pak post-hoc testy v roce 2011 naznačily trend rostoucího hédonismu s rostoucí velikostí bydliště viz Tabulka 13 níže. Mezi sousedními skupinami jsme nepozorovali žádný signifikantní pokles hédonismu s rostoucí velikostí bydliště, naopak jsme zaznamenali několik signifikantních nárůstů. Stejně tak byl vidět signifikantně vyšší sklon k hédonismu u měst nad 100 000 obyvatel oproti nejmenším obcím (a to i navzdory uvedenému počátečnímu poklesu).

Regresní analýza potvrdila rozdíly ve vztahu k hédonismu mezi obyvateli různě velkých obcí a měst. V roce 1990 jsme nicméně nebyli schopni potvrdit žádný jasný trend v datech. V roce 2011 jsme zaznamenali trend rostoucího příklonu k hédonismu

s rostoucí velikostí místa bydliště. I zde byla ale variace odhadnutých koeficientů v jednotlivých kategoriích vysoká.

		1990					2011					
		0 – 1 999	2 000 – 4 999	5 000 – 19 999	20 000 – 99 999	100 000 a více	0 – 1 999	2 000 – 4 999	5 000 – 19 999	20 000 – 99 999	100 000 a více	
Hédonismus	užší pojetí	0 – 1 999	X	-0,18 **	-0,05	-0,29 ***	-0,08	X	0,1	-0,08	-0,02	-0,09 *
		2 000 – 4 999	0,18 **	X	0,13 *	-0,11	0,1	-0,1	X	-0,18 **	-0,11 *	-0,19 ***
5 000 – 19 999		0,05	-0,13 *	X	-0,24 ***	-0,03	0,08	0,18 **	X	0,07	-0,01	
20 000 – 99 999		0,29 ***	0,11	0,24 ***	X	0,21 ***	0,02	0,11 *	-0,07	X	-0,08 *	
100 000 a více		0,08	-0,1	0,03	-0,21 ***	X	0,09 *	0,19 ***	0,01	0,08 *	X	
Hédonismus	širší pojetí	0 – 1 999	X	-0,23 ***	-0,07	-0,26 ***	-0,1 **	X	0,12 **	-0,06	-0,01	-0,1 **
		2 000 – 4 999	0,23 ***	X	0,16 **	-0,03	0,13 **	-0,12 **	X	-0,19 ***	-0,14 **	-0,23 ***
		5 000 – 19 999	0,07	-0,16 **	X	-0,19 ***	-0,03	0,06	0,19 ***	X	0,05	-0,04
		20 000 – 99 999	0,26 ***	0,03	0,19 ***	X	0,16 **	0,01	0,14 **	-0,05	X	-0,09 **
		100 000 a více	0,1 **	-0,13 **	0,03	-0,16 **	X	0,1 **	0,23 ***	0,04	0,09 **	X

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 13: Hédonismus ve vztahu k velikosti místa bydliště – post hoc testy regresní analýzy

9.2.8 Rodinný stav

Pokud jde o možný vliv rodinného stavu, pak jsme největší příklon k hédonismu očekávali u svobodných jedinců. Předpokládali jsme přitom možné ovlivnění věkem. Na základě výsledků jednorozměrných analýz můžeme konstatovat, že jsme zaznamenali větší příklon k hédonismu u svobodných osob, o něco menší u osob ve stavu manželském a nejmenší u skupiny ovdovělých. Postoj k hédonismu u skupiny rozvedených osob byl pravděpodobně přibližně stejný jako u osob v manželství (v roce 1990 je v této skupině příliš nízký počet pozorování, takže o ní nemůžeme učinit jednoznačný závěr).

Regresní analýza přinesla následující výsledky. Proměnná rodinný stav byla přítomna v obou modelech pro rok 1990 a v modelu širšího pojetí hédonismu pro rok

2011. Tato skutečnost svědčí ve prospěch vlivu rodinného stavu na hédonistické hodnotové orientace. Konkrétní rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi rodinného stavu nám opět odhalily post hoc testy. Tabulky pro data z roku 1990 (viz Tabulka 14) ukazují na rozdíly mezi skupinou svobodných osob a ostatními skupinami. Skupina svobodných měla v tomto roce vyšší regresní koeficient než skupina osob v manželství nebo ve stavu vdovském. V roce 2011 byla proměnná rodinný stav relevantní pouze u širšího pojetí hédonismu. V tomto roce se již ale setřely rozdíly mezi svobodnými osobami a osobami ve stavu manželském. Post hoc testy ve vztahu k hédonismu odhalily především rozdíly mezi skupinou ovdovělých a ostatními skupinami. Vdovy a vdovci kladli v tomto případě na hédonismus menší důraz než osoby v jiném rodinném stavu.

		Rok							
		1990				2011			
		svobodný / svobodná	ženatý / vdaná	rozvedený / rozvedená	vdovec / vdova	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)			
Hédonismus	užší pojetí	X	0,24 ***	0,19 *	0,24 **				
	širší pojetí	X	0,26 ***	0,15 *	0,31 ***				
	užší pojetí	-0,24 ***	X	-0,05	0				
	širší pojetí	-0,26 ***	X	-0,11	0,05				
	užší pojetí	-0,19 *	0,05	X	0,05				
	širší pojetí	-0,15 *	0,11	X	0,16 *				
	užší pojetí	-0,24 **	0	-0,05	X				
	širší pojetí	-0,31 ***	-0,05	-0,16 *	X				
	užší pojetí	X	0,09 *	0,1	0,23 **				
	širší pojetí	-0,09 *	X	0,01	0,14 **				
	užší pojetí	-0,1	-0,01	X	0,13 *				
	širší pojetí	-0,23 **	-0,14 **	-0,13 *	X				

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 14: Hédonismus ve vztahu k rodinnému stavu – post hoc testy regresní analýzy

Vícerozměrná analýza potvrdila výsledky jednorozměrných analýz pouze pro data z roku 1990. V roce 2011 byl rodinný vztah diferencující pouze v případě širšího pojetí hédonismu. Regresní analýza ukázala, že proměnná rodinný stav může být ve vztahu k hédonismu důležitá sama o sobě a neodráží se v ní pouze skryté působení věku.

9.2.9 Ekonomická aktivita

U proměnné ekonomická aktivita se při jednorozměrných analýzách potvrdilo naše očekávání o nejsilnějším příklonu k hédonismu v případě skupiny studentů. O něco slabší důraz na hédonismus jsme zaznamenali u skupiny ekonomicky aktivních a nejslabší u skupiny důchodců. O skupiny žen v domácnosti nelze, vzhledem k nízkému počtu pozorování, vyslovit jasný závěr. Také u ekonomické aktivity jsme počítali s možnou intervencí věku nebo dalších proměnných.

Proměnná ekonomická aktivita se objevila pouze v regresních modelech pro rok 1990. Znamená to, že ekonomický stav ve vztahu k hédonismu diferencoval jen v roce 1990. Post hoc testy (viz Tabulka 15) ukázaly, že statisticky signifikantní rozdíly existovaly pouze mezi dvěma skupinami a to mezi ekonomicky aktivními a důchodci. Pro ekonomicky aktivní byl hédonismus v roce 1990 důležitější hodnotou než pro skupinu důchodců.

		Rok							
		1990				2011			
Hédonismus	užší pojetí	student	žena v domácnosti	ekonomicky aktivní	důchodce	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)			
		student	žena v domácnosti	ekonomicky aktivní	důchodce				
	užší pojetí	X	-0,03	-0,13	0,01				
	žena v domácnosti	0,03	X	-0,1	0,03				
	ekonomicky aktivní	0,13	0,1	X	0,14 **				
	důchodce	-0,01	-0,03	-0,14 **	X				
Hédonismus	širší pojetí	student	žena v domácnosti	ekonomicky aktivní	důchodce	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)			
		student	žena v domácnosti	ekonomicky aktivní	důchodce				
	širší pojetí	X	0,01	-0,04	0,11				
	žena v domácnosti	-0,01	X	-0,05	0,1				
	ekonomicky aktivní	0,04	0,05	X	0,15 **				
	důchodce	-0,11	-0,1	-0,15 **	X				

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 15: Hédonismus ve vztahu k ekonomické aktivitě – post hoc testy regresní analýzy

Vícerozměrná analýza podpořila výsledky jednorozměrné analýzy pouze částečně. Regresní modely a post hoc testy ukázaly na existenci rozdílů mezi skupinami s

různým druhem ekonomické aktivity pouze v roce 1990 a to jen případě skupiny ekonomicky aktivních a důchodců. Také zde jsme pomocí regresní analýzy zjistili, že rozdíly v důrazech na hédonismus mohou být ovlivněny druhem ekonomické aktivity jako takové a nejsou způsobeny pouze vlivem jiných, skrytých proměnných.

9.2.10 Náboženské vyznání

V případě náboženského vyznání jsme očekávali silně diferencující vliv této proměnné ve vztahu k hédonismu a to zejména u osob nábožensky založených oproti osobám bez vyznání. Měli jsme za to, že silnější důraz na hédonistické hodnoty se projeví právě u osob bez vyznání. Jednorozměrné analýzy tuto naši hypotézu potvrdily a navíc naznačily možnou existenci rozdílů mezi katolíky a protestanty.

Proměnná náboženské vyznání se objevila pouze v regresních modelech pro rok 1990. Zdá se, že v roce 2011 již tato proměnná ve vztahu k hédonismu nebyla důležitá. Post hoc testy regresních koeficientů u modelů z roku 1990 ukázaly na statisticky významný rozdíl mezi ateisty a katolíky a to ve smyslu silnějšího důrazu na hédonismus u osob bez vyznání. Ještě zřetelnější rozdíl ve stejném směru jsme zaznamenali mezi skupinou ateistů a protestantů. V rámci samotných křesťanských vyznání se skutečně potvrdilo, že katolíci kladou na hédonismus o něco větší důraz než protestanti. Zdá se tedy, že pro osoby bez vyznání jsou hédonistické hodnoty důležitější než pro osoby věřící a totéž platí i v případě katolíků oproti protestantům.

Regresní analýza potvrdila výsledky jednorozměrných analýz pouze pro data z roku 1990. Zdá se, že v roce 2011 už tato proměnná ve vztahu k hédonismu nediferencovala. Regresní modely a post hoc testy (viz Tabulka 16 níže) pro rok 1990 ukázaly na rozdílný vztah k hédonismu nejen mezi ateisty a věřícími, ale také mezi katolíky a protestanty.

		1990				Rok	2011
Hédonismus	užší pojetí		ateisté	katolíci	protestanti	jiná náb. vyznání	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)
		ateisté	X	0,11 **	0,3 ***	0,31 **	
	katolíci	-0,11 **	X	0,19 **	0,2		
	protestanti	-0,3 ***	-0,19 **	X	0,01		
	jiná náb. vyznání	-0,31 **	-0,2	-0,01	X		
	širší pojetí		ateisté	katolíci	protestanti	jiná náb. vyznání	(rozdíly nebyly signifikantní, proměnná byla vypuštěna z finálního modelu)
	ateisté	X	0,11 **	0,26 ***	0,09		
	katolíci	-0,11 **	X	0,15 **	-0,02		
	protestanti	-0,26 ***	-0,15 **	X	-0,17		
	jiná náb. vyznání	-0,09	0,02	0,17	X		

Pozn.: výsledek F-testu je znázorněn pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Tabulku je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 16: Hédonismus ve vztahu k náboženskému vyznání – post hoc testy regresní analýzy

Závěr

Společenská transformace, která započala v roce 1989, přinesla hluboké politické, společenské i hospodářské změny a přímo nebo zprostředkovaně zasáhla různé oblasti života. Zajímalo nás, jak tento proces ovlivnil hodnoty české společnosti. Pokusili jsme se proto o zevrubnou analýzu hodnot v rozmezí zhruba dvaceti let od Sametové revoluce (1990 – 2011). Předmětem našeho zkoumání přitom byla výhradně jedna konkrétní hodnota – a to hodnota hédonismu, kterou jsme zvolili především proto, že někteří autoři upozornili na její výrazný nárůst po roce 1989 [srov. Prudký 2000]. Rozhodli jsme se tedy na vybraných datech sledovat její vývoj a také podrobněji zkoumat její vztah k vybraným socio-demografickým proměnným.

Jsme si vědomi toho, že námi zvolený postup má svá omezení. V první řadě jsme vycházeli pouze z dat od roku 1990, ačkoli by bylo žádoucí provést srovnání s obdobím před společenským obratem. Dále jsme se snažili podat obraz o hédonismu pouze na základě těch indikátorů, které byly v námi zvolených výzkumech zjišťovány.

Hédonismus jsme v naší práci definovali výhradně prostřednictvím souboru hodnot, které byly sledovány ve výzkumech veřejného mínění v letech 1990 – 2011. Klíčovou hédonistickou hodnotou pro nás byla hodnota „žít příjemně, užívat si“. Na základě teoretických úvah a pomocí faktorové analýzy jsme pro potřeby našeho zkoumání vymezili hédonismus v užším a širším slova smyslu. Hédonismus v užším pojetí jsme sestavili z hodnot „žít příjemně, užívat si“, „být oblíbený mezi lidmi“ a „mít užitečné přátele“. Hédonismus v širším pojetí jsme navíc obohatili o hodnoty „mít čas na koníčky“, „mít hezké věci, které nemá každý“, „mít přátele, se kterými si rozumí“ a „žít zajímavý život“. K těmto dvěma vymezením jsme přistoupili proto, že nás zajímalo, zda se budou ve vztahu k socio-demografickým proměnným lišit. Na základě výsledků analýz můžeme konstatovat, že jsme nezaznamenali žádné významnější odlišnosti.

Pokud jde o vymezení hédonismu, můžeme shrnout, že pro nás v obecnosti představuje touhu po příjemném životě. Příjemný život se však neomezuje pouze na

smyslové uspokojení nebo naplnění materiálních potřeb, jak potvrdily i některé kvalitativní sondy [viz Šmídová in Prudký 2012]. Podle našeho názoru je v požadavku na příjemný život patrný i určitý sociální rozměr. Přítomnost hodnot jako „být oblíbený mezi lidmi“, „mít užitečné přátele“, „mít přátele, se kterými si rozumí“ ve faktoru hédonismu poukazuje na skutečnost, že příjemný život nelze naplňovat mimo společnost. K materiálnímu nebo, mohli bychom také říci, „konzumnímu“ rozměru hédonismu odkazuje hodnota „mít hezké věci, které nemá každý“. Hodnoty „mít čas na koníčky“ a „žít zajímavý život“ zase odkazují k potřebě seberealizace a oblasti volného času a zábavy.

Vývoj hédonismu jsme sledovali na pozadí hodnotového žebříčku v letech 1990, 1997, 2004 a 2011. Můžeme konstatovat, že ve sledovaném období nedošlo k žádným dramatickým posunům. Vzestupný pohyb jsme zaznamenali například u hodnot „mít vlastní firmu“ a „mít jakoukoli práci“. Naopak poklesla důležitost hodnot „žít zdravě“, „žít ve zdravém životním prostředí“, „být dobře informován“ a „pomáhat rozvoji demokracie“. V porovnání s těmito změnami se posun hodnoty „žít příjemně, užívat si“, která v naší práci reprezentuje hédonismus, jeví jako relativně výrazný. Tento výsledek potvrzuje tezi o nárůstu hédonistických orientací ve sledovaném období. Pokud ale sledujeme vývoj nově vytvořených proměnných – hédonismus v užším a širším slova smyslu, pak je třeba říci, že jsme žádný výraznější nárůst nepozorovali.

Jestliže tedy v naší práci chápeme hédonismus jako soubor několika příbuzných hodnot, k nimž se respondenti hlásí (kam patří hodnoty „žít příjemně, užívat si“, „být oblíbený mezi lidmi“, „mít užitečné přátele“, „mít čas na koníčky“, „mít hezké věci, které nemá každý“, „mít přátele, se kterými si rozumí“ a „žít zajímavý život“), pak musíme konstatovat, že v mezidobí let 1990 a 2011 se důraz na tuto hodnotu nijak výrazněji nezvýšil.

Zajímalo nás také, jaké jsou vztahy mezi takto vymezeným hédonismem a socio-demografickými proměnnými a také, zda jsou tyto vztahy v čase stabilní nebo se mění. Za tímto účelem jsme analyzovali data z roku 1990 a 2011 a prováděli jejich srovnání. Na základě dat, která jsme měli k dispozici, jsme mohli zkoumat proměnné

pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště, rodinný stav, ekonomická aktivita a náboženské vyznání. K odhalení základních vztahů jsme využili jednorozměrné statistické metody. Následně jsme pro zpřesnění výsledků a ověření vlivu dalších proměnných provedli regresní analýzu.

Vytvořili jsme celkem čtyři regresní modely – pro hédonismus v užším a širším pojetí a pro roky 1990 a 2011. V regresních modelech pro rok 1990 se v užším i širším pojetí hédonismu umístily stejné proměnné – rodinný stav, velikost místa bydliště, ekonomická aktivita a náboženské vyznání. V regresním modelu pro rok 2011 se v užším pojetí hédonismu umístily proměnné věk, velikost místa bydliště a pohlaví a v širším pojetí hédonismu do modelu přibyla proměnná rodinný stav.

V regresních modelech se tedy v letech 1990 a 2011, s výjimkou proměnné velikost místa bydliště, umístily odlišné proměnné. Z uvedeného vyplývá, že diferencující vliv socio-demografických proměnných byl ve vztahu k hédonismu jiný v roce 1990 a jiný v roce 2011. Na tomto příkladu vidíme, že vztahy mezi socio-demografickými proměnnými a hodnotami nemusí být v čase tak stabilní, jak bychom mohli očekávat.

Pokud jde o vztah socio-demografických proměnných a hédonismu, dospěli jsme k následujícím zjištěním. U proměnné pohlaví ukázaly jednorozměrné analýzy i regresní modely, že tato proměnná diferencovala ve vztahu k hédonismu pouze v roce 2011, kdy se ukázalo, že muži na tuto hodnotu kladou větší důraz než ženy. Zajímavé výsledky přinesla regresní analýza u proměnné věk. Ačkoli jsme na základě výsledků jednorozměrných analýz předpokládali, že přístup k hédonismu se bude lišit v závislosti na věku respondentů, ukázalo se, že tato proměnná byla ve vztahu k hédonismu diferencující pouze v roce 2011. V tomto roce jsme zaznamenali silnější příklon k hédonismu u generací narozených od 2. poloviny 70. let oproti generacím starším. Zdá se tedy, že vztah k hédonismu nemusí být nutně ovlivněn věkovou skupinou jako takovou, ale může se, jako v našem případě, lišit v závislosti na generaci, ke které respondent patří. U vzdělání jsme ve vztahu k hédonismu nezaznamenali prakticky žádný trend. Velikost místa, kde respondent žije, však pravděpodobně ovlivňuje jeho vztah k hédonismu, jak potvrdily jednorozměrné

analýzy i regresní modely (proměnná velikost místa bydliště byla jako jediná přítomna ve všech čtyřech modelech). To, že se obyvatelé větších měst hlásí k hédonismu více než obyvatelé menších měst a obcí se však potvrdilo pouze částečně pro datový soubor z roku 2011. Prokázal se také diferencující vliv rodinného stavu. Zde je (s výjimkou užšího pojetí hédonismu v roce 2011) patrný rozdíl zejména mezi osobami svobodnými a osobami ve stavu vdovském – tyto skupiny představují opačné póly, pokud jde o jejich vztah k hédonismu. Jak ale ukázaly regresní analýzy, silnější příklon k hédonismu u svobodných osob nelze vysvětlovat jejich nižším věkem. U proměnné druh ekonomické aktivity jsme zaznamenali rozdíly ve vztahu k hédonismu pouze v roce 2011 a to mezi ekonomicky aktivními, kteří na tuto hodnotu kladou větší důraz, a důchodci. Potvrdil se také náš předpoklad o diferencujícím vlivu náboženského vyznání, avšak pouze pro rok 1990. V tomto roce jsme dospěli ke zjištění, že největší důraz na hédonismus kladou osoby bez vyznání, o něco menší pak osoby katolického vyznání a nejmenší důraz pak osoby, které se hlásí k protestantismu (u této skupiny však kvůli nízkému počtu respondentů nemůžeme činit obecnější závěry). Zajímavé je, že vliv této hodnoty jsme již v roce 2011 nepozorovali.

Analýzy ukázaly, že hodnoty nelze chápat jako neměnné a nehybné entity, ale je třeba provádět jejich opakovaná měření a srovnávat výsledky výzkumů v čase. Ukazuje se také jako nanejvýš žádoucí, neomezovat se pouze na jednoduché popisné statistiky, ale využívat i vícerozměrné metody, pomocí kterých můžeme dospět ke komplexnějšímu, a v jistém smyslu i pravdivějšímu obrazu o hodnotové struktuře.

Bibliografie

BAUMAN, Zygmunt. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá Fronta.

BELLAH, Robert Neelly. 1985. *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.

HAVELKA, Miloš, Müller Karel. 2006. „Procesy transformace a teorie modernizace.“ *Sociologický časopis* 32 (2): 143 – 157.

HECHTER, Michael, Lynn Nadel, Richard E. Michot (eds.). 1993. *The Origin of values*. New York: Aldine De Gruyter.

HENDL, Jan. 2006. *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.

HOFSTEDE, Geert, Gert Jan Hofstede. 2007. *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: Linde.

CHYLÍKOVÁ, Johana. 2011. „Úvod do problematiky výzkumu citlivých témat ve výběrových šetřeních.“ *Data a výzkum – SDA Info* 5 (2): 185 – 203.

INGLEHART, Ronald, Wayne E. Baker. 2000. „Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values.“ *American Sociological Review* 65 (1): 19 – 51.

INGLEHART, Ronald, Christian Welzel. 2005. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

KAPR, Jaroslav, Zdeněk Šafář. 1969. *Sociologie nebo zdravý rozum?: praxe sociologického průzkumu*. Praha: Mladá fronta.

KOHÁK, Erazim. 1992. „Ashes, Ashes... Central Europe after Forty Years.“ *Daedalus* 121 (2): 197 – 215.

- MACHONIN, Pavel, Milan Tuček et al. 1996. *Česká společnost v transformaci. K proměně sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- PIPPA Norris, Ronald Inglehart. 2004: *Sacred and Secular: Religion and Politics worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PRUDKÝ, Libor et al. 2000. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- PRUDKÝ, Libor (ed.). 2010. *Tehdy a teď. Česká společnost po 20 letech*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- PRUDKÝ, Libor (ed.). 2012. *Values, Stratification, Transformation*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- PULLMANN, Michal. 2011. *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium.
- RABUŠIC, Ladislav. 2000. „Je česká společnost ‚postmaterialistická‘?“ *Sociologický časopis* 36 (1): 3 – 22.
- RABUŠIC, Ladislav. 2001. „Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 6 (1): 99 – 122.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka. 2006. „Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze.“ *Sociologický časopis* 42 (1): 107 – 128.
- SCHWARTZ, Shalom H. 1994. „Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values?“ *Journal of Social Issues* 50 (4): 19 – 45.
- SCHWARTZ, Shalom H., Anat Bardi. 1997. „Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe.“ *Political Psychology* 18 (2): 385 – 410.
- SLEJŠKA, Dragoslav. 1990. *Vývojové procesy lidských hodnot a naše doba*. Praha: Sociologický ústav ČSAV.

SOUKUP, Petr, Ladislav Rabušic. 2007. „Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti.“ *Sociologický časopis* 43 (2): 379 – 395.

SOUKUP, Petr. 2006. „Čím větší, tím lepší (aneb mýty o reliabilitě).“ *Socioweb* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. [cit. 7. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=242&lst=112>

SZTOMPKA, Piotr. 1996. „Pohled zpět: Rok 1989 jako kulturní a civilizační zlom.“ *Sociologický časopis* 32 (1): 5 – 20.

TONDL, Ladislav. 1999. *Hodnocení a hodnoty. Metodologické rozměry hodnocení*. Praha: Filosofia.

MCGREGOR, J. P. 1991. „Value Structures in a Developed Socialist System: The Case of Czechoslovakia.“ *Comparative Politics* 23 (2): 181 – 199.

VAN DETH, Elinor Scarbrough. 1998. *The Impact of values*. Oxford: Oxford University Press.

Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum.

DATA:

Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1990. V9025: [počítačový soubor] Praha: Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM)[producent]. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR [archiv]. SDA - reg. č. V9025

Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM) 1997. V9712: [počítačový soubor] Praha: Institut pro výzkum veřejného mínění Českého statistického úřadu (IVVM)[producent]. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR [archiv]. SDA - reg. č. V9712

Sociologický ústav, Akademie věd ČR (SOU) 2004. Naše společnost 2004: [počítačový soubor] Praha: Sociologický ústav, Akademie věd ČR (SOU)[producent]. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR [archiv]. SDA - reg. č. V0405

Sociologický ústav, Akademie věd ČR (SOU) 2011. Naše společnost 2011: [počítačový soubor] Praha: Sociologický ústav, Akademie věd ČR (SOU)[producent]. Sociologický datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR [archiv]. SDA - reg. č. V1105

Příloha

Seznam tabulek v příloze

Tabulka 17: Testování rozdílů v průměrech hodnot mezi roky – Levenův test, Welchův test, Games-Howellův post hoc test.....	99
Tabulka 18: Testování použitelnosti faktorové analýzy – KMO a Barlettův test sféricity.....	100
Tabulka 19: Extrakce komponent pro faktorovou analýzu.....	100
Tabulka 20: Výpočet faktorových zátěží pro rok 1990.....	101
Tabulka 21: Výpočet faktorových zátěží pro rok 1997.....	102
Tabulka 22: Výpočet faktorových zátěží pro rok 2004.....	103
Tabulka 23: Výpočet faktorových zátěží pro rok 2011.....	104
Tabulka 24: Výpočet faktorových zátěží pro sloučený soubor za roky 1990, 1997, 2004, 2011.....	105
Tabulka 25: Ověření reliability – výpočet Cronbachova alfa pro hodnoty, které se umístily alespoň 1x ve faktoru hédonismu a Cronbachova alfa if item Deleted.....	106
Tabulka 26: Hédonismus – testování rozdílů v průměrech mezi roky.....	106
Tabulka 27: Regresní koeficienty – model pro rok 1990 a užší pojetí hédonismu.....	107
Tabulka 28: Regresní koeficienty – model pro rok 1990 a širší pojetí hédonismu.....	108
Tabulka 29: Regresní koeficienty – model pro rok 2011 a užší pojetí hédonismu.....	108
Tabulka 30: Regresní koeficienty – model pro rok 2011 a širší pojetí hédonismu.....	109
Tabulka 31: Diagnostika regresních modelů hédonismu - ANOVA R2.....	110

Seznam grafů v příloze

Graf 12: Diagnostika regresních modelů hédonismu – histogram.....	110
Graf 13: Diagnostika regresních modelů hédonismu – P-P plot.....	111
Graf 14: Diagnostika regresních modelů hédonismu – ověření homoskedasticity.....	112

Hodnota	Levene statistic	Welch statistic	Games-Howell post hoc test				
			1990	1997	2004	2011	
Být dobře informován	14,7 ***	36,9 ***	1990	X	0,32 ***	0,2 ***	0,31 ***
			1997	-0,32 ***	X	-0,13 **	-0,02
			2004	-0,2 ***	0,13 **	X	0,11 **
			2011	-0,31 ***	0,02	-0,11 **	X
Být oblíbený mezi lidmi	6,7 ***	8,2 ***	1990	X	0,08 *	-0,04	0,09 **
			1997	-0,08 *	X	-0,13 ***	0,01
			2004	0,04	0,13 ***	X	0,13 ***
			2011	-0,09 **	-0,01	-0,13 ***	X
Dosáhnout významného postavení	3,2 **	35,6 ***	1990	X	0,06	-0,32 ***	-0,19 ***
			1997	-0,06	X	-0,38 ***	-0,25 ***
			2004	0,32 ***	0,38 ***	X	0,13 **
			2011	0,19 ***	0,25 ***	-0,13 **	X
Mít čas na koníčky	28,6 ***	22,6 ***	1990	X	-0,1 **	-0,22 ***	-0,27 ***
			1997	0,1 **	X	-0,12 **	-0,17 ***
			2004	0,22 ***	0,12 **	X	-0,05
			2011	0,27 ***	0,17 ***	0,05	X
Mít hezké věci, které nemá každý	4,6 **	7,5 ***	1990	X	0,12 **	-0,03	-0,05
			1997	-0,12 **	X	-0,15 **	-0,17 ***
			2004	0,03	0,15 **	X	-0,02
			2011	0,05	0,17 ***	0,02	X
Mít jakoukoli práci	93,9 ***	64,7 ***	1990	X	0,27 ***	-0,15 **	-0,32 ***
			1997	-0,27 ***	X	-0,42 ***	-0,58 ***
			2004	0,15 **	0,42 ***	X	-0,16 ***
			2011	0,32 ***	0,58 ***	0,16 ***	X
Mít práci, která má smysl	9,1 ***	12,3 ***	1990	X	0,14 ***	0,09 *	0,2 ***
			1997	-0,14 ***	X	-0,05	0,06
			2004	-0,09 *	0,05	X	0,11 **
			2011	-0,2 ***	-0,06	-0,11 **	X
Mít práci, která umožňuje nové věci	56,7 ***	30,1 ***	1990	X	0,11 *	-0,23 ***	-0,2 ***
			1997	-0,11 *	X	-0,34 ***	-0,31 ***
			2004	0,23 ***	0,34 ***	X	0,03
			2011	0,2 ***	0,31 ***	-0,03	X
Mít přátele se kterými si rozumím	10,4 ***	7,6 ***	1990	X	-0,01	0,03	0,1 ***
			1997	0,01	X	0,04	0,11 ***
			2004	-0,03	-0,04	X	0,07 **
			2011	-0,1 ***	-0,11 ***	-0,07 **	X
Mít řídicí práci	1,4	23,3 ***	1990	X	0,02	-0,23 ***	-0,24 ***
			1997	-0,02	X	-0,25 ***	-0,26 ***
			2004	0,23 ***	0,25 ***	X	-0,01
			2011	0,24 ***	0,26 ***	0,01	X
Mít užitečné přátele	17 ***	19,3 ***	1990	X	0,1 **	-0,15 ***	-0,1 **
			1997	-0,1 **	X	-0,25 ***	-0,2 ***
			2004	0,15 ***	0,25 ***	X	0,05
			2011	0,1 **	0,2 ***	-0,05	X
Mít vlastní firmu	1,6	43,6 ***	1990	X	-0,03	-0,34 ***	-0,43 ***
			1997	0,03	X	-0,32 ***	-0,4 ***
			2004	0,34 ***	0,32 ***	X	-0,08
			2011	0,43 ***	0,4 ***	0,08	X
Mít všeobecný přehled	14,8 ***	3,6 **	1990	X	0,06	-0,05	0,04
			1997	-0,06	X	-0,11 **	-0,03
			2004	0,05	0,11 **	X	0,08 *
			2011	-0,04	0,03	-0,08 *	X
Mít vždy nerušené soukromí	3,7 **	1,1	1990	X	0,05	0,01	0,01
			1997	-0,05	X	-0,05	-0,05
			2004	-0,01	0,05	X	0
			2011	-0,01	0,05	0	X
Mít zajímavou práci	15 ***	6 ***	1990	X	0,13 **	0,03	0,11 **
			1997	-0,13 **	X	-0,1 **	-0,02
			2004	-0,03	0,1 **	X	0,08 *
			2011	-0,11 **	0,02	-0,08 *	X
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	20 ***	13,2 ***	1990	X	0,22 ***	0,01	0,13 **
			1997	-0,22 ***	X	-0,21 ***	-0,09 *
			2004	-0,01	0,21 ***	X	0,12 **
			2011	-0,13 **	0,09 *	-0,12 **	X

Hodnota	Levene statistic	Welch statistic	Games-Howell post hoc test				
			1990	1997	2004	2011	
Podávat profesionální výkon	28,9 ***	49,2 ***	1990	X	0,3 ***	-0,11 **	-0,02
			1997	-0,3 ***	X	-0,41 ***	-0,32 ***
			2004	0,11 **	0,41 ***	X	0,1 **
			2011	0,02	0,32 ***	-0,1 **	X
Pomáhat každému, kdo potřebuje	6,2 ***	14,5 ***	1990	X	0,21 ***	0,05	0,08 *
			1997	-0,21 ***	X	-0,16 ***	-0,13 ***
			2004	-0,05	0,16 ***	X	0,03
			2011	-0,08 *	0,13 ***	-0,03	X
Pomáhat rodině, přátelům	28,7 ***	9,5 ***	1990	X	-0,03	0,05	0,1 **
			1997	0,03	X	0,08 **	0,13 ***
			2004	-0,05	-0,08 **	X	0,05
			2011	-0,1 **	-0,13 ***	-0,05	X
Pomáhat rozvoji demokracie	7,7 ***	33,7 ***	1990	X	0,33 ***	0,07	0,29 ***
			1997	-0,33 ***	X	-0,26 ***	-0,04
			2004	-0,07	0,26 ***	X	0,22 ***
			2011	-0,29 ***	0,04	-0,22 ***	X
Pracovat se sympatickým kolektivem	19 ***	12,4 ***	1990	X	0,22 ***	0,03	0,09 **
			1997	-0,22 ***	X	-0,19 ***	-0,13 **
			2004	-0,03	0,19 ***	X	0,07
			2011	-0,09 **	0,13 **	-0,07	X
Prosazovat politiku své strany	7 ***	12,1 ***	1990	X	0,19 ***	-0,05	0,03
			1997	-0,19 ***	X	-0,25 ***	-0,17 ***
			2004	0,05	0,25 ***	X	0,08
			2011	-0,03	0,17 ***	-0,08	X
Vydělávat hodně peněz	13,7 ***	14,9 ***	1990	X	0,1 *	-0,14 ***	-0,06
			1997	-0,1 *	X	-0,25 ***	-0,16 ***
			2004	0,14 ***	0,25 ***	X	0,09 *
			2011	0,06	0,16 ***	-0,09 *	X
Žít podle náboženských zásad	6,3 ***	7,8 ***	1990	X	0,14 **	-0,07	-0,02
			1997	-0,14 **	X	-0,21 ***	-0,16 **
			2004	0,07	0,21 ***	X	0,06
			2011	0,02	0,16 **	-0,06	X
Žít podle přesvědčení	13,3 ***	18,6 ***	1990	X	0,08 **	0,14 ***	0,2 ***
			1997	-0,08 **	X	0,06	0,12 ***
			2004	-0,14 ***	-0,06	X	0,06
			2011	-0,2 ***	-0,12 ***	-0,06	X
Žít příjemně, užívat si	37,8 ***	39,8 ***	1990	X	0	-0,22 ***	-0,31 ***
			1997	0	X	-0,22 ***	-0,31 ***
			2004	0,22 ***	0,22 ***	X	-0,09 **
			2011	0,31 ***	0,31 ***	0,09 **	X
Žít v hezkém prostředí	28,8 ***	40,5 ***	1990	X	0,13 ***	0,18 ***	0,29 ***
			1997	-0,13 ***	X	0,05	0,15 ***
			2004	-0,18 ***	-0,05	X	0,11 ***
			2011	-0,29 ***	-0,15 ***	-0,11 ***	X
Žít ve spokojené rodině	99,5 ***	29,2 ***	1990	X	-0,02	0,1 ***	0,17 ***
			1997	0,02	X	0,12 ***	0,19 ***
			2004	-0,1 ***	-0,12 ***	X	0,07 **
			2011	-0,17 ***	-0,19 ***	-0,07 **	X
Žít ve zdravém životním prostředí	125,5 ***	83,5 ***	1990	X	0,18 ***	0,22 ***	0,38 ***
			1997	-0,18 ***	X	0,05	0,21 ***
			2004	-0,22 ***	-0,05	X	0,16 ***
			2011	-0,38 ***	-0,21 ***	-0,16 ***	X
Žít zajímavý život	37,2 ***	18,8 ***	1990	X	0,07	-0,13 **	-0,19 ***
			1997	-0,07	X	-0,2 ***	-0,26 ***
			2004	0,13 **	0,2 ***	X	-0,06
			2011	0,19 ***	0,26 ***	0,06	X
Žít zdravě	31,5 ***	53,9 ***	1990	X	0,12 ***	0,19 ***	0,34 ***
			1997	-0,12 ***	X	0,08 **	0,22 ***
			2004	-0,19 ***	-0,08 **	X	0,15 ***
			2011	-0,34 ***	-0,22 ***	-0,15 ***	X

Tabulka 17: Testování rozdílů v průměrech hodnot mezi roky – Levenův test, Welchův test, Games-Howellův post hoc test

Sample	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	Bartlett's sphericity test		
		Statistic	df	Sig.
1990	0,863	7594,6	465	0,000
1997	0,877	8730,3	465	0,000
2004	0,892	7001,7	465	0,000
2011	0,910	9477,2	465	0,000
all	0,900	31378,0	465	0,000

Tabulka 18: Testování použitelnosti faktorové analýzy – KMO a Bartlettův test sféricity

Sample	Component	Initial Eigenvalues		
		Total	% of Variance	Cumulative %
1990	1	5,981	19,292	19,292
	2	2,810	9,064	28,356
	3	2,410	7,774	36,130
	4	1,938	6,252	42,382
	5	1,333	4,302	46,684
	6	1,142	3,684	50,367
	7	1,077	3,474	53,842
	8	1,030	3,321	57,163
1997	1	6,135	19,791	19,791
	2	3,081	9,937	29,729
	3	2,310	7,450	37,179
	4	1,833	5,914	43,092
	5	1,337	4,312	47,404
	6	1,102	3,554	50,958
	7	1,045	3,371	54,329
2004	1	7,484	24,143	24,143
	2	2,806	9,053	33,196
	3	2,214	7,141	40,337
	4	1,726	5,569	45,906
	5	1,201	3,876	49,781
	6	1,084	3,498	53,280
2011	1	8,483	27,364	27,364
	2	2,792	9,006	36,370
	3	2,235	7,211	43,581
	4	1,665	5,370	48,951
	5	1,121	3,618	52,569
	6	1,005	3,243	55,811
all	1	6,787	21,893	21,893
	2	2,968	9,575	31,468
	3	2,288	7,380	38,848
	4	1,900	6,129	44,977
	5	1,229	3,965	48,942
	6	1,045	3,369	52,311
	7	1,001	3,229	55,540

Tabulka 19: Extrakce komponent pro faktorovou analýzu

Variable	Component							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Mít jakoukoli práci	0,341	0,036	0,123	0,132	0,001	-0,153	0,109	-0,591
Mít práci, která má smysl	0,798	0,097	0,009	0,080	0,090	0,064	0,053	-0,048
Mít práci, která umožňuje nové věci	0,553	0,445	0,042	0,172	-0,006	0,078	0,050	0,147
Mít zajímavou práci	0,814	0,123	0,087	0,006	0,029	-0,060	0,000	-0,049
Podávat profesionální výkon	0,713	0,293	-0,040	0,143	0,055	-0,070	0,147	0,092
Pracovat se sympatickým kolektivem	0,750	0,059	0,145	0,142	0,056	-0,011	-0,022	-0,055
Dosáhnout významného postavení	0,211	0,631	0,272	0,155	-0,012	0,068	-0,061	-0,034
Mít hezké věci, které nemá každý	0,073	0,540	0,384	-0,113	0,165	-0,173	-0,190	0,031
Mít řídicí práci	0,216	0,706	0,085	0,186	-0,057	0,076	0,098	0,042
Mít vlastní firmu	0,126	0,705	0,001	0,049	-0,074	0,063	0,055	-0,006
Vydělávat hodně peněz	0,351	0,363	0,259	-0,114	0,034	-0,376	0,061	-0,370
Být oblíbený mezi lidmi	0,125	0,116	0,641	0,040	0,074	0,163	0,149	-0,163
Mít čas na koníčky	0,185	0,077	0,461	0,077	0,071	-0,150	0,099	0,420
Mít přátele se kterými si rozumím	0,227	-0,080	0,596	0,135	0,139	0,209	0,025	0,048
Mít užitečné přátele	-0,105	0,259	0,638	0,061	-0,025	-0,020	0,133	-0,204
Mít vždy nerušené soukromí	-0,066	0,008	0,490	-0,046	0,044	0,012	0,461	0,174
Žít příjemně, užívat si	-0,046	0,336	0,616	0,000	0,153	-0,335	-0,138	0,101
Žít zajímavý život	0,174	0,421	0,423	0,002	0,068	-0,242	-0,242	0,331
Být dobře informován	0,276	0,091	0,055	0,577	0,054	0,001	0,198	0,362
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	0,122	-0,014	0,090	0,689	0,104	0,227	0,051	-0,079
Pomáhat rozvoji demokracie	0,179	0,011	0,066	0,761	0,130	0,106	-0,019	0,062
Prosazovat politiku své strany	-0,068	0,276	-0,023	0,716	0,019	-0,001	-0,043	-0,122
Žít podle přesvědčení	0,099	0,151	-0,077	-0,009	0,489	0,026	0,268	0,269
Žít v hezkém prostředí	0,056	-0,015	0,192	0,064	0,754	0,023	0,018	-0,057
Žít ve zdravém životním prostředí	0,073	-0,127	0,012	0,206	0,701	-0,059	0,128	0,030
Žít zdravě	-0,006	0,000	0,106	0,008	0,646	0,208	0,120	-0,040
Pomáhat každému, kdo potřebuje	0,176	0,017	0,093	0,227	0,239	0,640	0,074	-0,028
Žít podle náboženských zásad	-0,147	0,118	0,008	0,091	0,019	0,746	-0,097	0,087
Pomáhat rodině, přátelům	-0,016	0,105	0,109	0,021	0,206	-0,104	0,693	-0,082
Žít ve spokojené rodině	0,220	-0,118	0,050	0,089	0,178	0,064	0,565	0,012
Mít všeobecný přehled	0,400	0,159	0,037	0,439	-0,001	0,024	0,116	0,482

Tabulka 20: Výpočet faktorových zátěží pro rok 1990

Variable	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
Mít jakoukoli práci	0,551	0,177	0,153	-0,093	-0,441	-0,114	0,134
Mít práci, která má smysl	0,780	-0,036	0,116	0,191	0,115	0,071	0,006
Mít práci, která umožňuje nové věci	0,585	0,098	0,217	0,027	0,354	0,137	-0,033
Mít zajímavou práci	0,828	0,045	0,022	0,100	0,116	0,064	-0,045
Podávat profesionální výkon	0,718	0,074	0,175	0,046	0,223	0,056	-0,030
Pracovat se sympatickým kolektivem	0,744	0,178	0,072	0,148	0,020	0,061	-0,001
Být oblíbený mezi lidmi	0,136	0,499	0,042	0,307	0,125	0,027	0,071
Mít hezké věci, které nemá každý	0,129	0,690	0,010	-0,134	0,087	0,158	0,044
Mít užitečné přátele	-0,014	0,644	-0,016	0,225	0,085	-0,071	-0,035
Vydělávat hodně peněz	0,540	0,548	-0,096	-0,062	0,024	-0,003	-0,080
Žít příjemně, užívat si	0,030	0,698	-0,025	0,074	0,039	0,307	-0,114
Být dobře informován	0,154	-0,130	0,626	0,213	0,190	0,204	-0,133
Mít všeobecný přehled	0,221	-0,085	0,533	0,172	0,311	0,252	-0,174
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	0,080	-0,016	0,620	0,280	-0,006	-0,037	0,252
Pomáhat rozvoji demokracie	0,165	-0,003	0,749	0,102	0,035	0,017	0,065
Prosazovat politiku své strany	-0,019	0,223	0,727	-0,126	-0,129	-0,096	0,120
Mít přátele se kterými si rozumím	0,124	0,053	-0,018	0,503	0,004	0,299	-0,031
Pomáhat rodině, přátelům	0,193	0,004	-0,099	0,388	-0,060	-0,135	0,315
Žít v hezkém prostředí	-0,008	0,246	0,081	0,664	0,029	0,058	-0,005
Žít ve spokojené rodině	0,218	-0,013	0,062	0,492	-0,206	-0,115	-0,121
Žít ve zdravém životním prostředí	0,045	-0,034	0,193	0,659	0,008	0,169	-0,002
Žít zdravě	-0,078	0,062	0,155	0,609	0,035	0,048	0,277
Dosáhnout významného postavení	0,260	0,465	0,268	-0,057	0,498	-0,036	0,014
Mít řídicí práci	0,366	0,347	0,196	-0,044	0,607	-0,102	0,076
Mít vlastní firmu	0,320	0,246	-0,064	-0,107	0,626	-0,049	0,135
Mít čas na koníčky	0,044	0,352	0,007	-0,022	0,006	0,627	0,107
Mít vždy nerušené soukromí	-0,017	0,251	-0,045	0,131	-0,114	0,505	0,316
Žít podle přesvědčení	0,119	-0,149	0,139	0,299	-0,018	0,542	-0,084
Žít zajímavý život	0,248	0,416	0,122	-0,034	0,294	0,432	-0,188
Pomáhat každému, kdo potřebuje	0,149	-0,066	0,336	0,397	0,019	0,040	0,477
Žít podle náboženských zásad	-0,132	-0,075	0,105	-0,018	0,094	0,094	0,749

Tabulka 21: Výpočet faktorových zátěží pro rok 1997

Variable	Component					
	1	2	3	4	5	6
Mít přátele se kterými si rozumím	0,609	0,294	-0,102	0,149	0,114	-0,062
Mít vždy nerušené soukromí	0,457	0,327	0,046	0,010	-0,199	0,286
Pomáhat každému, kdo potřebuje	0,471	-0,065	0,140	0,094	0,248	0,426
Pomáhat rodině, přátelům	0,638	0,021	0,121	0,185	-0,062	0,101
Žít podle přesvědčení	0,578	0,109	0,184	0,089	0,010	0,011
Žít v hezkém prostředí	0,552	0,392	-0,011	0,072	0,199	-0,092
Žít ve spokojené rodině	0,662	-0,022	0,059	0,198	-0,148	0,004
Žít ve zdravém životním prostředí	0,653	0,118	0,117	0,050	0,222	-0,056
Žít zdravě	0,649	0,050	0,077	0,023	0,152	0,124
Být oblíbený mezi lidmi	0,387	0,468	0,114	0,012	0,113	0,040
Mít čas na koníčky	0,271	0,595	0,105	-0,027	-0,087	0,203
Mít hezké věci, které nemá každý	-0,130	0,675	0,248	0,048	-0,060	0,117
Mít užitečné přátele	0,139	0,608	-0,048	0,093	0,168	-0,020
Žít příjemně, užívat si	0,189	0,720	0,147	0,049	-0,047	-0,115
Žít zajímavý život	0,112	0,608	0,347	-0,005	-0,025	-0,094
Být dobře informován	0,342	0,005	0,578	-0,107	0,398	-0,085
Dosáhnout významného postavení	0,099	0,434	0,548	-0,019	0,086	-0,011
Mít práci, která umožňuje nové věci	0,201	0,100	0,619	0,328	0,092	0,159
Mít řídicí práci	-0,036	0,347	0,657	0,161	0,082	0,117
Mít vlastní firmu	-0,132	0,352	0,546	0,171	-0,055	0,131
Mít všeobecný přehled	0,400	0,042	0,607	-0,080	0,284	-0,126
Podávat profesionální výkon	0,294	0,093	0,506	0,349	0,218	-0,105
Mít jakoukoli práci	0,103	-0,059	-0,097	0,662	0,116	0,160
Mít práci, která má smysl	0,361	-0,069	0,397	0,598	0,108	0,049
Mít zajímavou práci	0,214	0,129	0,239	0,710	0,055	-0,133
Pracovat se sympatickým kolektivem	0,393	0,214	0,198	0,427	0,089	-0,044
Vydělávat hodně peněz	-0,043	0,505	0,106	0,560	-0,073	-0,200
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	0,207	-0,043	0,071	0,152	0,657	0,201
Pomáhat rozvoji demokracie	0,110	-0,070	0,226	0,226	0,702	0,091
Prosazovat politiku své strany	-0,081	0,121	0,106	-0,051	0,747	0,036
Žít podle náboženských zásad	0,032	0,029	0,028	-0,039	0,193	0,787

Tabulka 22: Výpočet faktorových zátěží pro rok 2004

Variable	Component					
	1	2	3	4	5	6
Dosáhnout významného postavení	0,750	0,059	0,114	0,173	-0,024	0,153
Mít hezké věci, které nemá každý	0,727	-0,068	0,103	-0,021	0,101	-0,076
Mít řídicí práci	0,716	0,145	-0,078	0,241	0,072	0,153
Mít vlastní firmu	0,651	0,298	-0,001	0,001	-0,010	0,078
Žít zajímavý život	0,545	0,076	0,462	0,266	-0,036	-0,157
Mít jakoukoli práci	-0,065	0,567	0,129	-0,048	-0,037	0,135
Mít práci, která má smysl	0,115	0,685	0,150	0,257	0,122	0,051
Mít práci, která umožňuje nové věci	0,444	0,481	-0,002	0,360	0,081	0,099
Mít zajímavou práci	0,148	0,778	0,182	0,178	0,110	-0,097
Podávat profesionální výkon	0,241	0,516	0,162	0,342	0,165	0,036
Pracovat se sympatickým kolektivem	0,201	0,649	0,159	0,141	0,237	-0,044
Vydělávat hodně peněz	0,415	0,522	0,301	-0,226	0,048	-0,067
Být oblíbený mezi lidmi	0,380	0,221	0,409	0,029	0,233	0,210
Mít přátele se kterými si rozumím	0,019	0,308	0,660	0,069	0,271	0,155
Mít užitečné přátele	0,480	0,086	0,539	-0,109	0,051	0,196
Žít podle přesvědčení	0,044	0,102	0,626	0,240	0,205	-0,039
Žít příjemně, užívat si	0,361	0,088	0,624	0,092	0,121	-0,225
Žít v hezkém prostředí	0,040	0,316	0,548	0,288	0,294	-0,007
Žít ve zdravém životním prostředí	-0,096	0,296	0,521	0,376	0,225	0,120
Žít zdravě	-0,013	0,220	0,492	0,029	0,291	0,392
Být dobře informován	0,136	0,107	0,254	0,703	0,111	0,123
Mít všeobecný přehled	0,174	0,139	0,153	0,676	0,209	0,123
Pomáhat rozvoji demokracie	0,021	0,233	0,080	0,531	-0,102	0,396
Mít čas na koníčky	0,376	-0,022	0,183	0,135	0,536	-0,182
Mít vždy nerušené soukromí	0,214	-0,055	0,198	0,064	0,687	-0,130
Pomáhat každému, kdo potřebuje	0,034	0,270	0,082	0,153	0,496	0,428
Pomáhat rodině, přátelům	-0,081	0,287	0,276	0,015	0,605	0,136
Žít ve spokojené rodině	-0,185	0,304	0,301	0,050	0,579	0,138
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	-0,071	0,343	0,129	0,260	0,152	0,495
Prosazovat politiku své strany	0,195	0,034	-0,023	0,418	-0,166	0,538
Žít podle náboženských zásad	0,141	-0,185	-0,009	0,076	0,004	0,682

Tabulka 23: Výpočet faktorových zátěží pro rok 2011

Variable	Component						
	1	2	3	4	5	6	7
Mít jakoukoli práci	0,446	0,000	-0,025	0,264	0,118	-0,564	-0,038
Mít práci, která má smysl	0,759	0,034	0,243	0,098	-0,015	0,036	0,035
Mít práci, která umožňuje nové věci	0,608	0,310	0,002	0,169	0,067	0,222	0,150
Mít zajímavou práci	0,789	0,119	0,170	0,037	0,021	-0,063	-0,098
Podávat profesionální výkon	0,698	0,184	0,136	0,157	0,020	0,150	-0,002
Pracovat se sympatickým kolektivem	0,672	0,161	0,214	0,121	0,073	-0,092	-0,060
Být oblíbený mezi lidmi	0,105	0,468	0,403	0,057	0,075	-0,112	0,100
Dosáhnout významného postavení	0,256	0,667	-0,021	0,148	-0,029	0,171	0,153
Mít hezké věci, které nemá každý	0,061	0,670	-0,047	-0,014	0,216	-0,039	-0,042
Mít řídicí práci	0,367	0,593	-0,088	0,113	-0,044	0,223	0,260
Mít užitečné přátele	-0,054	0,616	0,277	0,074	0,027	-0,235	-0,012
Mít vlastní firmu	0,330	0,559	-0,123	-0,069	-0,077	0,149	0,259
Vydělávat hodně peněz	0,459	0,476	0,052	-0,068	0,075	-0,326	-0,210
Žít příjemně, užívat si	-0,006	0,628	0,179	0,028	0,339	-0,066	-0,267
Žít zajímavý život	0,181	0,594	0,050	0,072	0,251	0,234	-0,222
Mít přátele se kterými si rozumím	0,127	0,168	0,611	0,055	0,106	-0,016	-0,027
Pomáhat rodině, přátelům	0,212	-0,059	0,491	-0,099	0,241	-0,082	0,209
Žít podle přesvědčení	0,144	-0,005	0,472	0,045	0,256	0,272	-0,056
Žít v hezkém prostředí	0,050	0,172	0,698	0,114	0,028	0,027	-0,097
Žít ve spokojené rodině	0,252	-0,158	0,563	-0,066	0,153	-0,008	0,080
Žít ve zdravém životním prostředí	0,095	-0,001	0,717	0,198	-0,060	0,130	-0,074
Žít zdravě	0,005	0,035	0,671	0,109	-0,017	0,027	0,187
Být dobře informován	0,249	0,048	0,238	0,506	0,095	0,471	-0,041
Mít podíl na zlepšování života v bydlišti	0,153	-0,013	0,206	0,648	0,026	-0,057	0,235
Pomáhat rozvoji demokracie	0,200	0,000	0,140	0,743	-0,021	0,103	0,046
Prosazovat politiku své strany	-0,011	0,174	-0,063	0,742	-0,033	-0,035	0,094
Mít čas na koníčky	0,079	0,292	0,058	0,051	0,725	0,085	-0,035
Mít vždy nerušené soukromí	-0,007	0,123	0,242	-0,035	0,703	-0,044	0,128
Mít všeobecný přehled	0,336	0,100	0,174	0,378	0,144	0,544	-0,005
Pomáhat každému, kdo potřebuje	0,182	-0,045	0,362	0,304	0,127	-0,020	0,494
Dosáhnout významného postavení	-0,146	0,049	0,025	0,188	0,026	0,013	0,715

Tabulka 24: Výpočet faktorových zátěží pro sloučený soubor za roky 1990, 1997, 2004, 2011

	1990		1997		2004		2011		all	
	Cronbach's Alpha (for all 16 items)	Cronbach's Alpha if Item Deleted	Cronbach's Alpha (for all 16 items)	Cronbach's Alpha if Item Deleted	Cronbach's Alpha (for all 16 items)	Cronbach's Alpha if Item Deleted	Cronbach's Alpha (for all 16 items)	Cronbach's Alpha if Item Deleted	Cronbach's Alpha (for all 16 items)	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Žít příjemně, užívat si		0,759		0,769		0,821		0,844		0,798
Být oblíbený mezi lidmi		0,770		0,777		0,829		0,844		0,804
Mít užitečné přátele		0,770		0,778		0,831		0,844		0,804
Mít hezké věci, které nemá každý		0,763		0,774		0,829		0,850		0,804
Žít zajímavý život		0,764		0,770		0,825		0,842		0,800
Mít čas na koníčky		0,774		0,782		0,828		0,850		0,808
Mít přátele se kterými si rozumím		0,777		0,789		0,833		0,848		0,811
Vydělávat hodně peněz	0,786	0,773	0,793	0,776	0,839	0,832	0,856	0,848	0,818	0,807
Dosáhnout významného postavení		0,763		0,770		0,825		0,845		0,800
Mít řídicí práci		0,769		0,774		0,828		0,850		0,805
Mít vlastní firmu		0,780		0,785		0,835		0,852		0,812
Mít vždy nerušené soukromí		0,781		0,791		0,834		0,853		0,814
Žít podle přesvědčení		0,787		0,796		0,835		0,849		0,816
Žít v hezkém prostředí		0,783		0,787		0,829		0,847		0,811
Žít ve zdravém životním prostředí		0,788		0,792		0,833		0,851		0,815
Žít zdravě		0,787		0,794		0,837		0,853		0,818

Tabulka 25: Ověření reliability – výpočet Cronbachova alfa pro hodnoty, které se umístily alespoň 1x ve faktoru hédonismu a Cronbachova alfa if item Deleted

Hodnota	Levene statistic	Welch statistic	Games-Howell post hoc test				
			1990	1997	2004	2011	
Hédonismus, širší pojetí	5,9 ***	21,5 ***	1990	X	0,05	-0,1 ***	-0,1 ***
			1997	-0,05	X	-0,15 ***	-0,14 ***
			2004	0,1 ***	0,15 ***	X	0,01
			2011	0,1 ***	0,14 ***	-0,01	X
Hédonismus, užší pojetí	13 ***	23,6 ***	1990	X	0,07 *	-0,13 ***	-0,1 **
			1997	-0,07 *	X	-0,2 ***	-0,17 ***
			2004	0,13 ***	0,2 ***	X	0,03
			2011	0,1 **	0,17 ***	-0,03	X

Pozn.: výsledky testů jsou znázorněny pomocí hvězdiček: *** signifikance na 1% hladině významnosti, ** signifikance na 5% hladině významnosti, * signifikance na 10% hladině významnosti. Podtabulku Games-Howellova testu je třeba číst po řádcích, tj. na daném řádku je uvedené, o kolik jsou hodnoty větší/menší oproti kategorii v příslušném sloupci.

Tabulka 26: Hédonismus – testování rozdílů v průměrech mezi roky

Variable	Coefficient	F-Stat	df1	df2	Sig.	
(konstanta)	3,033					
rodinný stav: svobodný / svobodná	0	4,104	3	928	0.007	
rodinný stav: ženatý / vdaná	-0,241					
rodinný stav: rozvedený / rozvedená	-0,191					
rodinný stav: vdovec / vdova	-0,245					
velikost bydliště: 0 – 1 999	0	6,933	4		0.000	
velikost bydliště: 2 000 – 4 999	0,175					
velikost bydliště: 5 000 – 19 999	0,047					
velikost bydliště: 20 000 – 99 999	0,288					
velikost bydliště: 100 000 a více	0,078					
ekonomická aktivita: student	0	2,523	3		0.056	
ekonomická aktivita: žena v domácnosti	0,027					
ekonomická aktivita: ekonomicky aktivní	0,132					
ekonomická aktivita: důchodce	-0,005					
náboženská vyznání: ateisté	0	5,815	3	0.001		
náboženská vyznání: katolíci	-0,110					
náboženská vyznání: protestanti	-0,302					
náboženská vyznání: jiná vyznání	-0,311					

Tabulka 27: Regresní koeficienty – model pro rok 1990 a užší pojetí hédonismu

Variable	Coefficient	F-Stat	df1	df2	Sig.	
(konstanta)	3,039					
rodinný stav: svobodný / svobodná	0	7,896	3	914	0	
rodinný stav: ženatý / vdaná	-0,258					
rodinný stav: rozvedený / rozvedená	-0,152					
rodinný stav: vdovec / vdova	-0,308					
velikost bydliště: 0 – 1 999	0	8,749	4		0	
velikost bydliště: 2 000 – 4 999	0,228					
velikost bydliště: 5 000 – 19 999	0,073					
velikost bydliště: 20 000 – 99 999	0,258					
velikost bydliště: 100 000 a více	0,103					
ekonomická aktivita: student	0	3,265	3		0,021	
ekonomická aktivita: žena v domácnosti	-0,007					
ekonomická aktivita: ekonomicky aktivní	0,039					
ekonomická aktivita: důchodce	-0,111					
náboženská vyznání: ateisté	0	6,421	3	0		
náboženská vyznání: katolíci	-0,114					
náboženská vyznání: protestanti	-0,265					
náboženská vyznání: jiná vyznání	-0,091					

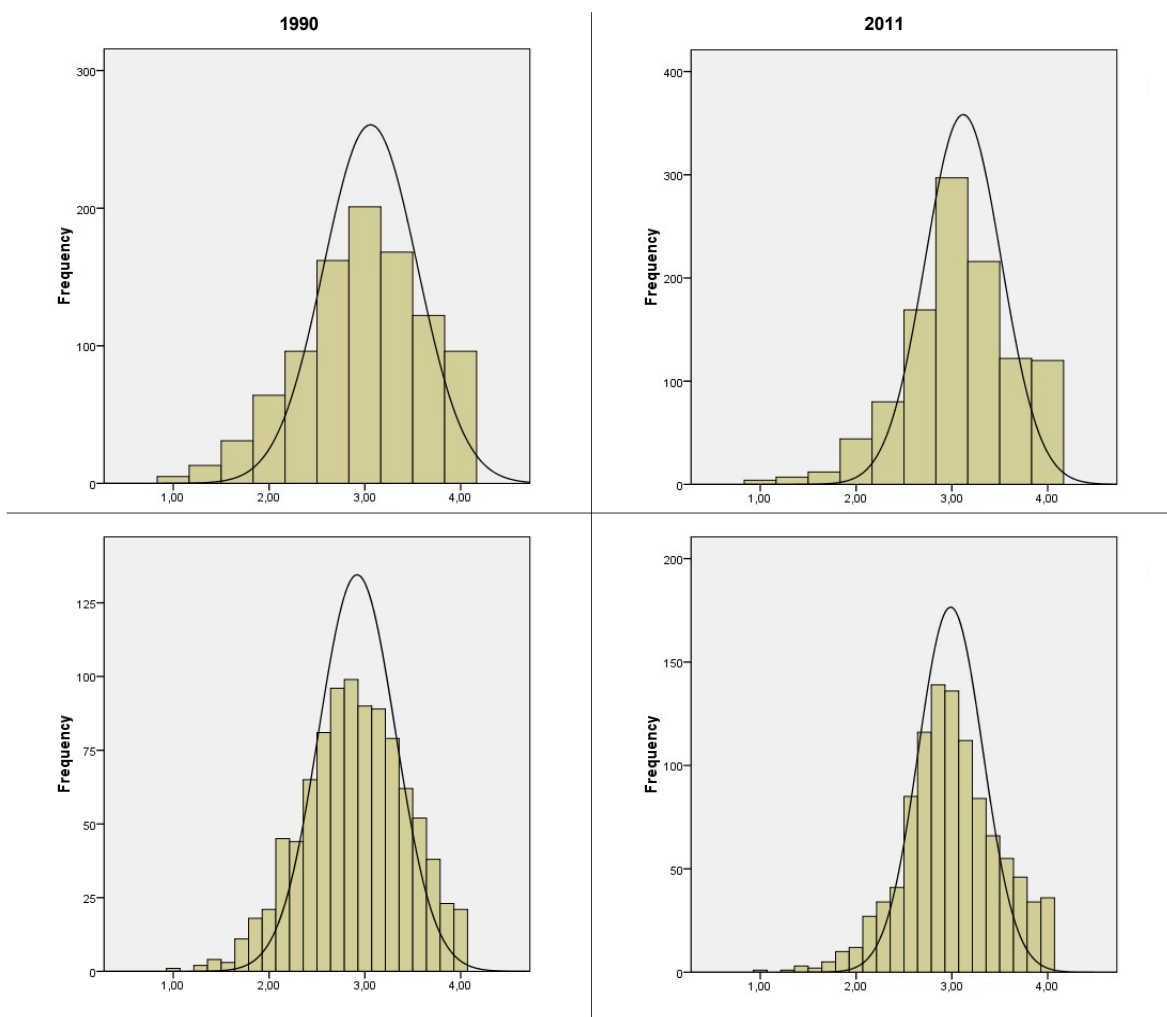
Tabulka 28: Regresní koeficienty – model pro rok 1990 a širší pojetí hédonismu

Variable	Coefficient	F-Stat	df1	df2	Sig.
(konstanta)	3,309				
věk: do 25	0	17,641	3	1061	0,000
věk: 26-35	-0,115				
věk: 36-49	-0,263				
věk: 50 a více	-0,323				
velikost bydliště: 0 – 1 999	0	3,439	4		0,008
velikost bydliště: 2 000 – 4 999	-0,098				
velikost bydliště: 5 000 – 19 999	0,082				
velikost bydliště: 20 000 – 99 999	0,015				
velikost bydliště: 100 000 a více	0,094				
pohlaví: muž	0	6,921	1		0,009
pohlaví: žena	-0,089				

Tabulka 29: Regresní koeficienty – model pro rok 2011 a užší pojetí hédonismu

Variable	Coefficient	F-Stat	df1	df2	Sig.
(konstanta)	3,251				
věk: do 25	0	5,925	3	1032	0,001
věk: 26-35	-0,112				
věk: 36-49	-0,196				
věk: 50 a více	-0,262				
rodinný stav: svobodný / svobodná	0	2,880	3		0,035
rodinný stav: ženatý / vdaná	-0,090				
rodinný stav: rozvedený / rozvedená	-0,097				
rodinný stav: vdovec / vdova	-0,228				
velikost bydliště: 0 – 1 999	0	5,985	4		0,000
velikost bydliště: 2 000 – 4 999	-0,123				
velikost bydliště: 5 000 – 19 999	0,062				
velikost bydliště: 20 000 – 99 999	0,014				
velikost bydliště: 100 000 a více	0,105				
pohlaví: muž	0	4,397	1	0,036	
pohlaví: žena	-0,062				

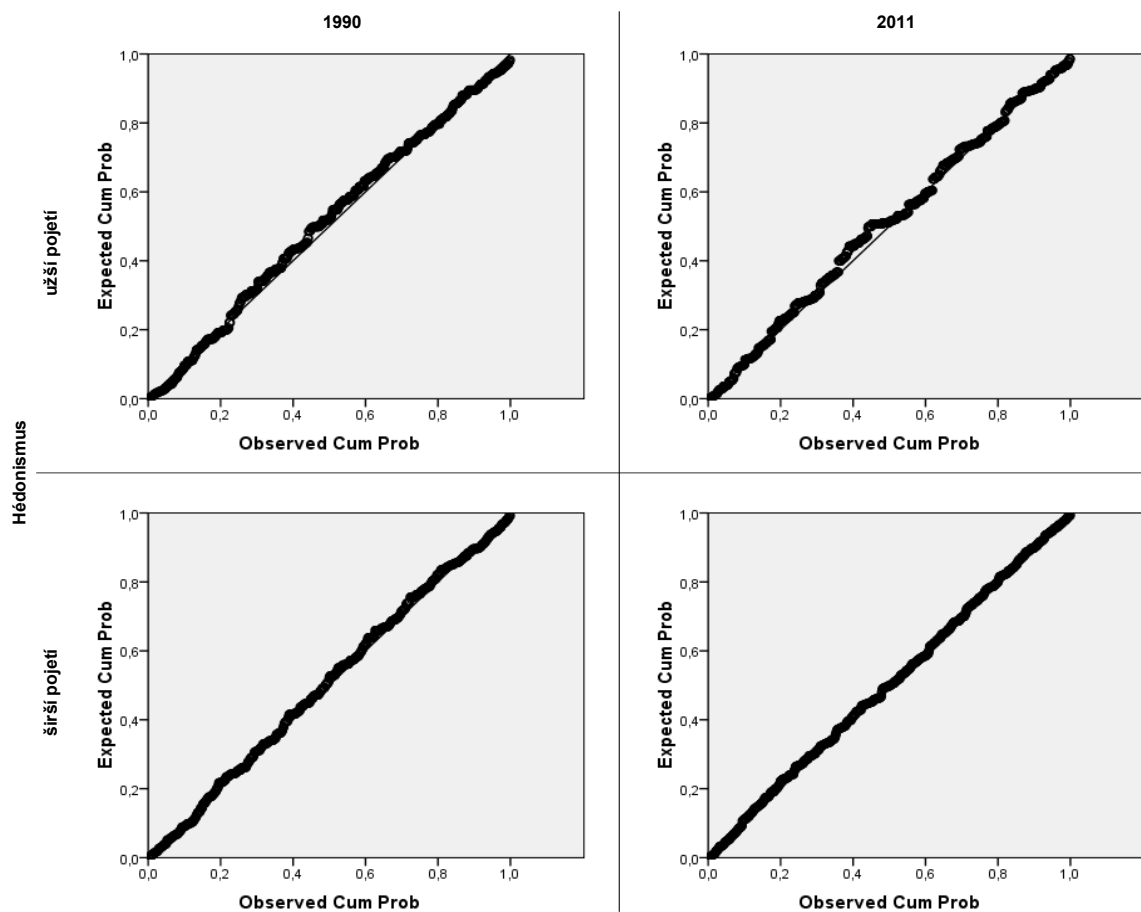
Tabulka 30: Regresní koeficienty – model pro rok 2011 a širší pojetí hédonismu

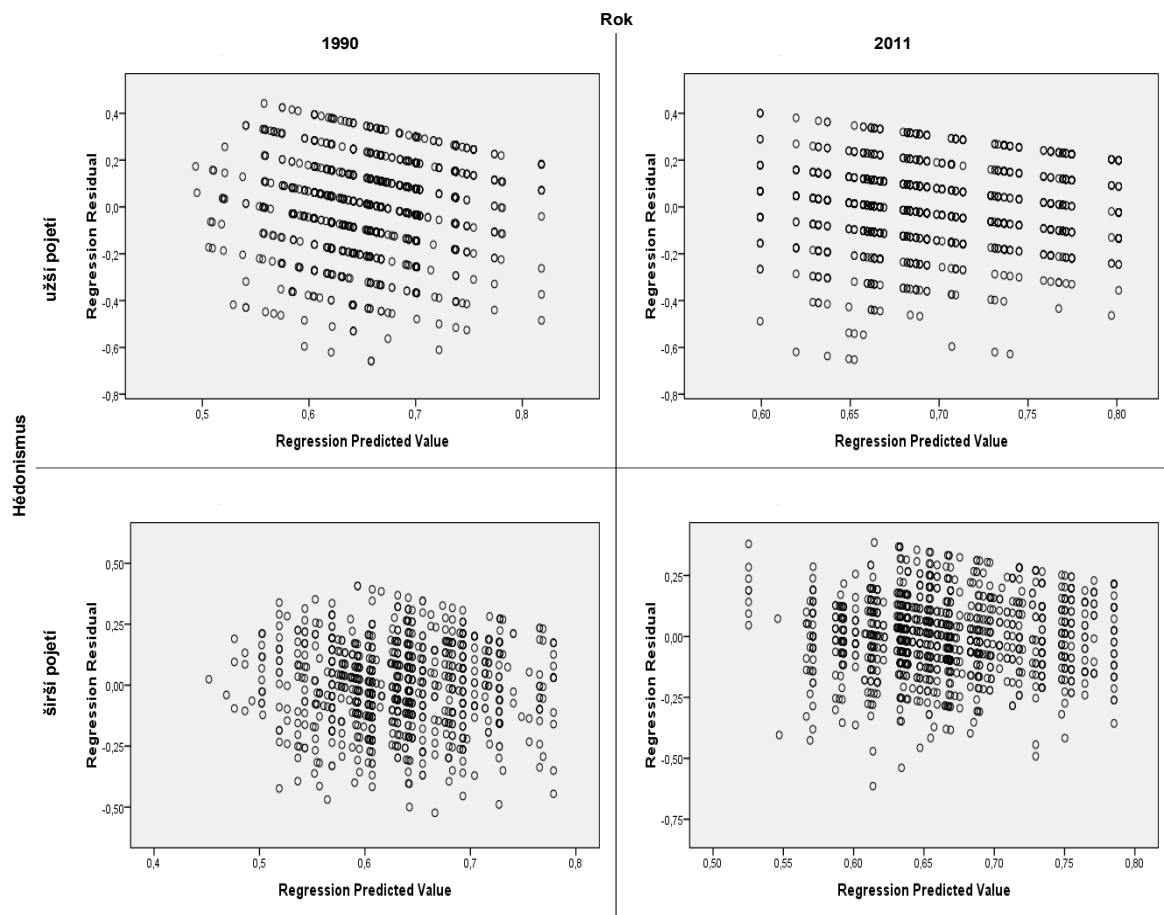
Graf 12: Diagnostika regresních modelů hédonismu – histogram

		1990					2011				
Hédonismus	užší pojetí	Diagnostic	Statistic	d.f.1	d.f.2	Asymp. Sig	Diagnostic	Statistic	d.f.1	d.f.2	Asymp. Sig
		ANOVA F-test	5,97	13	928	0,000	9,73	8	1061	0,000	
		R ²	0,077			R ²	0,068				
Hédonismus	širší pojetí	Diagnostic	Statistic	d.f.1	d.f.2	Asymp. Sig	Diagnostic	Statistic	d.f.1	d.f.2	Asymp. Sig
		ANOVA F-test	9,82	13	914	0,000	12,26	11	1032	0,000	
		R ²	0,123			R ²	0,116				

Tabulka 31: Diagnostika regresních modelů hédonismu - ANOVA R²

Graf 13: Diagnostika regresních modelů hédonismu – P-P plot

Graf 14: Diagnostika regresních modelů hedonismu – ověření homoskedasticity